

Hét év
szibériában
elbeszélés

Írta:
Frigyes Sándor

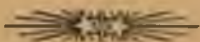

HÉT ÉV SZIBÉRIÁBAN

ELBESZÉLÉS

IRTA :

SZIGYÁRTÓ SÁNDOR

SZERZŐ KIADÁSA. ✠ HUNEDOARA 1934.

Minden jog fenntartva,
a fordítás, filmesítés és a színrehozatal joga is.

A címlapot
KELLER GYULA és CSERNY ANTAL
tervezte és rajzolta.

570409

ELŐSZÓ

A világháború, mint sok társamat, engem is kimozdított otthonomból. Orosz hadifogságba estem s hét és fél évig a hadifoglyok keserves könyáztatta kenyerét ettem.

Baráti összejöveteleken, társaságokban fehér asztal mellett hét és fél éves hadifogságomnak — amelyből teljes hét évet Szi-béria szívében töltöttem — nem egy fázisát, élményét beszéltem el.

Elbeszélésemet mindenkor érdeklődéssel hallgatták, hiszen a nagy táborokban összezsufolt hadifoglyok élete, a sok különös orosz szokás, a különböző jellemek s a szibériai hideg, amelynek a hallatára még kánikulában is végigborzong az ember, nagyon soknak újság s a figyelmét mindenkinek leköti.

Különösen nagy érdeklődésre tartott számot elbeszélésemnek az a része, ahol arról emlékeztem meg, hogy a nagy forradalom utáni időben a hadifoglyok szétszéledve a városokban és falvakban — a sok aktív tiszt, mérnök, ügyvéd, tanár, tanító, hatalmas hitbizományok földes ura és szegény napidijas hivatalnokok — különféle mesterség megtanulására szánták el magukat.

Lakatos műhelyek, cipészüzemek, varrodák, sapkakészítő műhelyek hangosak voltak az új »inasok« lármájától, míg a foglyok másik része mint kocsis, éjjeli őr, vasutas hordár, kapus és tehénpásztor tengette életét, s csak elenyésző kis százaléknak jutott osztályrészéül valami előkelőbb foglalkozás.

Mindenki egyéni képességeit mérlegelve választott a különféle megélhetési lehetőség között és ezeket cserélgette, változtatta, hol saját kárára, hol pedig hasznára.

Sokan megunva a kergestenyerű munkát, ismét tisztí uniformist öltöttek magukra, most már az orosz hadseregben és ott a ranglétrán mérföldes utakat futottak be.

Barátaim, ismerőseim felhívására élményeimet — most az anabázisnak majdnem a husz éves fordulóján — e kis könyvben gyűjtöttem össze.

Hét év bőven elegendő ahhoz, hogy az emberrel, különösen

idegen környezetben és hadifogságban sok minden történhessék. S mivel én is egyik voltam azok közül, akiket hivatalosan az utolsó transzportok között szállítottak haza, ily sok eseményt élve át, azt hiszem, elbeszélésem kedves, élvezetes és ismeretterjesztő olvasmány lesz, nemcsak azok részére, akiknek a hadifogoly élet nem jutott osztályrészül, vagy akiknek a nagy forradalom zürzavarában sikerült hazaszökniök, hanem még azoknak is, akik mint sorsbajtársak megosztották velem a nemzeti eledelt: a káposztalevest és a főtt kását.

Elbeszélésemben nem engedtem teret a fantázia csapongásának, hiszen annyi minden történt velem, hogy erre nem volt szükségem.

Csak a magam életét és élményét irtam le.

Ha itt-ott ki is térek más történetek leírására, ezt csak azért teszem, mert ezek szoros összefüggésben voltak velem. Minden képem és jelenetem eredeti és igaz.

Istennek hála, még sokan vannak életben azok közül, akik szintén átélték azokat.

A háborút, a harcot nem irtam le, mert erről millióknak van fogalmuk.

Az orosz forradalmakra sem tértem ki, mert ezeket már sokan leírták.

Elbeszélésemben előforduló társaim neveit mind megváltoztattam, egyik sem eredeti.

Ezzel elértem, hogy leirhattam mindazon történeteket, amelyek reánknezve szomorúak voltak, de az olvasó előtt esetleg humoros lehet. Társaim neveinek a megváltoztatására és arra, hogy elbeszélésemben minél kevesebb mellékalak életét vonjam be, leginkább a következő eset készítetett.

Hadifogságomból való hazatérésem után, családi ügyben egyik régi ügyvéd ismerősömet kerestem fel.

Az ügyvédi irodában egy 60 év körüli urat találtam, aki már befejezte elintézni valóját és bucsuzni készült.

Az ügyvéd fogadván köszöntésemet, intett nekem, hogy foglaljak helyet.

Újságot véve kezembe, egy fotelben kényelmesen elhelyezkedtem. Olvastam, míg az öreg ur és ügyvédem a bucsuzkodás utolsó fázisán átesnek.

Ügyvédem — mintegy szószaporitásképen — megkérdezte az öreg urat:

— Hazajött-e már a kedves fia a hadifogságból, Szibériából? Szibériáról hallva, föltekintettem az ujságból.

Az öreg urra néztem, és figyeltem a beszédét.

Ragyogó szemmel boldogan válaszolt:

— Még nem jött haza. Valószínűleg csak esztendők múlva jön. Épen a napokban kaptam tőle levelet, amelyben írja, hogy nagyon jól megy dolga. Kiváló jóhírnevű orvos lett belőle.

— Gratulálok, — szólt az ügyvéd. Majd kezet fogva elbucsztak. Az öreg ur eltávozott.

Utközben valószínűleg elmerengett fia fényes jövője és hatalmas tömegtől látogatott orvosi rendelője fölött.

Én pedig távozása után megkérdeztem ügyvédemtől a »hires orvos« bajtárs nevét. Mikor megtudtam, hogy kiről volt szó, elmosolyodtam és ügyvédem többszöri kérésére sem árultam el mosolyom okát.

Ügyem elintézése után, — amint a vasuti állomás felé mentem — utközben elgondolkoztam a »kiváló orvos« esetén.

Az öreg ur azóta meghalt, de legalább abban a tudatban, hogy fia az élet országútján az elsők között, a boldogok között halad.

Szegény bajtársam, aki »önkéntes« volt, tehát legénységi állománybeli, mint első éves medikus jutott fogságba. Egy patikában az aspirint és a kinint csomagolta és osztotta ki. Egyetemen nem járt Szibériában s így nem is vergődhetett fel a »hires orvos« nivójára?

A nagy forradalom után a Felső Tunguzka folyó mellett fekvő egyik kis községbe került, ahol aspirint és kinint árult félkiló vajért, kenyérért s egyetlen fogójával a parasztok sajgó fogait ráncigálta ki.

Eszembe jutottak még néhányan, akik hárijánoskodásuk szerint ha nem is voltak irkutzki kormányzók Szibériában, de előkelő állásokat töltöttek be, külön vonatokon utaztak, üres óráikban trójkán mérföldeket szánkáztak, lakájok özöne hajlongott körülöttük s a legelőkelőbb körökben itták a francia pezsgőt.

Mi — Szibéria nagy kádereinek lakói — tudjuk, hogy nagyon kevesen érték el a boldogságnak a leghalványabb sugarát is.

Kivételt képeztek a hivatásos hadifogoly orvosaink, akik fáradtsággal nem törődve sokszor életük veszélyeztetésével töltötték be nemes hivatásukat.

A lakosság, a hadifoglyok és az orosz katonák között ezer és ezer életet mentettek meg s ezért kiváltságos bánásmódban

is volt részük. Önfeláldozó munkájuk közben sokan martirhalált is haltak. Szibériának minden lakója a hála hangján emlékezett meg orvosaink munkájáról. Na, de ez itt szinte mellékes is.

E kis bevezetés után elbeszélésemet utnak indítom, abban a reményben, hogy szerény munkám nemcsak szórakozásul fog szolgálni az olvasónak, de némi képet is nyújthat az óriási Szibériáról, az ottani életről s arról a hatásról, amit Szibéria minden idegenre s így ránk is gyakorolt.

Hunedoara, (România) 1934 junius hava.

A SZERZŐ.

I.

Ünnepélyes hangulat töltötte be a kaszárnya udvarát. Gyönyörű, verőfényes, meleg nyári nap volt. Az ezred hatalmas négyszögben állott fel. Egyik oldalánál 10 lépésnyire előre vadozatuj csukaszürke ruhában, sárga bakkancsban, teljes hadifelszereléssel állott arcvonalban a menetzászlóalj. Az itthon maradottak szinte irigykedve néztek reánk; nekünk megadatott az a boldogság, hogy a harctérre mehetünk. Az élen a katonazene foglalt helyet. Velünk szemben a helyi notabilitások a polgármesterrel, utána a különböző felekezetek lelkészei és az ezred itthonmaradó tisztjei állottak.

Az ezredkürtös az ezred-parancsnok érkezését jelezte. A vezényszavak pattogtak. A jelentés után beszédet intéztek hozzánk és mindnyájunkat feleskettek... —Vigyázz!... Imához!...

A nevetgélő boldog arcok komollyá változtak és az eddig talán soha nem imádkozó szívek ajkai a feszes vigyázban önkéntelenül is megmozdultak és halkan »Istenem segits meg«-et rebegetek.

Ebben a pillanatban egy ismeretlen érzés hatotta át lelkemet, fogta meg a szívemet és hideg borzongás rázta meg a testemet, szinte figyelmeztetve, hogy ez a nap örökre emlékezetes lesz életemben...

»Kettősrendek jobbra át«!... és a háziezred menetzászlóalja a katonazene ütemére kilépve, megindult hadifelszerelésével megterhelten a célja felé. A kincses Kolozsvár főterén keresztül büszkén, öntudatosan, szentlelkesevéstől kigyuladt arccal, az ismerősök és idegenek sorfala és »éljen« kiáltása között haladtunk az állomás felé. Vasárnap délután volt: 1914 augusztus 22.

Virágosó hullott reánk s virágkoszoru diszította az én hadapródjelölti sapkámot is. Az állomáson az új vasuti vagonok negyvenes csoportokban fogadták be lakókul a csukaszürke hősöket.

Bucsuzkodtunk: ismerősöktől, idegenektől... mindenkitől.

Majd felharsant a menetzászlóalj kürtje és a feldiszitett mozdony fűttyentése után lassan, méltóságteljesen megindult hosszú vonatunk.

— Viszontlátásig!... Isten segítsen!... Isten óvjon!... győzzetek!... — zengtek a bucsuszavak, ki kézzel, ki kendővel integetve övéinek és mindnyájunknak.

Vonatunk lassan, lassan távolodott a bucsuzóktól, akik még mindig integettek. Az édesanyák két kezüket övéikfelé nyújtva könnyes szemmel küldik távolodó gyermekeik után csókjaikat és fohászukat. A vonat méltóságos kezdő tempóját megtartotta addig, amíg a város utolsó házát is elfedték a bácsii hegyek. Hadd legyen időnk búcsút venni az ismerős házaktól, utcáktól és terektől is. Ezután már a rendes sebességgel száguldott az aranykalászeitől megfosztott szántóföldek között. Mi pedig szótlánul, szüleinkre, testvéreinkre, ismerőseinkre hazagondolva ültünk egymás mellett és vitt . . . vitt a sorsunk.

Nagyvárad, Debrecen, Vereczke, Stanislau fogadott, üdvözölt és tovább küldött minket.

Másfélnapi utazás után vonatunk megtorpant, félősen, szinte remegve állt meg, mint valami ismeretlen titok előtt. Jezopolban voltunk.

A zászlóalj kürtöse sorakozót fújt s a kürt ismerős dalát messzirőljövő mélyhangú bömbölések s éles kattogások zavarták meg. Újra magunkravettük szerelvényünket, magunkhoz szorítottuk fegyverünket. A vagonból leugrálva siettünk elfoglalni helyünket, lábhoz eresztett fegyverrel.

— Előttünk a front! — mondták. Szemünk a messzeségbe tekintett. Kerestük, látni akartuk a frontot, hatalmas szakállas muszkáival.

Merengésünkből a vezényszó rázott fel . . . vigyázz! . . . vállra! de itt már más volt a hangja, mint odahaza a bivalyréten és elindultunk sorsunk felé; közelebb, egyre közelebb a tettek helyéhez.

Rajvonalba fejlődünk, tartalékot hagyva magunk után. Észre sem vettük, hogy benne vagyunk már a démoni táncban, amelyhez muzsikát a gépfegyverek pergése, a golyók éles sivítása, a srapnelek égi dübörgése, a gránátok mindent felszakító és összetörő robbanása, a sebesültek jajgatása, a haldoklók hörgése és a pattogó vezényszavak szolgáltattak.

Véres ütközetek, ádáz kézitusák, vad szuronyrohamok napok alatt frontharcossá neveltek bennünket. A sok szenvedés, nélkü-

lözés, éhség-szomjuság, a szerencsétlenek nyögése, a halál leleskedésének és közelségének érzése és a fájdalomtól eltorzult sárga halálarcok látása elkoptatta idegrendszeremet, fásulttá tette lelke-
met és kővé változtatta szívemet. Egész lényemet csak egy érzés töltötte be, a kötelesség teljesítés érzése: életemmel és véremmel hűséges maradni eskümhöz.

A sok váltakozó szerencséjü harc után, 1914 november 22-én ezredem a lengyelországi Csepocsicze község mellett, a kanyargó, csendes Warta folyó hídfőjénél feküdt lövészteknős állásában.

Az oroszok, mivel észrevették az ezred felvonulását és állásfoglalását, azonnal heves ágyuzásba kezdtek. Az orosz ágyuk éhes, meleg torkukból ezerszámra ontották ránk a gránátot és srapnelt vegyesen, úgy, hogy ezredünket visszavonulásra kényszerítették. Századunk mint utóvéd a hídfőnél maradt s a tovább egyre erősödő pergőtűzben a gránáttölcsekben elhelyezkedve fedezte a visszavonulást, tartotta fel az ellenséget, amíg az ezred a hátunk mögött levő dombon biztosabban védhető állását elfoglalja, s beásva magát újra elhelyezkedhetik.

Ebben a halált, vést ordító zajban egyszerre mennydörgés-szerű »urá« kiáltás zugta körül nagyon megfogyatkozott számú, de még mindig védekező századunkat. A moszkvai gránátos ezred rohamozott meg minket. Mindenfelől a hatalmas orosz katonák hosszú, lapos szuronya rohant felénk. Be voltunk kerítve. Egy gondolatunk volt mindnyájunknak: kivágni magunkat, megmenekülni vagy életre-halálra szembeszállni. Őrütség, hiábavaló volt minden... bekerítettek. Pillanatok alatt foglyok voltunk. Egy hatalmas gránátos nekem ugrott, kezeimből kitepte az eddig hűségesen kísérő és óvó fegyveremet s földhöz vágta. A megtöltött fegyver elsült és agya eltörött.

Délután négy óra volt és a lenyugvó, visszatekintő napsugár a századból megmaradt 60 katona megtépázott csukaszürke ruháját a hősök glóriájával vonta be.

Egy őrnagy, két hadnagy, egy hadapródjelölt, — aki én voltam — és ötvenhat legény került ellenség kezére.

Ezután összegyűjtöttek, hadifelszerelésünket elvették és nyolcasával egy védettebb helyen sorba állítottak. Mindenik sor szélére egy-egy fegyveres őrt állítottak. A puska agyát tenyerükben tartva csövét vállukra fektették szuronyosan. Derékszijjuk foglalatját egy robbanó bomba képe díszítette.

Örökkel így körülbástyázva »Sago mars«! — lépésben

előre — vezényszó elhangzása után megindult a mi szomoru káderünk, Oroszország belseje felé. Be az idegenek közé, soha nem látott emberek által körülvéve, vezetve. Vittek-vittek a bizonytalanba, ruházatunkon kívül mindenüinktől megfosztva. Őreink cigarettára gyújtottak, amelynek füstje penetráns büzt árasztott körülöttünk. »Mahorka« volt — orosz illetménydohány.

Az elfogatás izgalmaiból magunkhoz térve, csak így menet közben eszméltünk rá a tulajdonképeni valóra, hogy hadifogságba jutottunk. Néhány társammal, jelekkel értelve meg magam, a szomoru menet elejére kéreződtem, hogy ne nyeljem hátul a sok port, amit a foglyok vertek fel a szürke homokos lengyel-országi uton.

Igy meneteltünk fáradtan. Éjjel 11 óra körül egy faluba értünk, ahol jelekkel megértették velünk, hogy itt fogunk éjszakázni.

Mielőtt azonban elszállásoltak volna, egy sötét udvarba tereltek. Az udvarban egy nagy faház volt, amelynek ablakaiból világosság sugárzott s ez a fény rávilágított a hadifoglyok sápadt, kérdő tekintetű, fáradt arcára s poros, piszkos és tépett ruházatára.

— Minek hurcoltak ezek minket ide? — kérdeztük egymástól. Sajnos kérdésünk felelet nélkül maradt.

Kisérőink parancsnoka orosz vezényszóval igyekezett minket az udvaron sorba állítani, amit sikerült is neki elérnie egy-egy nyakonütéssel és oldalbalökéssel. Ezután felment a folyosóra, onnan mégegyszer visszatekintett reánk s benyitott a kivilágított szobába.

Pár pillanat múlva egy orosz tiszt jött ki a szobából. Lenéző tekintetével végigmért bennünket, kezével intett, amire hatósával a folyosóra vezettek. Betuszkoltak a szobába, ahol több törzstiszt ült egy asztalnál zászlócskákkal teletűzdelt térkép fölé hajolva.

Itt valami parancsnokság van, — gondoltuk magunkban, s ez a föltevésünk be is igazolódott, mivel egyik orosz tiszt az asztaltól felállva tört német nyelven megkérdezte és feljegyezte egy naplóba neveinket, katonai rangunkat, ezredünk számát, születési helyünket, iskolai tanulmányainkat, állandó tartózkodási helyeinket és szüleink nevét. Miután mindegyikünknek felvették a nacionáléját, tudtunkra adták, hogy ezeket az adatokat beküldik a szentpétervári vöröskeresztnek, amely Stockholmon keresztül értesíteni fogja a budapesti vöröskeresztet fogságbaajutásunkról.

Ezt a humánus intézkedést látva, kezdtünk beletörődni legálább abba, hogy ha meg is halunk, nem fogunk nyomtalanul eltűnni a végnélküli orosz pusztákon.

Benaplózásunk után egy ismeretlen újabb orosz vezényszó következett, amire őreink kitereltek az uccára s onnan egy néhány házba éjszakai elszállásolásra.

Tizedmagammal egy iskolába vittek, ahol a lámpa gyér világánál bámultuk a falon lógó táblák cirill betűit és szemléltető képeit, amelyeken lengyel gyermekek írni és olvasni tanultak.

Egy fegyveres őr maradt velünk, aki a foglyok tábori életében később nagyon ismert »nyilzá« — nem szabad — szóval és jelekkel tudtunkra adta, hogy innen engedelve nélkül nem szabad kimennünk. Mi eme tiltó szó hallatára megadva magunkat sorsunknak, leheveredtünk az iskolai padokra és szundikálni próbáltunk, hogy reggel korán indulva a kijelölt 30 »vjorszt«-nyi — orosz hossz mérték — utat gyalog megtehessük.

Alig pihentünk le a kemény padokra, őrünk bejött közénk egy tekintélyes nagyságu »csájnik«-kal — teáskanna — amelyben forró víz volt. Beletört egy kis téglá alaku préselt valamiből egy darabot, amiről ő azt állította, hogy tea, és egy darab kenyeret és cukrot is téve a kezünkbe, biztatott az állítólagos tea elfogyasztására. Mivel éhesek voltunk, ráfanyalódtunk a kétes kinézésű sárgáskék színű, teának nevezett folyadék megivására. Gyors egymásutánban megittunk vagy öt pohárral belőle. Az első pohárba belétettük a kapott egy darab kockacukrot s így a többi pohár teát keserűen ittuk meg. Őrünk ezt látva, felvilágosított minket arról, hogy a teát nem úgy isszák, mint ahogy mi ittuk most, hanem úgy, hogy egy kockacukrot öt-hat felé kell tördelni, abból egy darabot a szájba kell betenni s erre inni a forró tea vizet, s ha ez a darab cukor elolvad a szájban, elő kell venni a másik darabot s így sorban a többi, amíg a tea elfogy.

Igy megvacsorázva, újból elhelyezkedtünk az iskolai padokon, amelynek puhasága semmiben sem különbözött harctéri üres-föld fekvőhelyünktől. Nyugtalanul aludtam. Álmomban minden elvonult szemeim előtt, minden, ami az utolsó időben velem történt, hogy még egyszer lássam a sok borzalmat, ami körülvelt engem. Fülembe csengtek katonáink háborus dalai... virágdiszes vonat... rajvonalba fejlődés, fegyverem első kilövése, tüzkeresztségem, az első orosz fogoly látása, a sebesültek... minden de minden elvonult előttem. Láttam kenyeres pajtásom, hadapródjelölt barátomat,

amint aláhanyatló dus fekete hajával, sárga viasz arcával ráborult a fegyverére mintegy örök párnájára s szájából lassan-lassan szivárgott a vér, amelyet szomjasan ivott be a Warta folyó homokja. S láttam az utolsó orosz szuronyrohamot és hallottam a kísérteties, mindentrengető »urá« kiáltást... amikor az ör hangos kiáltással felrázott álmomból.

Jól esett, hogy reggel volt. Felkelés után, jelekkel mosdóviz felől érdeklődtünk, hogy megmosakodhassunk, mert a harctéren körülbelül egy hétig nem volt alkalmunk alaposan megmosakodni.

Az ör érdeklődésünkre szerfölött csodálkozott fejlettebb tisztasági érzékünk fölött s egy kézlegyintéssel kielégítettnek vélte óhajunkat. Hosszas nőgatásra aztán mégis behozott egy teáskanna vizet, hogy ezzel tizen mosakodjunk meg. Elképzelhető, hogy milyen mosakodást vihettünk végbe tizen, három liternyi vízből. Az eredmény az volt, hogy ahelyett, hogy tisztábbak lettünk volna, szétmázoltuk magunkon a piszkot, belé csorgatva a vizet a sarokban szerényen meghuzódó fászládba.

Némelyik társunk nagyon elszomorodott a folytonos tiltó »nyilza« hallatára, de voltak közöttünk vigabb természetű fiuk is, akik mindenből tréfát csinálva, enyhítették elkeseredésünket.

Mosakodás után következett a reggeli, amely újból teából, egy darab kockacukorból és egy darab kenyérből állott. Megpróbáltuk oroszosan inni a teát. Az eredmény kielégítő volt, mert az egy darab cukorral annyira-amennyire enyhén édeskés ízűnek éreztük az öt pohár teát.

Reggeli után felhangzott a »Szmirna«! — vigyázz! — vezényszó, amire sorakoztunk és nekivágtunk az utnak. Utipodgyászunk nem lévén, csak a nagykabátunk, gyors egymásutánban lépkedtük le a vjorszt-okat. Menetelésünk egyhangu volt a homokos uton. Néhol bokáig süllyedtünk be a homokba. Sokhelyt menekülő lakosságot láttunk, hol egylovas, hol kétlovas kocsikra fölpackolózva. Falvakban különösen az ivóviz iránt érdeklődtünk, mert semmi pénzünk sem volt tejet vagy kenyeret venni, s orosz őreink sem mutattak hajlandóságot arra, hogy hatvanunkat élelmiszerekkel lássanak el. Komikus jelekkel tudtukra adtuk, hogy ez a gyors menet szép és edző dolog, de éhesen kidőlünk a mára előírt 30 vjorszt-nyi ut legyalogolása előtt. »Tolyko priamo« — csak előre — hangzott a nyers válasz. S mi, teával fűtött hadifoglyok, mentünk előre lehorgasztott fejjel, miközben egyik-másik sorstársunk hangosan szidta otthon maradt barátját, aki

nem lévén katona, nem megy keresztül ezeken a kellemetlenségeken s most biztosan rántott csirkét és töltött káposztát ebédel, mig mi »priamo«-val csillapítjuk éhségünket.

— Katona dolog ez fiuk! — hangzott el erre a megjegyzésre egy idősebb tisztársunk válasza.

Éhesen, de estére csak legyalogoltuk az első napra előírt 30 vjorszt-ot. Egy vagyonosabb zsidó községbe érkeztünk, ahol hármásával, négyesével családokhoz szállásoltak el.

A háziak — legalább is minket — bizalmatlanul fogadtak. Zsargon nyelven érdeklődtek kilétünk felől. Miután elmeséltük nekik, hogy kik vagyunk, két izraelita társam, akikkel együtt szállásoltak el, vacsora felől érdeklődött a háziaknál. A házigazda két hitsorsosára megnyugtató pillantást vetett, amivel engem nem tisztelt meg s így én attól tartva, hogy vacsora nélkül maradok — aminek csak a gondolata is már előre lidércnyomásként hatott rám — odasugtam az egyik társamnak, mondja be, hogy én is zsidó vagyok. Meg kellett ezt tennem, mert a gyakori orosz zaklatás miatt a harctéren az utóbbi napokban is alig ettem valamit, azt is vagy négy nappal elfogatásom előtt.

Ötletem sikerült. A házigazda szakálát simogatva, jóakaró mosollyal tudomásul vette hitsorsosi voltomat.

Mosakodáshoz fogtunk s közben házigazdánk bejelentette, hogy legyünk türelemmel, mert 2—3 óra múlva sült libát fog feltálalni.

—Te jó Isten! Sült liba! Egy hete alig ettem valamit, s most sült liba van kilátásba helyezve.

Ez mind szép dolog, de a vacsorát ki kell majd fizetni és nekem egy árva kopekem sincsen. Hivatalnok ember létemre még háboru előtt sem volt pénzem, nemhogy most legyen és így pénztelenül pottyantam be a hadifogságba.

Törülközés közben hol a sült libára, hol üres zsebemre gondoltam. A sült liba nem aggasztott, de a pénz, a pénz. Hirtelen eladható dolgaimra gondoltam. Van egy bicskám s ez is valami! Óráim nem volt, azt emlékül hagytam Kolozsváron. Gyűrűm sem volt, az is Kolozsváron maradt; harctérre indulásom előtt a gyűrű árával fizettük ki egy kedélyes esténket.

Mig így töprengtem magamban, a konyhából a kulcslyukon beszivárgott a sült liba szaga. Mennyei szag egy éhes embernek! A házigazda egyik leánya idegenkedve, bátortalanul jött be asztalt teríteni. Nyugtalanul mozgolódtam helyemen, mig másik két tár-

sam nagy lelki nyugalommal cigarettázva várta a bizonyos liba vacsorát. Vacsorázhatási reményemet már kezdettem elveszteni. Halkuló hangon szóltam társaimhoz és kértem őket, hogyha tehetik, adjanak kölcsön egy cigarettát. Kaptam, izgatottságomban mohón szívtam, miközben hol az édeni illatot átengedő kulcslyukat néztem, hol az üres asztalra bámultam. Már a sarokban bambán mahorkázó orosz örüinkre is gondoltam, hogy végső esetben őt rohamozom meg s tőle kérek egy néhány kopeket kölcsön.

Miközben gondolataim gyors egymásutánban így kergetőztek agyamban, az egyik társam megkérdezte a másikat, hogy van-e neki pénze s ha van, adjon kölcsön valamit, mert a táborban visszafizeti neki. — Ép egy héttel ezelőtt küldöttem haza a feleségemnek a tábori póstával pénzem s most én is pénztelenül vagyok itten — volt a válasz. Na jól nézünk ki, — gondoltam magamban — s már a cigarettám szopókáját kezdtem rágni kinomban.

— Hát neked van-e pénzed, földi? — szólt hozzám az előbbi, — mert nekünk nincsen. Ha van, adjál kölcsön nekünk, hogy fizethessük ki a házigazdát.

A világ legszomorubb ábrázatával s kinos mosollyal az ajkamon válaszoltam, hogy nekem bizony nincsen, én is tőlük akartam kölcsön kérni, de van egy bicskám és nekik is lesz valami nélkülözhető tárgyuk, amit becserélhetünk a libáért.

Nincsen más megoldás, — mondotta egyik társam a másiknak — csak az, kérjük meg a házigazdát, hogy hitsorsosi rokonszenvből engedje el nekünk a vacsora árát.

Erre az egyik társam felkelt az asztaltól, bement a konyhába egyezkedni a gazdával.

Rövid idő múlva azzal jött vissza, hogy a gazda kötelességének tartja megvendégelni a nála szálláson levőket s nem kíván semmit sem a vacsoráért, hiszen abból ők is fognak enni.

Megkönnyebbülve még egy cigarettát kértem kölcsön s most már én is nyugodtan eresztgetve a füstfelhőt, örömmel nézegettem az asztalfölterítésével szorgalmaskodó nőkre s nagyon élénken kezdtünk érdeklődni most már mind a hárman — az eddig szóltan ülők — a házigazda hogyléte és üzletmenete felől. Ilyen fejedelmi vacsorát soha életemben nem ettem. Sajnos, bort nem szolgáltak fel, mivel Oroszországban a háboru kitörésével szesztilalmat léptettek életbe.

Vacsora után nyugovóra tértünk.

Másnap reggel őreink tudunkra adták, hogy ezen a napon 35 vjorszt-os utat kell megtennünk. Élelmezésünkről semmi intézkedés nem történt. Nem kérdezték, hogy van-e mit ennünk az uton, csak menni kellett a harmincöt vjorsztot.

Utunknak ennél a szakaszánál is még mindig látható volt a háboru nyoma, jóllehet már fáradtan, csendesen érkezett ide az ágyuk távolodó mennydörgésszerű bömbölése. Bajor ezredek jártak itt, de a Grodeki csata után a németeknek innen is vissza kellett vonulniok. Ez a visszavonulás a teljes pusztítás jegyében folyt le. Az ut kanyarai, a fahidak összerombolva, a vasuti töltés és vashidak felrobbantva, tönkre téve, úgy, hogy a harctérre jövő orosz ezredek vasuton csak Radomig jöhettek, pedig ez a helység még jó messzire volt a fronttól. Amidőn keresztül haladtunk egy-egy falun és élelmet kértünk a lakosságtól, csaknem mindenütt ezt a választ kaptuk: »muszkali zabrali« — elvették az oroszok.

Utunknak ez a részlete az előzőnél érdekesebb volt. Itt-ott sűrű nyárfa erdők huzódtak meg a homokos dombokon és egy-egy elhagyott uradalmi kastély volt látható, a tipikus lengyel építési stílusban s gyönyörűen parkirozva. Lakosság gyéren volt. Őregek, kutyák és macskák képezték az életet az oroszok által kiűritett falvakban. Jobbra-balra szünetelő fűrészmalomok tették még változalossá a tájat. Az ut kanyargós, völgyes, dombos volt s a távol kékködében festői csoportot alkotó homályos körvonalu hegyek voltak láthatók. Terhes volt nekünk ez a kétnapos erőltetett gyaloglásunk. Kifáradva érkeztünk meg pihenő helyünkre.

Újból beszállásoltak s most már ötöd magammal kerültem be egy jó módunak kinéző lengyel házigazdához. Minél inkább távolódtunk a harc vonaltól, annál inkább barátságosabbak voltak hozzánk, úgy a lakosság, mint a katonaság. A lengyelek ha tehették, mindenütt segítettek, szinte testvérként fogadtak. Nem egy megmondotta, hogy a lengyel nép bennünk az ő szabadság-hőseit látja. Ez a háboru az ő szabadságharcuk küzdelme.

Orosz őrüink már valamivel intelligensebb volt, mint a mult esti és baksis reményében tudunkra adta, hogy ha teát óhajtok, ő majd hoz nekünk s a vacsorához kolbászféléről is fog gondoskodni.

Óvatosságból, — nehogy a tegnap esti kellemetlen esetem ismétlődjék meg, — egy osztrák bajtársamtól néhány koronát kértem kölcsön. 100 koronát kaptam tőle, mert legény ember

volt s nem küldötte haza a fizetését a tábori postával. Még két társamat is ellátta pénzzel, természetesen nyugta ellenében.

Ahogy őrnök fürkésző szemeivel észrevette az újjaink között forgó idegen pénzt, arca felragyogott és vállalkozott orosz pénzre való becserélésére. Egy csomag cigarettátadtunk neki s felkértük, hogy váltson be egy százkoronást a lehető legjobb árfolyam mellett. Kérésünknek örömmel tett eleget s egy fél óra múlva már hozta is az én százkoronásom kényszer árfolyamát, a 25 rubelt, csengő ezüst pénzben. Hogy hány rubelt tartott meg belőle, azt csak ő tudná megmondani, mi ezzel az összeggel is megelégedtünk, örvendve annak, hogy valahára orosz pénz is van a zsebünkben.

Társaim pénzének beváltását reggelre ígérte, mivel már késő volt s neki sem volt szabad járkálni az utcákon, a reá bízott foglyok mellett kellett maradnia. Kolbász és kenyér vásárlására még vállalkozott s miután ezt is elhozta, őt is megkínálva, neki láttunk a vacsorának.

Alig ültem le vacsorázni, sűrű lódobogást hallottunk az utcáról. Őrnök felugrott helyéről és kifutott az uccára megnézni, hogy mi okozza a lármát. Kis idő múlva visszajött s jelekkel megértette velünk, hogy kozákok érkeztek a faluba s azok is itt lesznek elszállásolva.

Kellemetlen érzés fogott el ennek a hírnek a hallatára. Éjszaka, harctérre menő kozákokkal találkozni, védtelen hadifoglyoknak nem a legkellemesebb helyzet. A fronton sokat hallottunk róluk, de a mi rajvonალunk velük szemben sohasem volt és most, midőn találkozni kell velük, egy kis félelem, remegés töltött el, hiszen sokat hallottunk pikájukról, kancsukájukról és hogy ők Szibéria cári őrei. Szörnyű kíváncsi voltam, milyen az eleven kozák, hogy fog viselkedni, mit fog tenni, mit fog mondani... Szó nélkül fogyasztottuk el a különben elég izletes száraz lengyel kolbászt, közben mindig a kozákokra gondolva, mert a lódobogás még mindig behallatszott az uccáról.

Pár perc múlva a folyóson kemény lépteket hallottunk. Szobánk ajtaját hirtelen hátralökte valaki s a nyitott ajtón át hat kozák tiszt lépett be, meglepetésükben kérdő tekintetet vetve reánk és őrnökre.

Őrnök látva a tiszteket, felugrott helyéről, jobb kezét katonásan sapkájához emelte s valamit jelentett az egyik kozák tisztnek. Mi felállással üdvözlöttük a belépőket.

A kozák tiszt meghallgatva örünk jelentését, barátságosan felénk fordult és társaival bemutatkozott. Miután tisztí szolgálknak valami parancsot adtak, asztalunkhoz ültek s tört német nyelven érdeklődtek felőlünk s azzal biztattak, hogy minket Szibériába fognak vinni, ahol sok kenyér és hus van s nem fogunk koplalni. Erre mi különösen az ott uralkodó hideg felől érdeklődtünk s borzongva tettünk említést Szibéria hírhedt ólombányáiról, a számüzöttekről és a kozák kancsukáról. Ők mosolyogva hallgatták érdeklődésünket s megnyugtattak afelől, hogy az egészségtelen ólom bányák s a kozák kancsuka a gyilkosok számára jétezik. Ők különben Amur kozákok és Szibériából jönnek.

Eközben a kozák tisztí szolgálk behozták a különféle hideg vacsorát tisztjeik számára. Hoztak palack borokat, különféle hosszú szopókájú cigarettákat s a cár képével ellátott gyűrűs szivarokat.

Ekkor belépett a házigazda is, akit a tiszték megkértek, hogy gyújtson be szamovárjába s adjon tányérokat és evőeszközöket mindnyájunk számára. Mi udvariasan szabadkoztunk a közös vacsora elfogyasztása ellen, azonban ők tovább kínálgattak minket sonkával, kolbásszal és valami rizksásával és sült hallal töltött fánkyszerű süteménnyel, amit »pirozsni«-nak neveztek. A sok kínálásra mi is neki láttunk a vacsorának. Hamar elfogyasztottuk az asztalon levő ennivalót, de a szolgálk rendületlenül hordták be a többi ételeket, amit mi jóétvággal mind elfogyasztottunk, hiszen mi éhes, fáradt, összetört poros hadifoglyok voltunk.

Étkezés után finom cigarettákkal és szivarokkal kínáltak meg a lakkcsizmás kozák tiszték.

Rágyújtva hosszú szopókájú cigarettájukra — amit pár szippantással ellehetett szívni — nagy kinosan tört német nyelven elbeszélgettünk. Különösen harctéri élményeket kérdezgettek tőlünk s ravasz alattomossgal harctéri állásainkról igyekeztek felvilágosítást nyerni. Mi udvarias hangon megtagadtuk nekik a felvilágosítást, mire ők fel is hagytak kérdezősködéseikkel.

A rangidősebb tiszt megkérdezte, hogy ki közülünk a legfiatalabb, mert orosz szokás szerint annak kell töltenie a buteliákból a boros poharakba. Társaim reám mutattak s felállva, akarva, nem akarva, töltöttem — mert nem akartam megzavarni a barátságos hangulatot köztünk és az udvarias kozák tiszték között, jöllehet nem volt kellemes foglalkozás harmincöt vjorsztnyi ut megtevése után vagy két órán keresztül folyton felugrálni az asztaltól és pedig gyors egymásutánban, mert az orosz tiszték meglehetősen gyorsan ittak.

Néhány üveg bor elfogyasztása után a rangidősebb orosz tiszt intésére az alantasak felálltak az asztal mellől. Kellemes utazást kívánva elbucsuztak tőlünk s éjszakai szállásukra mentek. Megelőzőleg mindenünk részére egy-két doboz konzervet, csomagcigaretét, gyufát és kenyeret osztottak ki tisztiszolgáikkal, hogy legyen utravalónk, legalább másnapra. Köszönettel elfogadtuk s mi is nyugovóra tértünk. Kellemes volt elgondolni, hogy a kozák tisztekkel való együtt létünk hála Istennek, kellemes csalódást okozott. Valamennyi, nyugati katonai iskolát végzett, nagy-műveltségű, modern, több nyelvet beszélő férfi volt, évszázados harcos családok leszármazottai.

Másnap reggel korán gyülekeztünk indulásra. A piactéren számbavettek és őreinket leváltották. Most már kevesebb, de más ezredbeli őrral indultunk kijelölt utunkra. Ezek, a még frontot nem járt öreg népfelkelők már barátságosabbak voltak, mint az első eddigiek.

Elindulásunk előtt élelmiszernek egy darab kenyeret és teát osztottak ki s gyalogolás közben szorult helyzetünkben úgy segítettünk magunkon, hogy az egyik hadifogoly tiszttől néhány rubelt kértünk kölcsön, s ezzel a pénzzel vásároltunk kenyeret, lengyelkolbászt és tejet.

Délfelé egy faluba értünk, ahol egy pihenő hadifogoly csoporttal találkoztunk. Lehetek vagy százötvenen, köztük harminc ezredünkbeli hadifogoly tiszt és legénység, akiket az oroszok ugyancsak Radom-felé irányítottak. Őreink a pihenő hadifoglyokhoz csatlakoztattak minket s így felszaporodva utunk vigasztalóbbnak tűnt fel. A frontunk állásáról kikérdezve őket és hadi élményeinket elbeszélve, lépkedtük le az új vjorsztokat, szeliden dombos vidéken keresztül. A homokos talaj azonban mindenütt mint az árnyék kísért minket és akadályozott lépteinkben. Estére beérkeztünk a kijelölt napi pihenő helyre : Kielcébe.

A városka előtt megállottunk és őreinktől engedélyt kértünk, hogy megnézhessük a városi temetőt, mivel még az utról művészies faragású siremlékeket pillantottunk meg benne. Különösen elnéztük egy kis gyermek siremlékét, amely távozó angyalt ábrázolt, aki egy kezével egy lobogó haju fiucskának a kezét tartotta s vitte magával. A kis fiu balkezevel az angyal kezét fogta s hátra fordulva a jobbkezeiben lévő kalapját magosan felemelve hátra köszönt, mintegy bucsut intve szüleinek. A kép szomorúan elragadó volt.

A mulandóság gondolatával jöttünk ki a temetőből s többünknek agyában villant meg az a gondolat, hogy a távol szibériai fennsíkokon nem fogunk-e a nagy hidegtől és sok nélkülözéstől mi is az angyal kezét fogva végleg eltűnni szereteteink szemei előtt? De míg itt e kis fiucska sirját szilárdan jelöli a siremlék, a mi esetleges sirunkat csak egy kis fakereszt fogja majd ideig-óráig mutatni, amíg valaki tűzifának ki nem huzza.

Elgondoltuk, hogy sirunk felett a jeges tengerről jövő 40—50 fokos északi vékonyszél fog végig sivitani, s mi jeltelenül fogunk porladozni távol idegenben az alig pár araszos homok alatt, míg idők múltán a minket takaró homokot lefujja majd a szél s a mi porainkat is magával ragadva viszi, s szét szórja a fehér hómezőkön. Emlékeinket szüleink, testvéreink s közeli rokonaink fogják még egy néhány évig megőrizni s azután nemsokára feledésbe megyünk, mi, akik valamikor harctéri oroszlánok voltunk, akiknek tetteit feszülten figyelte a nagyidők felkorbácsolt idegzetű embere.

A városban, gondolatainkba merülve mentünk az egymásnak különféle vezényszavakat kiabáló őreink között éjjeli szállásainkra. Ez a kis város még nem volt kiürítve. Esti korzója a viszonyokhoz mérten elég élénk volt. Lengyelek sétálgattak a deszkajárdákon és séta közben előttünk ismeretlen nyelven átszóltak hozzánk. Észrevettük, hogy valamit kérdezhettek tőlünk, de mi mitsem értve, vállvonogatva válasz nélkül haladtunk tovább.

Egyszer csak feltűnt nekem, hogy az egyik sétáló lengyel nő valamit becsusztat egy mellette elhaladó hadifogolynak a nagykabátzsebébe. Egy másik ugyanezt teszi s egy harmadik szintén. Ugy látszik, pénzt osztogattak s az enyémben is becsusztatott valaki harminc kopeket, mert szállásunkra érve, ennyit találtam a nagykabátom külső zsebében.

Könnyeik, szenvedésük és verejtékük hőseit látták-e bennünk, vagy talán védtelen voltunk készítette őket az alamizsnálkodásra? Ki tudja?

A város szélén egy emeletes vendéglő felső termében szállásoltak el. Őreink kiosztották közöttünk a teát. Új parancsnokukat, — akit itt osztottak be hozzánk — megkértük, engedje meg, hogy örök kíséretében kimehessünk a városba élelmiszert vásárolni. A kozák őrmester hangos »nyilzá« szóval utasította el kérésünket. Így a foglyok javarésze a teával volt kénytelen megelégedni és éhesen feküdtek le a szoba hideg padlójára. Ezt

tettük mi is, miután néhány társunkkal elfogyasztottuk a kozák tisztektől kapott konzerveket.

Másnap korán reggel indultunk s tovább gyalogoltunk, délfelé.

A hátunk mögül egyszer csak kiáltásokat, jajgatásokat, kocsizörejt hallottunk. Okát nem tudtuk megmagyarázni, mert ez a zaj egy erdő belsejéből eredt. A zaj folyton erősödött. Az erdőből kivezető uton nemsókára porfelhővel körülvett szekereket láttunk felénk közeledni, amire őreink megállítottak.

Bevártuk a közeledő kocsikat. Sebesült hadifoglyok ültek hét szekéren. A rázós kocsikon a sebek érzékenyebbek voltak, mint nyugodt testtartás mellett s a szerencsétlenek borzalmasan ordítottak fájdalmukban, belekapaszkodva az ülésnélküli szekerek oldalába.

A szekereket ők is megállították s beszélgetni kezdtünk. Megtudtuk, hogy pár nappal ezelőtt sebesültek meg, így jutottak fogságba, a harctéren bekötözték őket, most a radomi hadikórházba viszik.

Mindnyájan mély megilletődéssel vettük körül őket, látván arcukon, a nem is oly rég a mi arcunkat is elváltoztató halál-félelmet, láttuk a fájdalmaktól eltörzult s még beszélni is alig tudó sápadt, vértelen, örökké szomjuhozó ajkakát és sápadt nyomorúságukon, szenvedésükön az életet csak a kötéseken átütő lassan szivárgó piros csik jelezte.

Mintha összebeszéltünk volna, kikutattuk összes zsebeinket. Ki utolsó kopekével, ki cigarettával sietett segítségére szerencsétlen bajtársainknak. Szomoru helyzet fogságban elhagyatva, megsebesülve lenni!

Néhány perc múlva a kocsik már elhaladtak mellettünk az újból fel-feltörő jajgatások között, s mi tovább kullogtunk a távozó kocsik nyomában, hálát adva a Gondviselésnek, hogy minket nem ért sebesülés a fronton. Mennyivel szomorubb is a szekéren ülőknek a helyzete, mint a mienk!

Nyolc napi keserves gyaloglás és koplalás után, mindennap újabb és újabb hadifogoly csoporttal felszaporodva, megérkeztünk gyaloglásunk végállomására: Radomba. A vonat csak innen közlekedett Oroszország belsejébe, mivel eddigi utunkon a vasutvonal mindenütt meg volt rongálva és a hidak fel voltak robbantva.

Ekkor 1914 novemberét irtuk.

Nem is gondoltunk arra, hogy ki tudja hány esztendei kitaszitottság és szenvedés vár reánk. Egyelőre az volt minden gondunk, hogy kellő bánásmódban részesüljünk. Arról még csak álmodni sem mertünk, hogy egyszer mindenki leveszi majd rólunk a kezét...

II.

Radomba délután érkeztünk meg s itt meglepetésünkre egy börtön épületébe vittek be. Nyelvismeret hiányában nem tudtuk megkérdezni, hogy hadifoglyokat miért szállásolnak el börtönben?

Pár perc múlva tizesével fölvittek egy emeleti szobába, ahol mindenféle szuró és vágó eszközeinket be kellett szolgáltatnunk. Elszedték villáinkat, zsebkéseinket, tűket stb. Én a zsebkésemet szolgáltattam be.

Az emeletről lejőve, a folyosókon az egyes cella ajtókbá behelyezett kis köralakú üvegeken keresztül néztük a cellában ülő odaláncolt betörőket és gyilkosokat. Ezek láttára mégjobban megrémültünk, mert azt hittük, hogy minket is ide a gonosztevők közé fognak beszállásolni. Föltevésünk azonban alaptalan volt, mert egy óra múlva folsorakoztattak és elvittek az állomásra bevagoniroznl.

Amig Smolensk, Tula, Szamara és Ufa felé menő vonatot összeállították, megengedték, hogy bemehessünk a váróterembe, mert künt már szállingozott a decemberi hó. Én néhány társammal az első és második osztályos utasok részére fenntartott váróterembe mentem be.

A váróterem egyuttal étkező-helyiség is volt. A vendéglős egy oldalfalnyi hosszúságu pult mellől árulta közömbös arckifejezéssel a sokféle hideg és meleg fölvágottat, valami fasirozott szerű húst s rizskásával és sült hallal töltött fánkokat. A fánkok között akadt főtt murokkal töltött is.

A mi fogalmaink szerint izletesen semmi sem volt feltálalva, csak úgy halomba volt összerakosgatva az asztalon. Sörös üveg nagyságu bedugaszolt üvegekben piros és sárga színű folyadékot árultak, amik előttünk ismeretlenek voltak. Megtudtuk, hogy ez a »kvasz«.

Két nagy üstszerű szamovárban vizet forraltak, ami bizonyos intimitást váltott ki a foglyokból s így alkalmunk volt közelebbről is megsejmelni az orosz teaőzés művészetét.

Körülbelül húsz liternyi vizet lehetett felforralni egy-egy szamovárban. A szamovárt alúlról faszén darabokkal fűtötték és a víz benne állandóan forrt. Felette egy jókora nagyságú homorú bemélyedés volt, ezen egy porcellán edény állott, teafüvel negyed-részig megtöltve. Ha valaki teát rendelt, akkor a teás edénybe a szamovárból egy csinos kis fémcsapon forró vizet eresztettek és így elkészült a sötét-vörös színű teakivonat. Ebből a kivonatból egy keveset pohárba töltöttek s arra a szamovárból forró vizet eresztettek. Így készült el a tea. A cukrot nem tették a teába, hanem, amint azt már tudtuk is, darabokra törve szájba tették s azon át szűrcsölték a teavizet.

Megebédeltünk s utána a falra akasztott hatalmas méretű térképet nézegettük s kíváncsian böngésztek a vonat útját Szamara felé. Az állomásfőnöktől ugyanis megtudtuk, hogy arra megyünk. Figyelmesen vizsgáltuk a Volga folyó kanyargós útját, az Ural hegláncát, az Altai hegységet és a transzszibériai vasutvonalat Vladiwostokig, továbbá a kínai határt, amely a transzszibériai vasutvonaltól délre halad el zezgugosan.

A terem közepén egy villamos zongora állott, mely monoton egyhangúsággal kopogta le az egykopekes bedobása után, a mélabus orosz nótákat. Ezek a bus dallamok sorsunkat juttatták eszünkbe. Némán egymásra tekintettünk, szinte kérdezve, hová megyünk, mi lesz velünk, melyik táborba helyeznek el, milyen lesz ott az életünk? Néztük, néztük nagy Oroszország térképét, vajjon hová dugnak el minket?

Itt találkoztunk először birodalmi német hadifogoly tisztekkel, akik észre sem akartak venni s emiatt külön ültek. Ez az elkülönülésük és fölényes modoruk fogadott mindenütt minket. Egy kis asztalnál egy fiatal németországi hadifogoly hadnagy és zászlós teázott s nagyban vitatkozott a teremben levő lengyel grófnővel és német tolmácsával, akiket a fogoly látás kíváncsisága hozott ide.

A lengyel grófnő tolmácsa útján kérte a két német tisztet, hogy adják át neki csákójukat, mert nagyon tetszik neki s helyébe olyan kalapot vagy sapkát vesz, amilyent óhajtanak. A tisztek nem akartak megválni csákójuktól, mire a grófnő mérgesen azt tolmácsoltatta, hogyha nem adják oda, akkor erővel fogja elvételni tőlük. A grófnő eme kijelentésére a tisztek visszaüzenték a tolmácsal, hogy a harctéren fogságba esésükkor jogában lett volna az őket leszerelő katonaságnak elkobozni, de a grófnőnek még

ott sem, mert ő nem áll az orosz hadsereg szolgálatában. Fogásban pedig már senki sem veheti el tőlük. A tisztek határozott válaszát hangos vita követte. A grófnő láthatóan ideges és haragos volt, de mégsem kapta meg a két tisztí csákót.

Eközben a szerelvényt összeállították s egy kis harang szava jelezte a felszállást. Őreink bejöttek a váróterembe és intettek nekünk, hogy ülünk fel a vonatra.

Rövidesen beszálltunk a szerelvényre, amelynek tulajdonképpeni része első és második osztályu kocsikból állott. Harmadik és negyedik osztály kevés volt benne. Rangkülönbség nélkül ültünk a kupékba s tanulmányoztuk a fülke berendezéseket.

Feltűnt nekünk, hogy egy oldalfülkéből mindenik kupét egy állandó fűtő ember fűti és nem a mozdony gőze. Egész napi dolga csak az volt, hogy a fülkéjében levő kályhára fát rakjon és felvigyázzon arra, hogy a kupékban állandó hőmérséklet legyen. A harmadik és negyedik osztályu kupékban a fűtőnek nem volt külön fülkéje, hanem a kupében levő kályhát fűtötte s együtt tanyázott az utasokkal.

A kupék berendezése sokban eltér a mieinktől. Egy fülkében annyian foglalnak helyet, ahánynak nyugvó helye is van. A kupék oldalán fejfölötti magasságban egy támlaszerű matrácós ágy van laposan a kupé mindkét oldalára leeresztve s azon felül még egy. Így van felszerelve a kupé mindkét oldala. Ha az éj beáll, négy utas felkapaszkodik a négy matrácra, melyeket megelőzőleg felcsatolnak vízszintes helyzetbe, két utas pedig a máskülönbön ülésre szolgáló diványon alhatik. Így hatnak kényelmes nyugvó helye van. Ez a matrácós felszerelés csak az első és második osztályon van meg, míg a harmadik és negyedik osztályokon egyszerű deszka helyettesíti azt. Körszemle után, ismerősebbek hatásával elhelyezkedtünk a plüss diványokon.

A harang jelt megadták az indulásra. A mozdony hosszasan túlkölt és megindult. Köröskörül mindenütt hó borította a vidéket. Ekkor még nem gondoltunk arra, hogy csak 7 és fél év letelte után utazhatunk vissza sok-ezer kilométernyi távolságból. Ha mi ezt előre tudtuk volna, talán megőriztett volna a gondolat.

A vonatnak kettős ablaka volt és jól zárható. Az ablakok előtt kis leereszthető asztalkák voltak felszerelve, ezeken teáztunk és fogyasztottuk el élelmiszereinket.

Indulás után nemsokára egy hadifogoly kopogott be fülkénkbe s tudatta, hogy az egyik fülkébe egy orosz tiszt ült be, aki kísérlők

lesz Szamaráig. Ügyeinkkel hozzá fordulhatunk. Egyuttal azt az örömteljes hirt is tudatta, hogy a tisztek naponta egy rubelt fog-nak kapni az uton, amivel élelmszert vehetnek maguknak.

Erre már aztán türelmetlenül vártuk a rubeleket. Elmúlt egy, két, három nap, de a rubelek nem gurultak be a zsebeinkbe. A foglyok bátrabbjai naponta zaklatták az orosz tisztet, hogy fizesse ki a rubeleket, mire ő kijelentette, hogy őt Radomban nem látták el pénzzel, hanem utasítása van arra, hogy utközben egyik állomáson vegye fel majd a foglyok járandóságait és akkor kifizet minket visszamenőleg is. Mivel pénzünk fogytán volt, a pénzesebb tisztektől rövidlejáratu kölcsönöket vettünk fel.

Pár nap mulva ezek a kölcsönt adó tisztek is kifogytak pénzeikből, amire közös erővel sürgettük járandóságunk kifizetését. Az eredmény meg is volt, mert kísérő tisztünk egy nagyobb állomáson tényleg leszállt azzal a biztatással, hogy most megy kiutaltatni járandóságainkat. A tiszt eltávozott s nem láttuk többé. Helyette egy másik tiszt ült fel kísérőül a vonatunkra, aki ki is fizetett bennünket s így a hét rubel birtokában nyugodtan néztünk utunk elébe.

Illetményeink felvétele után, felkértük őreinket, hogy figyelmeztessenek, ha olyan állomáshoz érünk, ahol élelmszert lehet vásárolni. Szívességükért egy-egy doboz »Rozs« cigarettát ígértünk nekik, aminek hallatára előzékenységükről biztosítottak. Az utazás idejét különben a hadifoglyokkal való megismerkedésre használtuk fel.

Amikor beesteledett az ablakokból már nem élvezhettük a hóval borított fenyves tájakat és egyik társunk indítványára kártyázni kezdtünk. Egyik kupében a huszonegyet játszóké gyűltek össze, egy másikban a ferblit, egy harmadikban a baccaratot játszották s egy külön kupében a »chemine de fer« kedvelői ültek össze. A vesztés eshetősége nem zavart minket, mert kísérő tisztünk megígérte, hogy esténként pontosan ki fogja fizetni egy rubelnyi járandóságunkat. Nemsokára már minden fülkében folyt a játék. Unalmamban én is beállottam »huszonegy«-ezni.

Pár óra mulva már egy »leégett« társunk elvesztett rubeljei felett tündödvé, szomoruan támasztva neki a hátát a folyosó oldalának, kitekintett az éjszakába. Egyéb szórakozás hiányában elgyönyörködött a vonat ablakaiból kiáradó világosság által megvilágított elsuhanó havas fenyő galyakon. Ez a szórakozása nem tartott sokáig, mert a »sátán« újból játszani ingerelte.

— Pajtás! — szólt az egyik kupéból kijövőhöz, — adjál holnapig egy rubelt, mert »leégtem«, s vissza szeretném hozni a pénzem.

A »pajtás« bajtársi kötelességtől sugalva, néhány rubelt adott kölcsön. A »leégett« alig köszönte meg s már is benyitott egy olyan fülkébe, ahol baccaratot játszottak s tovább áldozott szenvedélyének.

Éjfél után egy óra körül a félkupé már a folyosón levegőzött üres zsebbel s szidta a kupében tovább játszó szerencsésjét.

A kártyások körül vágni lehetett a füstöt, amelyben alig tudtuk megkülönböztetni az arcokat. Az ablakot kinyitani nem lehetett s így csak a szellőztetőn át apadhatott a füst, de ez is rövid ideig tartott, mert a játszó izgatottságukban állandóan cigarettáztak.

Akik a játékból kiestek, megunták a folyósókon való ácsorgást, s felszólították a játszókat, hogy hagyják abba a játékot, mert késő van és aludni szeretnének. A kártyázók azonban ennek ellenére rendületlenül játszottak tovább, cigarettával kínálva meg a künt türelmetlenkedőket s egy-egy rizskásás fánkot ígértek nekik, ha csak egy félórácskát hagyják még őket.

Minden félórát természetesen egy ujabbi követelt, úgy, hogy hajnali három óra felé lett vége a játéknak. Kimentem a folyósóra, hogy a játszásban meggörnyedt testemet kissé kiegyenesítsem s közben vigan csörgettem zsebemben a sok ezüstpénzt.

— Nyertél vagy nyeltél pajtás? — kérdi az egyik »leégett«.

— Mindjárt megszámlálom, — mondom s ezzel kipakkoltam sapkámba az öt, tiz, tizenöt és huszkopekes ezüst pénzeket — összesen nyertem vagy husz rubelt.

— Szerencsés voltál pajtás! — mondja a leégett — adhatnál nekem holnapig vagy öt rubelt, hogy folytathassam a játékot?

— Hogyne — mondtam s nyomban át is adtam a pénzt. Rövid időn belül a többi leégett is szerzett egyik-másik nyerőtől egy néhány rubel kölcsönt. Két vesztés társunk kint maradt a folyosón. Mi pedig: a nyerők, bementünk fülkénkbe, feltöltük a függő matracokat és lefeküdtünk. Egy darabig a kerekék kattogását hallgattam, aztán álomba merültem.

Reggel felé fölébredve, lenéztem emeletes fekvő helyemről az alantabb levő fekvőhelyekre és meglepődve állapítottam meg, hogy két társam még mindég nincs benne a fülkében. A »leégettek« a kölcsönkért pénzekkel egész éjszakán át játszották a huszonegyet, s azért nem jöttek be a kupéba, hogy ne zavarják az alvókat.

Másnap egyik társunk, akinek iránytűjét a rekvirálás-tól sikerült megmentenie, folyton azt figyelte, hogy vona-

tunk milyen irányban haladt s abból megállapítottuk, hogy csak is Szamara-felé mehetünk. Egyik állomáson örünk leszállott szét-nézni a restiben, hogy van-e valami harapni való. Rövid idő múlva két hatalmas papírzacskóval jött vissza s a plüss diványra kipakkolta a tartalmát: volt ott kolbász, szalonna, sült tyuk, csiga alakú sütemény, izléses kis csomagokban finom tea és cukor. Összeszedtük a pénzt s föltűnt nekünk, hogy elég olcsón vásárolt, mert hatunknak csak négy rubelbe került a meglehetősen sok elemőzsia. Érdeklődésünkre örünk ravaszul mosolyogva bevallotta, hogy mivel a restiben sok vásárló volt, a felét lopta az élelmiszereknek.

Egy szomszédos állomáson hatalmas viztoronyra lettünk figyelmesek. Mellette egy fabódé volt, amelyből egy hosszú görbe cső vezetett ki. Örünk leszaladt a teáskannájával, bekopogott a bódé ablakán, kannáját ráakasztotta a csőre, amelyen át forró vizet engedtek a kannába. Aztán visszaszaladt a kupéba s följajánlotta nekünk. Hosszas jeljáték és mimikázás után megértettük, hogy a nagy toronyban tiszta hideg víz van és a bódéból forró vizet adnak ingyen az utasnak. Bent ugyanis egy ember hatalmas üstökben melegíti a vizet, aminek a vonat beérkeztekor már fornia kell. Ez azért van, mert az orosz télen-nyáron sok teát iszik. Teáskannáját a vonatra is felviszi magával. Enélkül Oroszországban utast nem lehet elképzelni. Forró vizet viszont hazuról nem vihet magával, az állomásokon ellenben kaphat, s ára már be van számítva a vasuti jegy árába.

Ha teázni akar, teáját beléteszi a kannába s ha a vonat valamelyik állomáson megáll, kannájával leszalad a fabódéhoz s forró vizet eresztet a kannába levő teafűre. Mire visszaér, a kupéba, teája már kész.

Az állomáson különben kis papír dobozokban szárított préselt epret és egyéb erdei bogyót is árulnak teaizesítőnek. Ebből is tesznek a teába, amitől az a megfelelő bogyó ízűvé válik. Mi is sokat ittunk ebből a különös teakeverékből.

A hadifogoly legénység helyzete szomorú volt, mert fizetést nem kaptak. Csak kenyeret osztottak ki közöttük s préselt tea-törmeléket. Néha káposzta levest is adtak. Mindenikünk juttatott ezredbelijének egy néhány kopeket, amivel eltengődtek egy dara. big az uton.

Keveset utaztunk velük együtt, mert egy állomáson vagonjaikat lekapcsolták a miénk mellől és őket más irányba vitték.

Ahogy beljebb értünk Oroszország belsejébe, az idő mind hidegebb és hidegebb lett. Az ablakon bámultuk a nagy távolságokban füstölgő falvakat és hóval borított hatalmas fenyőerdőket. Kártyáztunk és közben ittuk a sok teát, mert szervezetünk megkivánta a nagy hidegben.

Tíz napi utazás után elértük a Volga folyót. Ekkor már harminc fok körül volt a hideg. Amint vonatunk a Volga hidjára ért, örünk szent megilletődéssel bekiáltott az ajtón, hogy most megyünk át a Volga folyón, mire mi az ablakokhoz rohantunk, hogy lássuk Európa legnagyobb folyóját. Oroszunk egy mélabus melódiába kezdett s ezt dudolta, amíg áthaladtunk a hidon. Ez a nóta a »Volga« dala volt, amely háboru után Nyugateurópában is elterjedt.

Este volt. A Volga hidja a tulsó parton fekvő Szamara közvetlen közelében van. A kikötő ki volt világítva és fényárja bearanyozta a jégpáncél borította folyót a nagy lehorgonyzott és befagyott hajókkal együtt. A hid, amely recsegett, ropogott a vonat lassu menete alatt, a viz színe fölé magasan volt építve és mi borzalommal tekintettünk le ablakainkból a jégtengerre s szívszorongva lestük a közeledni nem akaró tulsó partot. Örünk azonban nyugodtan dalolta tovább a »Volga« dalát. A hidat katonaság őrizte nagy subákba burkolózva s csak a báránybőr sapkáikat és hosszú, vékony, laposan hegyezett szuronyaikat láttuk felemelkedni ablakaink előtt. A vonat lassu, mélabus tempóban haladt át a hosszú hidon. Talán ő is érezte, hogy a szent folyón meg keresztül.

Átérve a tulsó partra, visszatekintettünk a széles folyó fényárban uszó jégtükrére és hálát adtunk az Istennek, hogy szerencsésen átkelhettünk rajta.

Borzalmasan gyönyörű látvány volt a magas hidról letekinteni a mélyben millió fényben csillogó széles jégtükrökre.

A misztikus hangu, tompa hidropogás olyan borzalommal töltött el bennünket, hogy jószántunkból a fenséges látvány kedvéért sem mentünk volna még egyszer keresztül.

Örünk észrevéve extázisunkat, közölte, hogy Szibériában nagyobb folyók is vannak, így az Ob, Lena, Jenisszei és az Amur.

E folyók hallatára homályosan kezdtünk visszaemlékezni kis gimnázista korunkra, amikor a földrajzban tanultuk ezeket a folyó neveket. Az Amurra még emlékeztünk valahogyan, de

a többire már nem nagyon, hiszen régen volt az, amikor mi földrajzot tanultunk.

Utunk további része a megszokott szórakozásokkal telt el mindaddig, míg az Ural hegységet elértük.

A természet-kedvelők egész nap a vonat ablaka mellett állottak és onnan gyönyörködtek Isten gyönyörű alkotásaiban, a szebbnél szebb természeti szépségekben. A hó nagy súlya alatt meghajló fenyőágak festői képet nyújtottak.

Több helyen láttunk bányaművelést, kötélpályákkal, amelyeken széditő magasságban voltak láthatók az ércet szállító kosarak.

Egy faluban vasolvasztó kemencék magas kéményei meredtek az ég felé.

A vonat nem haladt menetrendszerű gyorsaságával, s több helyen várakozott a szibériai csapatszállító vonatok megérkezésére. Három napig volt így részünk az Ural hegység szépségeiben gyönyörködni és a vonat mentén lévő csinos kis zöldre festett vasuti őrházakban. Örünk, — ki ugylátszik, többször utazott már ezen a vonalon, — intelligensebb ember lévén, utközben folyton figyelmeztetett az érdekesebb látnivalókra.

Vonatunk lassan kapaszkodott fel az Ural örökké zöld rengetegeibe kigyózó serpentinén a tetőre. A napsugarak gyönyörű színekkel világították meg a hókristályokat s a gyönyörű természeti képnek a vastag hórétegtől fedett haragos zöld fenyves szolgált örök háttérül.

Ezt az állandó képet az Ural hegység keleti részén baloldalon egy kis négyzet alakú tisztás szakította meg, amely a sínek felé nyitott oldallal mesterségesen volt letarolva.

Ennek közepén faragott grániiból egy hatalmas obeliszk állott és középen rajta csak ez az egy szó: »SIBIR«. A felső felét a már megszokott cári sas cimere diszítette, amelyet erős patinásan vont be az élet távlatja.

A vonat mozdonya hatalmas tülköléssel köszöntötte az obeliszket és az új világrészt: Ázsiában... Szibériában voltunk.

Különös busz érzés fogott el minket az obeliszk láttára, mert egyuttal Ázsia határát is jelezte.

Jó pár ezer kilométernyire voltunk hazánktól és borzalommal gondoltunk Szibériára, a hidegre, az orkánszerű hófúvásokra, a magas, s minden színben játszadozó hóhegyekre, az esetleges nélkülözésekre, az ólomhányákra, a kényszermunkásokra, szám-

üzöttekre s a politikai foglyokra, akiket kancsuka csattogása mellett vittek ezen a vidéken egymáshoz bilincselve, gyalog a számüzetésbe. Önkéntelenül az otthoni elbeszélések jutottak eszünkbe.

Az első szibériai állomás: Novo - Nicolaevsk volt. Hatalmas fehér hótakaró mindenfelé s szokatlanul nagy hideg, amit nagyon is éreztünk a vonatból való kiszállásunk alkalmával, hiszen semmi téli felszerelésünk eddig még nem volt.

Az állomástól jobbra és balra a perron előtt parasztasszonyok árusították nagy subákban és szőrcsizmákban állva a jéggé fagyott sült tyukokat, libákat, tojást, friss kétszersült kenyeret s egy zsákból sárgás-fehérszinű jégkorongokat húzgáltak elő, amit »moloka« néven kínálgattak.

Kérdő tekintettel nézegettük ezeket a »molokákat«. Mikor megtudtuk, hogy az tulajdonképen fagyott tej, mi is vásároltunk pár kopekért kisebb-nagyobb korongokat s szétszöttük társaink között. Darabokra tördeltük, egy-egy letördelt darabot teáskannánkba tettünk, teát és cukrot tettünk hozzá s a »kipjatos« felírásu forróvizesbódéhoz futottunk, ahol a foglyok már libasorban várták a forróvizet. Mire visszamentünk kupénkba, már elkészült a tejes tea. Poharakba öntve, jóleső érzéssel ittuk a hideg után a gőzölgő itókat.

Szibériában 1914 és 1915-ben nagy olcsóság volt. Egy sült liba körülbelül 15 leibe s egy liternyi tej 1—2 leibe került. Napi egy rubelnyi járandóságunkból néhány rubelt már össze tudtunk spórolni, s így téli felszerelésünknek legalább részleges bevásárlására is gondolhattunk.

Örünk felvilágosított, hogy Szibéra további állomásain szőr-csizmát, báránybőrsapkát, földig érő báránybőr subát és nyest prémel bélelt keztyűket is lehet vásárolni, sőt a nagyobb állomásokon a vonat beérkezésekor ékszerésszel is üzletet lehet kötni. A vonat elindulása után ezek a kereskedők természetesen elnem adott áruikat a városban levő üzleteikbe viszik vissza.

Itt már lehetett néhány báránybőrsapkás foglyot látni, amiket a megelőző állomásokon szereztek be őreik után, akiket sapkákért és keztyűkért küldtek be a faluba. Így aztán majdnem mindegyikünk vásárolt valami ruhafélét az állomásokon.

Egy nagyobb állomáson újból pár napi élelemmel szereltük fel magunkat és parancsnokunktól engedélyt kértünk, hogy meg-nézhessük a szibériai orosz várost. Kisérő tisztünk készséggel teljesítette kívánságunkat, hiszen nem kellett attól félnie, hogy a

reá bizott foglyok közül valamelyik is megszökik. Pénz nélkül, ismeretlen vidéken, ebben az óriási hidegben ki is gondolhatott volna erre?

Mivel itt vonatunk hosszabb ideig állott, a foglyok szétszóródtak a kis szibériai városban. A utak felismerhetetlenségig vastag hóval voltak borítva. Sok helyen a letaposott hó olyan magasan állott, hogy a kapu tetején mentünk be az udvarokba.

Egyik másik udvarban hosszuszőrű apró teheneket és lovakat láttunk, amik busan lógatták fejeiket a hidegben.

Istálókat sehol sem lehetett látni, az állatok az udvarokon tanyáztak. Egy-egy tehen az udvar félreeső sarkában felrakott trágyás dombból huzogatta ki a szalmaszálakat, egy másik bambán bámulta az udvarba térd idegeneket.

Az uccákon nagyon sok apró kereskedés volt »lavkák« amelyeknek ajtaja csengővel volt felszerelve. Dohányon, gyufán tejen és vekni alaku kenyéren kívül, — amit ők »Bulki«-nak hívtak — nem igen lehetett egyebet kapni bennök.

Egy uccasarkon kiakasztott pléhtányér jelezte, hogy itt »parikmaker« — fodrászüzlet van.

Betértünk megborotválkozni. Elég udvarias kiszolgálásban volt részünk, de a borbély a segédjeivel nagyon gyanus szemekkel nézett reánk és magukat tisztes távolban tartották tőlünk, nehogy alkalmatlan, de hűséges kísérdíjainkkal megtöltsük őket, mert sajnos meg lehetős szép számban voltak rajtunk. A vasuti kupé függönyén például valóságos korzót rendeztek a besütő napfényben sütkérezve.

Trombitaszóra, amely kirándulásunk végét jelezte, visszasiettünk az állomásra. — »Segyitye! Segyitye!« — üljetek be — kiáltották az örök, amire mi visszaültünk kupéinkba.

Az állomás harangja megkondult, ezt követte a mozdony tülkölése és vonatunk megindult Omsk felé. Már sötét volt, amikor elhagyta az állomást és mint egy kivilágított tüzes sárkány száguldott tova a hatalmas hősivatagon, lámpái fényét reávetve a sima hófelületre, amelyen most már a sötétben ezerszeresen verte vissza a fényt.

Lefekvésig kibámultunk az éjszakába. Feltűnt, hogy a vasuti sinek mindkét oldalán két méter magasságu és öt-hat méter hosszú deszkakerítés volt felállítva, amely hátulról egy oszlopocskával van megtámasztva.

Nem ismertük rendeltetését. Reggel örünket megkérdeztük

ennek oka felől, s azt a felvilágosítást kaptuk, hogy ez az oldalról feltámasztott deszkakerítés kisebb-nagyobb kihagyásokkal egész Szibérián végig halad a síkabb területeken, mert ez védi meg a vasuti vonalat a hófúvások ellen.

Télen állítják fel ezeket a vasuti vonal mindkét oldalára, tavasszal pedig szétszedik s az őrházak mellett elraktározzák.

Jó messzire egy-egy hófelhőbe nyúló hegyet és alatta fenyőerdők közé elrejtett apró faházakat láttunk, amelyeknek kicsiny kivilágított ablakai mutatták csak az élelet ebben a fehér rengetegben.

Az ut tovább már egyhangu volt, folyton az eddig látott ismerős képek ismétlődtek meg más-más változatban.

Társaink indítványára újból megkezdődött a kártyacsata. Nyertünk, veszítettünk és az idő haladt. Egyesek annyit nyertek, hogy a közbeeső állomásokon felszerelték magukat szőrcsizmákkal és subákkal.

A hideg napról napra erősödött, amit nagyon is éreztünk, amikor az egymástól néha félnapi távolságban levő falusi állomásokon leszálltunk teavizet és élelmiszert vásárolni.

Ilyenkor csak pár percig voltunk a szabadban s orrlukaink már is kezdtek összefagyni a hidegtől. Benn a kupében kellemes meleg áradt szét. Teát szürcsölgettünk, néha husz pohárral is naponta. Ezzel hevítettük magunkat.

Utunk végső állomását még nem tudtuk. Kisérő tisztünk sem tudta, mert az ő kísérő levele csak Omszk-ig szólt.

Két heti utazás után, ablakainkból egy nagyobb várost láttunk közeledni.

A kisebb-nagyobb, néha művészi faragásokkal ellátott fakapus és lapostetejű házak szokatlannak tűntek fel az európai téglaeépítmények után. A házak falai barnára voltak festve, fehérre meszelt faház alig volt látható. A házak kéményei mindenfelé füstölögték.

Vonatunk mint egy jég-angolna siklott be az állomásra. A mozdony felső részét kivéve az egész szerelvény apró jégkristályokkal, néhol jégcsapokkal volt beborítva. A perronon szőrcsizmákba földigérő subákba és bozontos báránybőrsapkába öltözött kíváncsi bámulók tömege várta az érkező hadifoglyokat. A másik sinpáron egy harctérre menő csapat-szállító vonat időzött, amelynek mozdonya lomhán nagyokat pöfékelt.

A vagonok orosz katonákkal voltak teli. Mindeniknek de-

réksziján ott lógott a teás kannája, ide-oda sietésük közben meg-meg álltak és barátságosan néztek minket: a foglyokat. Vagonjaikból harmónika hangja szűrődött ki s penetráns mahorka füst szag áramlott ki a ki-kinyíló ajtókon. Bent mélabus és tánc-melódiák váltogatták egymást.

Amikor megtudtuk, hogy vonatunk itt körülbelül két órát időzik, csoportokba verődve az éttermekbe mentünk, elszéledtünk az állomás mögött levő piacon és az azt környékező szatócs üzletekbe mentünk bevásárolni. — »Zima pan« — hideg van uram! — szoltak hozzánk a járó-kelők s valóban az állomás oldalán levő kétméteres borszesz hőmérő, amiben az ujjvastagságnyra kigyózó borszesz kékszinűre volt festve, miáltal már messziről le lehetett olvasni róla a fokokat, — 35 fok celziust mutatott.

Az étteremben nagy sürgés-forgás volt. Kis asztalok mellett a harctérre menő csapatok tisztjei, altisztjei és a hadifoglyok fogyasztották a forró teát és a szárazon sült halat, amit minden állomáson nagy mennyiségben árulnak. Mi fasirozottat és külföldi növényekkel töltött »pirozni«-kat ettünk, miközben a villamos zongora az orosz tiszteknek talán utoljára a gyönyörű szibériai népdalokat kopogta.

Kivülről előtűnt ismeretlen kürtszó hallatszott be. Röviden háromszor rezzgetve meg a csendes, de nagyon hideg külső levegőt, amire az orosz katonák felugráltak asztalaiktól. Gyorsan felöltözve kisiettek, övéiktől kísérve a csapat szállító vonat elé. Mi is szinte öntudatlanul kimentünk. A látvány magával ragadott és egy pillanatra elfeledtette velünk, hogy foglyok vagyunk.

Egy pillanatra a lelkünk haza-szállott s mi ott voltunk a feldiszitett hazai állomáson, kéz a kézben, kedveseink, mieink mellett, szemünk könnyes volt a bucsucsók lehelletétől, lelkünkben újra a dicsőség és győzelem zenéje zengett és a lelki ölelésben megremegett a karunk és egy röpke pillanatra megjelent a szülőföld, az otthon...!

Álmodozásunkból ugyanaz a kürtszó hozott vissza a valóságba.

A hadivonat indulni akart. Bucsuzás, sirás, zokogás és kiáltozás töltötte be az állomás terét. Az egyiknek ölelő karjában mátkája. Arcukon elfojtott vágy tükröződik, úgy tettek mintha belélegzenék egymás forró lehelletét, hogy az elválás után még együtt legyenek legalább a szívükben. A másiknak a karján egy meleg bundába begöngyölt kis gyermek ismeretlenül tekintgetett

szét, míg édesanyja kisírt szemekkel idegen szavakat suttogott férje fülébe.

Mi már ismertük ennek a jelentését. Vigasz és remény keltés volt. Nem tart sokáig a háboru, ne félj, visszajövök erőben egészségben, légy erős, vigyázz a gyermekre, imádkozzál értünk. Itt-ott megtört, elaggott matróna törli könnyeit. Keze simogat és szemében fénylő szeretet ragyog... Megismertük: ezek édesanyák. Szemük fénye, életük öröme, akit a vonat elrabol. Mindenkinek egy kérdés lappang az arcán: vajjon visszajönnek? Vajjon ölel-e még a karom? látlak-e még? Tekintetük vigaszt keres. Mélázva néznek fel az álmos ködös fehér felhők felé, vagy még azon túl is egyetlen feleletet vagy biztatást várva.

Egy hangos kürtjel, sipolás s a mozdony túlkölése megváltoztatja a képet. A kerekek csikorognak. Ura után sok asszony is felszáll a vonatra, hogy elkísérje szeretett férjét a legközelebbi állomásig. Ifju életek, gondos családapák indultak el a rejtélyes idegen felé... a halál mezőire. Mi már tudtuk, mi van ott és ismertük a rejtelmes messzeséget, hallottuk, hogy mivé alakult a harmónika mélabus hangja... Ki tudja hánynak utolsó utja ez? A vonat ment lassan-lassan, oda, ahonnan mi jöttünk, nyugat felé...

Nagy torzonborz szakállu és ifju oroszok bámultak ki a haladó vonat ablakaiból. A kupékban felharsantak a harci dalok a harmónika kísérete mellett. Szemeinkkel hosszan elkísértük a távolodó vonatot, míg eltűnt a távol fehér és kékes-szürke ködében. Vitte magával az egykedvű oroszokat és a sok gyilkoló szerszámot. Vajjon viszontlátta-e még valaki közülök havas hideg hazáját, vagy elpusztultak a harminc és feles és negyvenkettes ágyuk tüzeiben?...

Ahogy a vonat eltűnt, a katonákat kikísérő orosz polgárok felültek egylovas csilingelő szánkóikra. Hazamentek.

Mi az állomás környékén levő piacra mentünk bevásárolni.

A piacon hatalmas, hosszú deresszőrű kétpupú tevék kérődztek. Tágranyílt orrcimpájukból ködsugarakban tódult ki a tüdejük forró levegője. Bambán bámultak maguk elé a nagy hidegben, míg mellettük tatár gazdáik árulgatták terményeiket. A teve ezen a vidéken a tatárok háziállata, akik barnaszínű, tüzes szemű, alacsony, vékonytestű emberek és így nagyban elütnek a magas és izmos oroszoktól. Kereskedők és jómódu vagyoni viszonyok között élnek. Kedvenc italuk az erjesztett lótejből készült »kumis«.

Mi vékony katona ruhánkban nem bírva ki az erős hideget, visszasieftünk az étterembe felmelegedni.

Alig ittuk meg teánkat, orosz őreink már ordították a perronon, hogy »szegytye« — üljetek be — s siettünk beszállani. A mozdony gőze beletülkölt a hideg légbe s vonatunk nagyot zökkenve megindult.

Napokon át utaztunk a csonttá fagyott egyhangu havas mezőkön. Látványosság mindenütt a régi: havas mezők, hóval súlyosan terhelt fehér palástos fenyőerdők és füstölgő faházak a távolban.

A vonat maga megett hagyva a vjorsztokat, előttünk ismeretlen cél felé haladt. Egy állomáson a mozdony elé hóekét csatoltak, hogy az esetleges hóvihar alkalmával nyomja le a vasuti sinekre kerülő havat. Hatalmas szuszogó pöfögéssel a nagy hóban lassan haladt előre, minket távolabbra hurcolva szülőföldünkől.

Künt süvített, sikoltott a hideg szibériai szél. Az acélkeményre fagyott ritka szép kristályu hópikkelyeket a levegőbe emelte, egymásba csapta, egymáshoz surolta, megkezdte téli muzsikáját, gyönyörű operáját és mi csendben hallgattuk meleg kupéinkban. Élvezettel néztük ablakainkból, hogy a szibériai öreg »Számum« mikép formálta és alakította a maga birodalmában egyik percről a másikra a természetet.

Egyik helyen égbenyuló magas hóhegyeket, máshol meg hatalmas szakadéku mély hóvölgyeket alkotott. Szibéria téli homokjával: a szűz fehér hóval gyönyörűen játszott a szél.

Merengésünkből a vonatunk hirtelen megállása rázott fel s úgy megrázott, hogy valósággal egymásra estünk.

Rögtön megtudtuk, hogy a vladivosztoki vonal Tajiga állomására érkeztünk, ahonnan több vasuti elágazás van, Tomszk, Szemipalatyinszk és tovább keletre a Bajkál tó felé.

Mindnyájan éreztük, hogy itt dől el további sorsunk. Seholsem vártuk úgy az indulás percét, mint itt. Más állomáson több órás, sőt félnapos várakozásunk egy röpke perc volt, míg itt alig tudtuk kibőjtölni a félórát, ami alatt hatalmas mozdonyunk előkészült a további utra.

Végre megszólalt a már megszokott állomási harang: indulunk. Mindnyájan az ablakhoz tódulva, a hótól letakarított sínpárookra szegeztük szemeinket s csendben figyeltük, hogy melyiken fogja folytatni vonatunk az útját.

Krasznajarszk felé vitt.

Acsinszk környékén, itt távol, idegenben köszöntött be az első hadifogoly karácsony esténk. A kupé minden fülkéjébe fenyőgályat hoztunk be, melyre egy-egy kicsiny fagygyugyertyát erősítettünk s meggyújtva az ablaknál levő felcsatolt kis asztallapra helyeztük.

A hadifogoly vonaton most már mindenki a maga gondola taival foglalkozott, magába mélyedt. Megjelent előttünk az utolsó — a hazai — karácsony est, hogy nehezebbé tegye ezt az elsőt — a szibériait.

Láttuk az 1913 as év karácsonyfáját gazdagon feldiszitve, láttuk szüleinket karjaikat összefűzve, gyermekeiktől körülvéve ragyogó boldog arccal. Fülünkbe csengett a karácsony szeretett zsolnájának örök dallama. Szemeinkből kigördülő könnycseppjeinket letöröltük és mindnyájan egy gondolatban felsóhajtottunk, hogy mily nehéz és fájdalmas ez a karácsony! Kezeinket összekulcsoltuk és mindenki csendben, magában imádkozott, szüleiért, testvéreért, szeretteiért, a fronton küzdő katonatársaiért, a háboru végeért... a győzelemért.

Gondolatainkból visszatérve a valóságba, — »Krasznajarszkba« értünk.

III.

A táborban részünkre már nem volt hely s emiatt tovább vittek, úgy, hogy a városból sem láthattunk sokat.

Sejtettük, hogy egyhónapos utazásunk a vége felé közeledik.

Egy és fél nap múlva vonatunk a kanszki állomásra futott be, ahol lovas kísérők vettek át minket, akik körülöttünk apró lovaikon össze-vissza futkostak.

Ahogy megindultunk a tábor felé, pár percnyi gyalogolás után már fáztunk. Szokatlan volt a nagy hideg.

Az egyik kőépületre kiakasztott borszeszhőmérőn minusz negyven fokot olvastunk le.

A város kisebb orosz városka benyomását keltette, ugyanolyan stílusban építve mint a többi, amiket eddig láttunk. A kőalapzatra fenyőrönkökből volt összeácsolva a faház. Sok üzlettel. Egy magányos téglapépület elé érve, csodálattal olvastuk le a felírást, hogy ott leánygimnázium van.

Olvasni már meglehetősen tudtunk, mert egyik tótajkú fogoly társunk egy orosz nyelvtant és német orosz szótárt szerzett és így már útközben kibetűzve a cirillbetűs állomások nevét, megtanultuk a cirill abcét. Öt heti utazásunk alatt sok orosz szót is elsajátítottunk, a közhasználatban a legszükségesebbeket.

Ahogy a várost elhagytuk, őreink egy barna épület csoportjára mutattak: leendő táborunkra. Egy kétemeletes téglapépület előtt állottunk meg. Őreink egyike felsietett az épületbe, bejelenteni a katonai parancsnokságnak, hogy a hadifogolyszállítmány megérkezett. Fáztunk, vacogott a fogunk s ugráltunk a hidegben, hogy lábaink le ne fagyjanak. Hosszas várakozás után tudatták velünk, hogy menjünk fel az első emeletre, mert az részünkre van fenntartva.

A melegszoba reményében sietve tolongtunk fel a lépcsőkhöz. A szobákba benyitva, mindenütt sötétség és irtózatossággal fogadott. Gyertyát gyújtva, ágyat kerestünk, de ágyat sehol sem találtunk. A falakról hosszú dércsapok lógtak le.

Ez a rideg fogadtatás elkeserített. Ahogy jobban körülnéztünk, egy falba beépített, nagy hengeralakú téglakályhát vettünk észre, amelynek oldala fekete lakkal bemázolt bádoggal volt beburkolva, mint hőkisugárzó testtel. Fa ellenben nem volt s így fát kellett keríteni. Egynehányan az udvarra, mások az emeletre, vagy le a földszintre szaladtak. A földszint bejárati ajtaja melletti melegszobában teázott egy nagyszakállú orosz űr, — a »sztársi« — aki megmutatta, honnan hozzunk fát és hogyan kell a kályhába begyújtani. Így a foglyok egy fásszínből méterhosszúságu fákat cipeltek föl szobáikba. Forgács hiányában — petroliummal öntötték le s így gyújtottak tüzet.

A kályhából a falban levő kéménybe egy rövid cső vezetett ki. Ez a cső belülről bádogból készült kör alakú lappal volt elzárható. A kályhának erős szerkezetű szorító csavarral ellátott vasajtója volt, amely szinte légmentesen tudta bezárni a kályha tüzelő nyílását. Amikor a kályhában levő hasáb fák izzó szénné égtek el, a füstkivezető csövet kör lapjával belülről elzárták és a kályha ajtót légmentesen rácsavarták. Így nemsokára már kellemes meleg terjengett szét a szobában.

Fekvőhelyünk nem volt s emiatt nagykabátunkat henger alakra összegyűrve, a kályha körül heveredtünk le nyugovóra. Eközben a felettünk levő emeleten cipőkopogásokat hallottunk. Ennek az okát kutatva, néhányan az emeletre mentünk. Az emeleten harminc kolozsvári honvéd tiszt volt beszállásolva, akik egy hónapja estek fogságba. Egyiket sem ismertük, de örvendtünk a találkozásnak. Forró teával kínáltak meg és hamarjában elkészített meleg vacsorával.

Első érdeklődésünk természetesen a táborparancsnokság felé irányult. Humánus emberek-e? Mi fizetést kapnak a tisztek? Megtudtuk, hogy a havi fizetés hadnagytól kapitányig 50 rubel, őrnagytól ezredesig 75 rubel s a generálisnak 100 rubel.

Már későre járt az idő, amikor visszatértünk szobáinkba. Nagykabátunkat és a teáskannánkat párnául fejünk alá téve, lefeküdtünk. Megelőzőleg megegyeztünk abban, hogy kétóránként egyikünket felébresztjük, hogy vigyázzon a kályhára, nehogy a széngáz az esetleg rosszul felszerelt kályhából kiáramoljon és megfulasszon minket.

Az éjszaka, hála Istennek, minden baj nélkül telt el. Reggel az orosz parancsnokság csoportonként hívta fel az ujonnan érkezőket az irodába. Egy könyvbe beírták neveinket, szüleink nevét,

végzett iskoláinkat, katonai rangunkat, állandó tartózkodási helyeinket. Majd kijelentették, hogy fizetést a hadapródjelöltek, hadapródok és zászlósok nem kapnak, csak hadnagytól felfelé és a hadnagynál alacsonyabb rangoknak ki kell költözniök a tiszti pavilonból a legénységi táborba.

Szomoruan vettünk búcsút társainktól.

Egy űr a város szélén levő civil házhoz kísért el, melyet az orosz parancsnokság bérelt ki. A kapuban egy szuronyos űr volt. Mindössze 4 szobája volt. Kétőben birodalmi német hadifogoly legénység lakott. Egy szobát erdélyi honvédek foglaltak el, százan lehettek összesen. A szobában, amelyet nyirkos, bűzös levegő töltött meg, a félméternyi magasságban épített deszka priccsen heverő fogoly katonák kíváncsi tekintete fogadott.

Mi huszan a negyedik szobába mentünk, amely hasonló felszereléssel teljesen üres volt. A priccsen kiválasztottuk helyeinket és egyéb szórakozás hiányában leheveredtünk.

A szobának két ablaka és két ajtaja volt. Egyik ajtó a többi szobába nyílt, a másik pedig ki az udvarra. A kijáratí ajtó dupla volt. Az ajtó szalmába volt burkolva, amely egy zsákkal szorosan az ajtó külső és belső lapjára volt leszorítva. Két méternyi távolságban a másik ajtó következett ugyancsak így elkészítve. A köztük levő tér hőmérséklet kiegyenlítőül szolgált. A szobában a gyér világosságot egy kis petróleumlámpa fénye szolgáltatta, amit éjjelenként sem volt szabad eloltani, hogy az űrök kívülről beláthassanak.

Valahányszor a szomszédszobában levő fogoly legénységhez nyitottunk be, mindanyiszor a bűzös és kesernyész szagu, elhasznált, oxigénmentes levegő áramlott be hozzánk, aminek az lett a következménye, hogy pár óra alatt a mi szobánk is megtelt ezze a fojtó szaggal, amelynek kiállhatatlan voltát akkor éreztük leginkább, amikor kívülről jöttünk a szobánkba. Szellőztetni ennek ellenére egyik szobában sem lehetett, mert ajtó nyitáskor a bent levő foglyok szörnyen tiltakoztak, ordítva, hogy az a kis meleg is kitódul a szobából, amit testük árasztott szét. Tűzelő anyagot ugyanis alig adtak az oroszok.

A levegőnek csak részbeni megfrissítését azzal a ravasz csellel tudtuk elérni, hogy egy-egy udvari ajtókinytáskor egyszerre nyolcan-tizen mentünk ki és jöttünk vissza, s így tiszta levegő jutott be a szobába. Különben a szobát, mint valamennyi orosz lakást, ajtónyitáás nélkül is lehetett némileg szellőztetni. A meny-

nyezet alatt egy tenyérnyi nagyságu kerek nyílás van kivágva a ház fenyőgerenda falából, amelyet egy zsákdarabbal begöngyölt fadugó zár el. Ha a dugót kihuzzuk, a fent levő meleg levegő kiáramlásával egy kevés légcirkuláció indul meg. Minden ajtó nyitáskor, vagy a dugó kihuzásakor a külső jéghideg levegő ködszerűen áramlott be.

Fűtés nappal nem volt, csak este. A fűtőtest a falból kiálló hatalmas kemence volt, lapos tetővel, úgy, hogy arra reá is feküdhettünk. Hatalmas torkán át öt-hat darab méteres hasáb fát raktunk bele, amik ha elégték, nyílásait légmentesen elzártuk és hátunkat nekiilámasztottuk a téglakemence burkolatának. Esténként így álldogáltunk beszélgetve és teát szürcsölgetve. Lefekvéskor ahelyett, hogy levetkőztünk volna, mindenünket magunkra vettük sapkánk fülvédőjét is egész a vállunkig lehuzva. Fejünk alá vánkoslul egy-egy darab hasáb fát téve a deszkapriccsre. Alvásról eleinte nem igen lehetett szó, mert a kemény priccs szokatlan lévén, egész éjszakán át forgolódtunk. Reggelre bakkancsunk patkója a barak oldalához fagyott. A kannákban és mosdótálakban is megfagyott a víz, úgy, hogy mosakodáskor a cipősarkunkkal kellett beverni a jeget. Reggel forró vizet kaptunk egy kocka cukorral és préselt teával, délben gyengén savanyított káposzta leves 2—3 falás marha vagy juhhussal, utána gyengén vajazott köleskása, este szintén főtt kása és utána tea. Ez volt a hadifogoly legénység előírt napi ételmezése.

Pár nap alatt meguntuk ezt a silány kosztot s emiatt pénzt igyekeztünk szerezni ételmezésünk feljavítására.

Őreink megvesztegetésével sikerült esténként ezredbeli tisztjeinket a pavillonokban felkeresni és tőlük néhány rubelt kölcsön kérni. Így havonta tíz rubelnyi kölcsönhöz jutottunk hozzá. A tiszték ugyanis ötösével-hatosával kis családokat alkotva közösen egy szakáccsal konyhát vezettek s így jó ételmezés mellett sem került havi kosztjuk 14—15 rubelnél többbe, miáltal havi 50 rubel járandóságukból könnyen segíyezhettek minket.

A tiszték valósággal fellendítették e kis város kereskedelmét. Fizetésüket, amit pontosan kaptak, ugyanis a kereskedésekben költötték el.

A szakácsoknak megengedték, hogy reggel félnyolckor fegyveres őr — »konvoj« — kíséretében kimehessenek a városba bevásárolni. Néha egy-egy tisztet is kiengedtek a szakácsokkal.

A legénységállománybeli fogoly mesterembereknek —

különösen a cipészeknek, szabóknak és borbélyoknak — jó helyzetük volt, mert a városi orosz mesteremberek a fronton voltak. Így a lakosság rá volt utalva arra, hogy lábbelijüket, ruházatukat a fogoly mesteremberekkel készíttessék el. Szerszámot az orosz lakosság szerzett be. A borbélyok egy rubelért borotvát vettek, négy-öt rubelért hajnyíró gépet, kiírták a ház oldalára, hogy »itt borotválkozni és nyíratkozni lehet«. A pénzt csak úgy hordotta a táborba az orosz lakosság, amiből kifolyólag ezek a szerencsések már nem ették a káposztalevest, hanem főztek maguknak. Különös szeretettel esténként gulyás levest készítettek, amelynek szaga elképzelhetően csiklandozta a káposztalevesezők orrát.

A mesteremberekkel később ismeretséget kötöttünk, ami arra a kellemes eredményre vezetett, hogy néha napján meghívtak vacsorára, ami a sok izetlen káposzta kotyvalék után nagyon jól esett nekünk.

A városi cukrázák a parancsnokságtól engedélyt kaptak arra, hogy esténként a napfolyamán megmaradt süteményeiket a táborban a foglyok között árulhassák. Kosár számra hordták be a sok süteményt. Inyünket csiklandozta a sok finomság látása, de pénzünk nem volt, hogy vásárolhassunk belőlük.

Akiknek nem volt ismerős tisztjük, hogy kölcsönt kérhessenek, óráikat, gyűrűiket adták el, hogy azok árából jobb élelmezéshez jussanak, mert az oroszok nem hagytak föl az előírt káposztalevessel, sőt abból sem adtak annyit, hogy a foglyok jóllakhattak volna.

Az ételt az udvaron levő konyhában két-három orosz szakács nagy vasüstökben kotyvasztotta s a szobákba nagy bádog mosdótálakban hozták be, s mivel tányérjaink nem voltak, mindnyájan abból ettünk japánlakkal különféle színekre belakkozott rövid nyelű fakanalakkal. Sok hajdani inyenc társunk most kénytelen volt a mosdótálból való étkezéssel is megelégedni, holott valamikor odahaza agyonszekirozták a pincéreket.

Némelyik tótul, szerbül és csehül vagy ruténül beszélő fogolytársunk pár hét leforgása alatt már jól tudott értekezni az orosz lakossággal. Ez nagy előnyünkre szolgált, mert a jóindulatu orosz nép megkönyörült a szegény hadifoglyokon és humanitásból sok jó falathoz juttatta. Mi, akik ezen nyelvek egyikét sem beszéltük, tovább rágtuk a káposztát. A hideggel, éhséggel, utálattal és a bűzös levegővel küzködve töltöttük napjainkat, mert ruházatunk nem volt megfelelő ahhoz, hogy a kemény hideg tartama alatt

legalább egy félórát kint sétálhassunk a tiszta levegőn. Ez a tul kényelmetlen helyzetünk tavaszig tartott. Május hónapban a hideg annyira engedett, hogy saját ruháinkban járkálhattunk az udvaron.

Hetenként egyszer levelezőlapokat osztottak ki közöttünk, amelyeken haza írhattunk.

Levelet csak oroszul vagy németül lehetett írni, hogy cenzurázhassák. Egész télen nem volt szórakozásunk. Unalmunkban esténkint holmi piszkos és elhasznált kártyákkal kártyáztunk a bűzös levegőben, mások pedig társaik lefekvése után szellemidézéssel foglalkoztak.

Az is szórakozásunkra szolgált, hogy a hozzánk beosztott őrknek esti 9 órai imádkozását figyeltük, amely abból állott, hogy az udvaron felsorakoztak és levett kalappal egy imát énekeltek el, amibe a cárt és a családját is belefoglalták.

Nyári szórakozásunk abban tért el, hogy naphosszat a lapos fedelű házak tetején sütkérezve beszélgettünk és néztük az utcán sétáló közönséget.

Annak ellenére, hogy lakásunkat nekünk kellett naponta felseperni és hetenként kétszer felsurolni nedves fűrészporrall, s fehérneműinket is állandóan mostuk, a szomszéd szobákból ruhatelüvel teltünk meg. Ezek a kellemetlen állatok kisebb-nagyobb mértékben hét éven keresztül kísértőink voltak, mert ruházatunkat fertőtleníteni nem volt alkalmunk. Hiába igyekeztünk minél gyakrabban fehérneműt cserélni, pár nap alatt megint megteltünk. Az orosz örök között forgolódva, ők is juttattak nekünk e kellemetlen vendégekből.

1915. év tavaszán kiköltöztettek. A kaszárnnyák mellett elterülő réten felépített kettős priccsü deszkabarakba kétszázunkat zsufoltak be. A pajtának nevezhető barak két szembelevő oldalán szárnyas ajtók voltak, amelyek nappal nyitva állottak, miáltal pajtánk nagyon léghuzamos volt. Ez az alkotmány köröskörül magas deszkakerítéssel volt körülvéve, hogy meg ne szökhessünk. Tiszta levegőhöz már hozzá jutottunk, de egyéb minden a régi maradt.

A szomszédos téglá kaszárnnyák még nem voltak teljesen felépítve. Láttuk, hogy ott munkások dolgoznak. Néhányan kőműves munkára jelentkeztek. Az orosz építési vállalkozó fel is vett néhányunkat téglát hordani és habarcsot keverni. A meleg napok már kezdettek beállani és mi hónapokon keresztül hordottuk a téglát, napi hatvan kopek bérért. Jól meg volt fizetve. Béreinkei szombat esténkint pontosan megkaptuk. Egyrészt téli ruházat

beszerzésére, a többit pedig élelmezésünk feljavítására költöttük el. Így most már nálunk is rotyogott a gulyás leves. Emberibb életet élhetünk az elég fáradságos, hozzá nem szokott munka után is. Szibériában ritkán esik az eső, s így napi nyolc órát szakadatlanul dolgozhattunk.

Szeptember elején a kaszárnyában befejeződtek az építési munkálatok, mi meg ezáltal elestünk keresetünktől. Munkaközben hallottuk, hogy a szibériai vasutvonal mentén minden számottevőbb városban hatalmas kaszárnyákat építettek a közelmúltban, védekezésül a szomszédos Kína ellen.

Ezekben a kaszárnyákban egy-egy ezred gyalogság, tüzérség és lovasság fért el. Az üresen álló kaszárnyák egy részét, — közvetlenül az orosz katonaságé mellett, — mindenütt hadifoglyokkal népesítették be.

Kanszban őreink nagyon szigorúak és gorombák voltak. Egy kis rendetlenség miatt már büntették a foglyokat. Gyakran lehetett látni valamelyik sarokban görnyedni egy egy hadifoglyot kétségbeesett arccal, félkezében egy nagy fagömböt tartva, amelyből egy bot nyult ki magasan. Bal vállára egy homokkal töltött tarrisznya volt akasztva. Ha leejtette a szerencsétlen a golyót, meg is pofozta a kozák őr érte. Ezzel az ocsmány felszereléssel egy félórát kellett állni arccal a nap felé fordulva.

Őreink gorombasága gondolkodóba ejtett egy néhányunkat és a szökés gondolatával kezdtünk foglalkozni. Szökni csak Kinába lehetett Kobdó felé, a tatárok segítségével. Azonban a kobdói vagy az urgai vonal és a tien-csini ut a Góbi sivatagon keresztül Peking felé, kétes kimenetelű volt, mert a kínai »kulik« zsnokságáról az elbeszélésekből már voltak ismereteink.

Elkeseredésünkből szeptember vége felé egyik barátunk rázott fel azzal az örvendetes hírrel, hogy egyeseknek póstájuk érkezett hazulról. Felolvasták a szerencsések neveit, akik az őrség irodájában átvették a nekik szóló levelezőlapokat, amelyek félig vastagon tustentával voltak cenzurázva.

Az érdekeltek megnyugodtak abban, hogy otthon tudnak hollétükről, míg mi még mindig nem tudtuk, hogy vajon tudnak-e hozzátartozóink arról, hogy fogságban vagyunk?

Az idő már hűvösre fordult, de mi még mindig a szeles barakban laktunk.

Szeptember 28-ikán közölte az orosz iroda, hogy mivel a Ácsinszk—Minucsinszk-i vasutvonalat be akarják fejezni, vasuti

munkára hatvan hadifogolyra van szükség. Önként lehetett jelentkezni. Ha az önként jelentkezők száma nem fedi a létszámot, akkor a hiányzókat az őrség választja ki a foglyok közül. Ez által alkalmunk nyílt megmenekülni a goromba kozák öröktől. Sürgősen kellett jelentkezni, mert este nyolc órakor már indult a vonat.

Utazási szándékomat közöltem egy pár barátommal, akik lebeszélni igyekeztek utamról, azzal, hogy október első napjaiban Szibériában már havazik és hamar beáll a hideg tél.

Megfagyunk az ismeretlen helyen. Elpusztulunk a végtelen birodalom valamelyik steppéjén s hirmondónk sem marad halálunkat közölni hozzátartozóinkkal.

Megborzadtam ezek hallatára, de viszont kegyetlenkedő őrreinkre gondolva, egy nagyenyedi mesteremberből álló társasággal hárman barátok összebeszéltünk és indulásra jelentkeztünk.

— Intelligens emberekre nincs szükség! — volt a válasz. — Maguk nem muzsikok! (napszámosok). Hárman menjenek vissza! A többi mehet!

Gondolkozóba estünk.

Vissza vissza! — tuszkolt kifelé a kozák az irodából.

Tolmács útján megértettük vele, hogy mi főzni akarunk menni a többi munkásnak, mert azoknak nem lesz idejük munkaközben főzéssel is foglalkozni.

Végre, egy néhány rubelnyi megvesztegetés után nagy nehezen beírta hármunk nevét is az elutazók lajstromába.

Kevés szalmával megtöltött szalmazsákjainkat, egy spárgával átkötöttük, a hátunkra vettük, teáskannánkat ráakasztottuk és egy kendőbe bepakkoltuk kevés fehérneműnket. Így felszerelve társaink álmélkodása közben beállottunk az elindulók sorába, egy jobb és humánusabb jövő reményében. Ácsinszka voltunk irányítva vasuti talpfákat a fagyos földre lefektetni és kavicsot csákányolni az Altai heglánc cédrus fenyegetegekében. Barátaink szánakozva néztek bennünket, balsejtelemmel eltelve, próbáltak újból lebeszélni utunkról.

Mégegyszer átgondoltam jelenlegi helyzetünket, a kanszki 10 hónapos szenvedést és képzelte jövőnket, s az indulást választottam.

Már hangzott az orosz vezényszó: »Na pravo!« »Sago mars!« — Jobbra át! — Lépésben indulj! — Még egy kézszorítás az ismerősökkel s bandukolva indultunk el a hátunkra felkötözött szalmazsákkal az állomásra.

Egy személyvonat harmadik és negyedik osztályu vagonjába szálltunk.

A mozdony tülkölt, recsegett, ropogott minden és undorral eltelve hagytuk el Kanszkot.

Reggel Krasznajarszkba érkeztünk s délután már Ácsinszokban voltunk. Itt is volt egy kisebb legénységi és egy tiszti tábor, száz tiszttel, egy aradi őrnagy parancsnoksága alatt.

Az állomásról a kaszárnya felé haladtunkban az uccán járókelők szálanommal bámultak minket. Ahogy megérkeztünk, őreink vezetője bement az orosz parancsnokságra bejelenteni megérkezésünket.

Ezalatt az itteni hadifoglyok körénk csoportosultak és különféle kérdésekkel halmoztak el. Honnan jövünk? mikor fogtak el? miért jövünk ide? stb. Valamennyien idegen ezredekből valók voltak, ők is már nagyon kopottan néztek ki hazai mün-dérjaikban. Mindénfelé folt és lyukas bakkancs.

— Vasuti munkára jöttünk, bajtárs, Kanszkból, — válaszoltuk.

— Nem lesz itt egyelőre vasuti munka, — mondták örömmel, — mert egy humánus táborparancsnokunk van, aki azt mondta, hogy kitőlják tavaszra a munkálatokat, mivel hidegben nem lehet dolgozni.

Figyelmesebben beszédbe bocsájtkoztunk az itten élő foglyokkal. Tűrhető élelmezésről, barátságos bánásmódról és jólépitett meleg földi barakokról beszéltek.

Eközben őrpapancsnokunk is kijött az irodából s a többi fogoly közé terelt.

Néhány nap mulva már szállingózott a hó. Örömmel üldö-géltünk a barakokban, mert tudtuk, hogy az idén nem kezdik meg a vasuti munkát. Élelmezésünk is jobb volt, mint Kanszokban.

Valaki megszerezte a táborban levő fogoly tisztek névsorát. Örömmel fedeztem fel benne egy hazai ismerősimet, ki a kollé-giumban alattam járt egy évvel. Más ismerőst nem találtam. Beszél-ni azonban még nem tudtam vele.

A hadifoglyok közvetlen papancsnoka, — az aradi őrnagy — megtudva, hogy a vasúti munkára érkezett foglyok között hadap-ródjelöltek is vannak — orosz engedéllyel irodájába hivatott fel minket.

Irodája a tiszti táborban volt, amely két méter magas desz-kakerítéssel volt körülvéve, elkülönítve ezáltal a bekerítetlen legénységi tábortól.

— Honnan jönnek? — kérdezte az őrnagy.

— Kanszkból.

— Mennyi időt voltak ott?

— Tíz hónapot.

— Fizetést kaptak?

— Nem — válaszoltunk.

— Itt a hadapródjelöltek, hadapródok és zászlósoknak is jár az ötven rubelnyi fizetés.

Elképedtem az ötven rubel hallatára. Kanszokban rossz élelmezés, nyirkos, hideg barak és gorombaság, itt ötven rubelnyi fizetés és emberséges bánásmód.

— Ma beterjesztem önöket fizetésük kiutalása végett az orosz főparancsnoksághoz.

Megköszöntük szíveségét s boldogan mentünk vissza a barakokba.

Az orosz parancsnokság másnap bizonyítékot kért tőlünk állítólagos katonai rangjainkra vonatkozólag. Bejelentettük, hogy ezredbeli tisztjeink Kanszokban vannak, akikől a parancsnokság felvilágosítást nyerhet. Megneveztem Kanszokban levő őrnagyomat, aki legilletékesebb katonai rangom igazolására.

Két hét múlva felhívtak az orosz irodára. Német nyelven közölték, hogy elismerik katonai rangunkat és járandóságaink visszamenőleges kiutalását a napokban fogják kérni az irkutzki hadtestparancsnokságtól. Miután bejegyezték fogságbaesésünk napját, visszaküldöttek a barakunkba.

A barakban egyelőre foglalkozás után érdeklődtünk. Kőlcson kért pénzen rajzpapírt vásároltunk és arra vízfestékekkel különféle tájképeket festettünk, ki amilyent tudott.

E képeket egy németül tudó orosz kereskedőnél helyeztük el, öt kopeket kérve egy darabért. Az első tíz képünket maga a kereskedő vette meg tőlünk csupa szimpátiából és szánalomból. Ezen a sikeren felbuzdulva, gyors egymásutánban festegettük a már sikerültebb képeket és száz számra helyeztük el bizonmányban. Ez is hajtott valamit.

Festegetés közben ki-kibámultam a félig földbe épített barakablakból, nézve a nagy pelyhekben hulló havat. Közben figyeltem, hogy mikor viszik sétálni a tiszteket a közeli erdőbe, vagy a Csulim folyó partjára. A tiszteket itt ugyanis szigorúan őrizték, míg a legénységnek szabad kijárata volt a városba.

Egy nap, amikor Jaz örök között sétálni vitték a tiszteket,

köpenyegemet magamra vettem, az erdő szélére szaladtam és bekiáltottam az erdőbe: »B. Jánost keresi egy ismerőse«. Az őr meghallva kiáltásomat, reám emelte fegyverét és valósággal elkergetett a környékről s így nem sikerült a találkozás.

A reménnyel azonban nem hagytam fel. Ezután is többször megpróbáltam, sajnos sohasem sikerült. Be is szüntettem kísérletezésemet, mert attól félttem, hogy egy goromba őr még belém lő s ez nem érné meg a találkozás örömeit.

Ilyen helyzetben elhatároztam, hogy az ismerős tisztnek levelet fogok írni. Tudva, hogy a tiszteket délelőtt tízórakor és délután háromkor viszik egy órai sétára, vagy tíz darab papir darabra kékceruzával vastagon felírtam: »B. János barátom! Levelet fogok írni, amelyet az út mellett levő héjatlan nyírfának a második odujába fogok helyezni. Te keresd fel az odut és tedd oda válaszat. Sándor«.

Ezeket a papirdarabokat szétszórtam a hóra az erdőcskékben és a Csulim parton, arra számítva, hogy valamelyik tiszt észre fogja venni a hóban és átadja János barátomnak. Majd hazamentem s megírtam első leveletem, amelyben pénzt kértem tőle kölcsön, azután kiosontam és betettem a jelzett oduba.

Kétnap múlva észrevétlenül felkerestem a faodut, örömmel láttam, hogy a válasz is ott volt és papirosba csomagolva egy őtrubeles kölcsön.

Egy hét múlva újból írtam egy levelet s mielőtt az oduba helyeztem volna, egy esetleges levélért kotorásztam az oduban levő hóban. Ahogy a földre néztem, észrevettem, hogy a fa gyökerénél egy lapos kő alól egy papirlap széle kandikál elő.

Kíváncsian emeltem ki a kő alól a papírt s arról a következő német nyelvű női sorokat olvastam le: »Bibim! Leveled meghatolt Fogságodon enyhíteni fogok valamicskével, légy türellemmel, a háborúnak nemsokára vége lesz. Holnap egy őrt megvesztegetek és éjjel vele egy csomagot helyeztetek el a fáskamrátok jobboldali sarkában. Fogyaszd el egészséggel, adjál belőle az ismerőseidnek is. Csókol Sonja«.

Elolvasás után visszatettem a levelet a helyére és visszamentem a barakomba, azon gondolkozva, hogy miféle nagylelkű nő lehet ez a Sonja? És micsoda idillecske? Szerelem a jégországában! Ki lehet az a szerencsétlen, akinek eszébe jut szerelmesnek lenni egy agyongyöjött hadifogoly tisztbe? Előfordulhat-e ez a körülzárt táborban? De honnan az ismeretség?

Ezután már gyakrabban kutatgattam a faodukat és többször akadtam hasonló tartalmu levelekre más és más tisztnek írva.

A rejtély, ugy oldódott meg, hogy mikor én is bekerültem a tiszti táborba, említést tettem az oduba tett levelekről, amire megmondották, hogy a nő ismeretségek onnan származnak, hogy naponta két tisztet kiengednek egy »konvoj« kíséretében bevásárolni és vásárlás közben történik az ismerkedés. Eleinte némelyül beszélő izraelita nőkkel kötöttek ismeretséget s csak később az orosz nőkkel.

Egy-egy csinosabb tiszt, az ismeretség révén elég kellemesen töltötte a fogság unalmas napjait.

Mivel a tájképfestésekből és kölcsön kapott pénzekből luxussosabb élelmiszerre is telt, a legénységi táborból egy őr kíséretében tizesével mentünk ki a városkába bevásárolni. A huspiacon nyílt sátor alatt árulták a különféle husokat.

A Csulim partján a másik piacon pedig a különféle halakat, amelyek csonttá fagyva hatalmas gramadáokban feküdtek a hóban. Itt kisebb-nagyobb mérlegek mellett nagy subákba burkolózva mérték font számra a halat. Nagyon olcsó volt. Pár kopekért egy kilót lehetett venni és éppen olcsósága miatt mindig túl mérték.

A fontból hiányzó súlyt ugy pótolták ki, hogy egy fagyott halat egy fatönk széléhez csaptak, miáltal ez darabokra tört. Az így letört darabkákat rakták bele a mérlegbe, hogy kipótolják a hiányzó súlyt. Ezek a halpiacok nyáron elviselhetetlen büzzel árasztották el a környéket.

A marha- és disznóhus piacon az állatok kettéhasítva ugyancsak fagyott állapotban voltak felaggatva. A disznóhust a rajtalevő szalonnával együtt rendes hus árban mérték.

Érdekes volt s csodálkoztunk azon, hogy a levágott sertések majdnem mind borsókások voltak. A hus pedig halizü. Ennek, amint megtudtuk, az a magyarázata, hogy Szibériának ezen vidékén a tengeri nem terem meg s így a disznókat a nagy bőségben levő olcsó hallal hizlalják. A fogoly sereg nagyon boldog volt — látva ezt a kimérési szokást, — mivel zsiradékról nem kellett gondoskodnia.

Csak egy évig tartott, hogy a hust a szalonnával egyárban mérték ki.

Ugyanis a hadifogoly legénységet, különösen a mestereket a táborból kibocsátották a városokba és falvakba, hogy pótolják velük a harctéren levő orosz iparosokat.

A hadifogoly mészárosok már lefejtették a husról a szalonát s jóval drágábban árulták a husnál.

Igy indult meg az európai szellemű kereskedelem Szibériában. Sok árut most már drágábban vásároltunk, mert az alkalmazott foglyok felhívták a kereskedők figyelmét az áruk között levő különbségre az értéket és keresletet illetően.

Paprikát a szibériai lakosság nagyon ritkán használ az élelmiszerek fűszerezésére, már pedig nekünk a csirkepaprikához és gulyáslevesekhez paprika is kellett. Hetek multak el, amíg rájöttünk arra, hogy a paprikát Oroszországban a patikában árulják s emiatt sokat zaklattuk a patikusokat. Hiába magyaráztuk meg a kinézését, nem tudták elképzelni, hogy mi lehet az.

Vállalkoztunk, hogy engedelmséggel felkutatjuk a patikát.

Igy esett meg, hogy valamelyik patika raktárhelyiségének egyik zugában a ritkábban keresett cikkek között felfedeztük a paprikát, amit ezentúl a patikus felvilágosítására »piros bors« néven kértünk.

Nagy meglepetésünkre néhány »Hunyadi János« keserűvizes üveget is tatáltunk. Az üveget körülvevő papíron felül volt az orosz ismertetés és alul a magyar, amelyre a Hunyadi János ismert páncélos alakja volt felrajzolva.

Nagy kereskedésekben árulták a téli felszereléseket: szőr-csizmákat, juh, szarvasbőr és különféle színű báránybőr bundákat és sapkákat s könyökig érő, belülről báránybőrrel bélelt kétujju kesztyűket, amelyek aránylag olcsók voltak. E téli felszerelések európai szemszögből nézve még az elegáns üzletekben sem mutattak izléses csinossgot. A szabásuk egyszerű volt, a bundák alól harangalakuak.

Az uribb nép a különféle színű bársony bundát vásárolta. Nagy hidegben szőr-csizmában járt.

A nők még 35 fokos hidegben is a térdigérő szoknyát és egész vagy félcipőt viseltek, amire hócipőt huztak. Az európai hadifogoly pedig csak szőr-csizmában tudott a hideg miatt kimenni az uccára. A nők 30 fokos hidegben is a házak előtt levő fapadokon ülve beszélgettek könnyebb öltözetben, amikor a hadifogoly fázva, dideregve hosszú subában rohant végig az uccán...

A kereskedők áruikat nem árulják olyan udvariassággal és készséggel mint Nyugateurópában. Ha az ember egy kereskedésbe megy, köszönti a kereskedőt, amire az unottan köszön vissza és nem siet a vásárló elébe árukat kínálni, hanem nyugod-

tan, jéghideg arccal áll a pultja mellett és várja a rendelést. A vásárlók végig sétálják a boltot, végignézik az árukat, amelyekre az árak nagy számokkal vannak felírva. Ha valamelyik megtetszik, akkor odahívják a kereskedőt, kinek alku nélkül kifizetik az árát.

Ha több árut vásárolnak, akkor a kereskedő oda áll a pultra helyezett tizenkét soros drót számlálógépje mellé, amely hasonlít az iskolai számológépekhez. A drótsorokon különféle színű és nagyságu golyók vannak. A felső sor képezi az ezres sort, a következő a százast, a harmadik sor a tizest s a többi az egyest. A számolásokhoz nem használnak ceruzát és papírt, hanem a golyócskákat, amelyeket a gép baloldalára töltek, miáltal a jobb oldal üres maradt. Ha például százhuszonhat rubelnyi értékben vásárolunk, akkor egy golyót a százas soron jobbra huzunk a dróton, a tizes soron két golyót dobunk jobbra és az egyes soron pedig hat golyót.

Ezt a számológépet irodákban is alkalmazzák, más és más beosztásokkal. Mi a számológép kereskedésbeni alkalmazását nem találtuk teljesen megbízhatónak, mert többször hallottuk, hogy a leleményes hadifogoly három-négy társával megy be egyszerre a boltba vásárolni s amikor a kereskedő felrakja a gépre az áruk értékét s mielőtt a végösszeget leolvasná, az egyik hadifogoly félrehívja a kereskedőt valamelyik árujának a megmutatására, mialatt a pult mellett levő másik két hadifogoly egy észrevétlen pillanatban a százas vagy tizes soron egy néhány golyót zajtalanu visszacsusztat a baloldalra, miáltal a kereskedő a végösszeg leolvasásánál becsapódott.

Tekintettel arra, hogy a táborokat aránylag gyengén élelmezték, nem kell csodálkozni azon, ha a pénztelen hadifogoly sokszor rá volt utalva a csalásra, mert a megélhetési lehetőség a minimálisra volt redukálva. Ebben a rendkívüli helyzetben, ahol létfontartásról volt szó, az efféle kihágást az orosz sem mérlegelte a törvény teljes szigorával, mert a naponkénti cukor nélküli gyenge minőségű tea, egy darab kenyér, híg káposztaleves, esetleg bűdös halleves és a mindennapos köleskása bizony gyenge táplálkozás annak, aki nem tudja azt feljavítani.

Ilyen élelmezés mellett a hadifoglyok közül többen skorbutot kaptak. Soknak a foga hullott ki az egyhangu táplálkozás miatt. Ha az ilyen táplálkozás évekig tart, az ember el is pusztul bele.

A fizetést élvező hadifogoly tiszték havonta rendszeren ada-

koztak ugyan a legénység és a kórházak részére, de ez az összeg — sajnos — csekély volt 500—1000 fogolynak. Havonta esetleg néhány kiló szalonnát vehettek ebből a segélyből.

Ebben a szomorú sorsban a mesterembereken kívül a hadifoglyok már két évi hadifogság után beteges kinézésű, szintelen, sápadt, rongyos emberekké váltak.

Akiben otthon bent volt már a tüdővész vagy egyéb betegség csirája, itt feltétlenül elpusztult belé. Ha teljesen egészségesen került is fogságba, akkor is a nagy hőmérséklet ingadozás miatt a nyári plusz Reaumur 35 foktól a téli mínusz 42 fok Reaumur hidegig, továbbá a nedves, bűdös, gőzös, félig földbe épített fabarakokban a gyenge táplálkozás mellett megszerezte a tüdővész öld bacillusát, a skorbutot, vagy a kiütéses tifuszt, amit az oroszok »szipnojtif«-nek hívnak. A különféle ismert és ismeretlen betegség ezer számra szedte áldozatát úgynnyira, hogy egy-egy nagy városban a hadifogoly-temető nagyobb volt már a városi ősrégi temetőnél.

Ez különösen Krasznajarszkban tűnt fel.

Rendszeres fürdésről csak nyáron lehetett szó. Akkor is csak hat hélig a Csulim folyóban. Télen a városi fürdőkben fürödtünk.

A szibériai fürdők nem azonosak a mi fürdőinkkel. Már a pár ezer lakosu városban is van egy-kettő belőle és nagyon primitív berendezésűek. Nyilvános fürdőkben fürdőkádat nem volt alkalmam látni. A fürdő kívülről nézve egy vakolatlan vörös téglalap-épület. Belseje apró fülkékre van osztva, egy-egy vetkőző- és egy-egy fürdő-kabinra, amelybe kívülről csöveken vezetik be a meleget. Van benne egy-egy üst hideg és forró víz. Szerteszét a földön, nagy, kopott bádogmosdótálak vannak, amelyekkel az ember a forró és hideg vizet meríti. Ezekből kell megmosakodni annyira, a mennyre sikerül.

Fürdés végeztével a fürdőző egy mosdótál tiszta langyos vízzel leönti magát s ezzel a fürdés befejezést nyer. Ha gőzre is szüksége van az embernek, azt úgy lehet előállítani, hogy a falba beépített kívülről fűtött nyitott rőrbe az ember időközönként vizet önt be. A víz a rőrben gőzzé válik és a nyitott felén kitódul a fürdőkabinba. A fürdőző a gőzben leveles nyírfa nyalábokkal verdesi a testét.

Sokszor megtörténik, hogy a meleget vezető cső rossz, lyukas, amiáltal a fűtőkályhából a csövön keresztül széngáz tódul a fürdőkabinba és széngáz mérgezést idéz elő. Egyszer magam

is Pali barátommal együtt fürödtem egy kabinban s csak akkor vettük észre hogy széngáz van a levegőben, amikor már elszédültünk. A kabinból a folyosóra támoltyogtunk ki és kétórányi időnkbe került, amíg annyira magunkhoz tértünk, hogy haza mehettünk.

Ácsinsziban 3 hónapig voltunk a legénységi barakokban.

Ekkor a tisztek rangidősebbje közölte velünk: kijárta az orosz parancsnokságnál, hogy a hadapród-jelöltek beköltözhetnek a tiszti pavillonokba. Amíg fizetéseinket kiutalják, nagyobb kölcsönöket fognak nyújtani, amiket fizetéseink kiutalása után vissza kell térítenünk.

Ötön költöztünk be. Egyesével hét tiszt közé osztottak be, akik »családot« alakítottak egy közös konyhával s ezáltal tisztességesebb lakáshoz és Európaibb élelmezéshez jutottunk. Szokásba jött ugyanis, hogy a tisztek hetesével vagy nyolcasával konyhát vezettek egy-egy legénységi állománybeli szakáccsal és egy tiszti szolgálával. Én egy volt iskolatársamhoz, földimhez kerültem. A kölcsön-pénzből ágyneműt és fehérneműt vettünk és igyekeztünk beleilleszkedni a modern életmódba.

A tiszti táborba való beköltözésünk fordulópontot jelentett életünkben. A legénységi barakokból szabad volt a kijárás a városba és csak az esti számlálásnál, a »povjérká«-nál kellett otthon lenni. A tiszti táborban ellenben magas deszkakerítéssel voltunk körülvéve. A tábor udvarából csak a bevásárló tiszt távozhatott el őrs kíséretében a városba.

Reggel és este a táborparancsnok vagy a helyettese a szoba névsorával bejött és aláírásunkkal kellett igazolnunk jelenlétünket.

A petróleumlámpát tizenegy órakor feltétlen el kellett oltani, mert ellenkező esetben az őrnök jogában volt belőni az ablakon.

Trombitaszóval adták meg a jelt a lámpák azonnali eloltására és ha ez nem történt meg idejében, már szólt az őrs puskája és a golyó a csörömpölő ablakon keresztül a mennyezetbe fúródott. Olyan kellemetlen őrparancsnokunk is volt, akinek parancsnoksága alatt a séta-időn kívül nem volt szabad a pavillon folyosójáról az udvarra kimenni.

Sokszor visszakívántuk a legénységi barakok szabadságát. De hát a rossz sem tart a végtelenségig!

Örömmel vettük tudomásul, hogy a védtelen hadifoglyok között hősködő őrparancsnokunk pár nap múlva a harctérre megy, mivel

elnézte, hogy a szomszédos barakban egy néhány orosz tiszt szamagonkás — pálinkás — estét rendezett egy néhány gimnázista leány társaságában, akiket a mulatság végeztével lelőttek.

Parancsnokunkat, egy volt Duma — országházi — képviselő váltotta fel, aki invalidus, de különben nagyon barátságos és előzékeny egyéniség volt. Gyakran bejött a táborba és elbeszélgetett a foglyokkal. Szeretett nagyozolni; sokat beszélt harctéri hőstetteiről s olyan valótlanságokat mondott, hogy azoknak egyáltalán sem lehetett igaz.

Különösen egy honvédszázadossal beszélgetett sokat, aki már akkor meglehetősen jól beszélt oroszul, mivel perfekt volt a tót nyelvben. Egy alkalommal századosunk a hadifoglyok unalmas és egyhangú életét tárta fel új parancsnokunk előtt, s proponálta, hogy engedje meg a táborban a kártyázást és a rulett játékot.

— Mit? Kártya és rulett? — kérdezte örömtől csillogó szemmel. — Megengedem, de csak titokban. Az örök előtt titkolni kell, mert az állásomba kerülhet — súgta oda kapitányunknak. — Magam is szeretek kártyázni és barátaimat is meg fogom invitálni a játékhoz. Önöknek sok pénzük van, legalább könnyűtünk magukon.

— Ha ezt megengedi, akkor egyezzen bele abba is — mondá a honvédszázados, — hogy titokban mazsolaszőlőt is vehessünk és azt az egyik szobában egy kádban borrá erjeszt-hessük. Így Önök is egy kis finom tiltott itókához jutnak.

— Haraso! Haraso! — jó! jó! — válaszolta a parancsnok, — csak hallgatni a dologról, mert különben ólombányába kerülök.

Eközben tavaszodott. Az egyik rajztanár fogoly tiszt felrajzolta egy vászonra a rulett számokat. A táborparancsnokunk egy rulett órát és néhány csomag baccarát kártyát vett a városban.

A rulett asztalt a padláson helyeztük el, hogy ott nyugodtan játsz hassanak. Az orosz tisztek is bejöttek játszani. Mosolygó arccal közeledtek a rulett asztalhoz.

A hadifoglyok vagyonosabbjai részvénytársasági alapon rulett-bankot alapítottak 1000 rubel kezdő tőkével s a tiszti pavilonokban megindult a különféle hazardjáték.

Parancsnokunk egy rulettezés alkalmával tudomásunkra adta, hogy Irkutzkából megérkezett az öt hadapródjelölt fizetésének a kiutalási rendelete és pedig visszamenőleg, fogságba jutásuk napjától számítva. Két évi fizetés annyi mint ezerkétszáz rubel. Egy vagyon! Örömtől sugárzó arccal kérdeztük, hogy mikor fogja kifizetni?

— Csak heti tíz rubeles részletekben, — válaszolta — miközben nehéz pálinkaszag áradt ki a gégejéből. — És pedig azért, hogy a pénzt ne tudják szökési célra felhasználni. Ha bevásárolni valójuk van, megengedem, hogy bemenjenek a városba s ott ruhát vehessenek. A kereskedők majd az összevásárolt árúkkal irodámba jönnek és az Önök szeme előtt fogom kifizetni.

— Szpászibó vám — köszönjük Önnek, szoltunk.

Másnap már bevásároltunk. Egy ruhás boltba mentünk.

— Van-e nagykabát, sapka, szőrcsizma, ruha, fehérnemű és ágynemű? — kérdeztük a kereskedőt, aki erre a raktárba vezetett. Magamnak egy szkunszk prémes, civil, Európaibb kinézésű nagykabátot, fehérneműnek való vásznat, báránybőrsapkát, szőr-csizmát, harisnyákat és ágyneműt vettem. Az összevásárolt árúkat egy egylovas kocsira tettük. A segéd az árúk mellé ült, a számlával a zsebében s a következő boltba mentünk. A különféle boltokból minden elképzelhető összevásároltunk s így egy nagy kocsi árúval mentünk a tábor orosz irodája felé. Az én deponált pénzemből a pénztáros 450 rubelt fizetett ki az általam vásárolt árúkért. Levetettük a 3 év alatt agyonfoltozott hazai mundért és elegánsan kiöltözködtünk. Ez a civil öltözetem annyira elütött a táborban levő tisztek kopott ruházatától, hogy a tábor bárójának neveztek el.

A fennmaradt pénzt heti tíz rubeles részletekben fizették ki az orosz irodában. A rulett és kártyajáték ekkor dühöngött legjavában. Eleinte unalomból raktunk fel egy-egy tízkopekest, hol egy vörös, hol egy fekete számra. Néha nyertünk, néha veszítettünk. Később már reggeltől estig ruletteztünk. A városból csak úgy jött be a sok friss pénz. Az orosz tisztikar hordta be. A rulett-banknak jól ment, a részvényeseknek szép osztalékot fizetett.

Egy alkalommal tíz orosz tiszt jött be játszani s hatalmas tétekkel a piros számokat és ezeknek minden változatát rakták meg. Feszült figyelemmel kísértük a játékot.

— Nincs tovább! — szolt a krupié.

A rulett óra megindult és egy fekete számnál megállott a mutatója. A bank nyert. Erre még jobban megrakták a piros számokat, úgy, hogy egy-egy számra 30 rubel is fel volt téve. A széleken mindenütt kékhasú husz rubelesek nyomták egymást.

— Nincs tovább! — kiáltotta újból a krupié.

A részvénytársaság az öt utolsó játékot mondotta be és már előre dörzsölték kezüket a gyönyörű osztalék reményében.

A rulett óra megindult s a mutató egy piros számon állott meg. A bank vesztett. Ujabb tétek következtek.

Visszafojtott lélekzettel figyelt mindenki az asztal körül. Halotti csendben indult meg a rulett óra. Eredmény: a bank megint vesztett. A részvénytársaság tagjai megnyult arccal néztek egymásra.

— Mégegyszer beszállani! — szólt a krupié.

Az átkozott óra zörgött egyet s a mutatója megállt egy rosz számon. A bank újból vesztett.

— Az utolsó tétek következnek! — szólt izgatottan és sápadtan a krupié.

Ezzel a bank leégett. Az 1000 rubeles betét két óra leforgása alatt elveszett. A játéknak vége volt. Az orosz tisztok duzzadó pénztárcával távoztak.

— Holnap revánsra jövünk — szóltak a távozók.

— Szívesen látjuk önöket, de kevesebb szerencsével — szólt savanyu arccal a krupié.

A rulettező társaság elszéledt a padlásról. A részvénytársaság tagjai tanácskozásra ültek össze. Egy óra múlva a részvénytársaság néhány tagja bejött hozzám és hogy lakótársaim ne hallják a beszélgetést, kihívtak a konyhába, miután onnan megelőzőleg már kituszkolták a szakácsot.

— Kedves Bátor! Kipróbáltad-e már a szerencsédet az életben?

— Ki barátaim — mondám — s arra az eredményre jutottam, hogy ahova én lépek, ott még fű sem terem.

— Eh, gyávaság! Mondunk neked valamit. Állj be bárókám vagy 200 rubellel a részvénytársaságba. Meglátod, megfésüljük ezeket az oroszokat.

— Nem én, barátaim — szóltam — örvendek, hogy élek, mert az oroszok olyan merészen és olyan nagy összegekkel játszanak, hogy végeredményben a banknak feltétlen le kell égnie.

A részvénytársaság tagjai a leghizelgőbb hangon igyekeztek bevenni a részvénytársaság tagjai közé. Soha az életben, sem azelőtt, sem azután, ilyen közkedveltségnek nem örvendtem.

Végre hosszas nógatásra, a szép dividenda reményében, az orosz pénztárnál deponált pénzemből, nagy nehezen jegyeztem 200 rubelt. Ezt az összeget másnap fel is tudtam szippantani a parancsnokunk jóváhagyása folytán, hiszen a rulett bank felfrisítéséhez kellett, ami neki, mint játszónak, busásan jövedelmezett.

Másnap már végig suttozták a pavillonokban: új részvénytársaság alakult öt aspiráns közreműködésével. És korán reggel már meg is indult a játék.

— Új pénz, friss pénz! — ordított a krupié — tessék beszállni, most van a kedvező alkalom a meggazdagodásra! Tessék tenni!

A játékosok tétovázva, hol egyik, hol másik számra tették kopekjeiket. A játékosoknál pénz már alig volt, mert az orosz tisztek mind elhordták.

Vedd meg öregem az órámat — szólt hozzám mélabús hangon egy zászlós — vissza akarom nyerni az árából az elvesztett pénzemet.

Megvettem az óráját 6 rubelért. Aznap gyűrűket is vásároltam, amiknek az árát később mind a bank nyelte el. Délután már jöttek az orosz tisztek játszani.

— Zdrasztvujte! zdrasztvujte! — légy üdvözölve, harsogták a padláson az oroszok. Jobbra-balra köszöntve az asztalt körülálló játékosokat, már is rakták a téteket, de most már csak szolid alapon. Mint bankártárs egy saroba huzódtam be és onnan figyeltem a játékot és a bank sorsát. A padláson nagy láрма, orosz-német-magyar szó-zürzavar. Az asztalon a sok ezüstpénz csengett s a levegőben papírpénzek suhogtak.

— Nincs tovább! — harsogta a krupié.

A rulett asztal hatalmasan meg volt rakva tétekkel. A rulett óra mutatója halotti csendben állott meg. Az eredmény közömbös volt. Tét idő alatt a játszók egyik a másikat huzgálták félre az asztaltól egy kis rövidlejáratu kölcsönért. Vállvonogatás, üres pénztárca mutogatás volt a válasz s csak ritkán esett néhány kopek kölcsön. Egy-egy leégett játékos lehorgasztott orral támolygott le a lépcsőn és szobájába menve végig vágta magát az ágyn. Elábrándozott elpártolt rubeljei felett.

A bámulást megunva, magam is lejöttem a padlásról. Szobámba mentem s ott vártam be a játék eredményét.

Este hat óra tájban már hallottam a padlásfeljáró lépcsőjén a cipősarkok kopogását. A játék befejeződött. Lefelé jöttek a játékosok. Lakótársaim szobámba nyitottak és ajkukon kaján mosollyal fejezték ki részvétüket elvesztett betétem felett, mert a bank ma is leégett. Elképzelhető érzékenyen hatott rám a lesújtó hír. Bármerre mentem, mindenütt a bank leégését tárgyalták.

Másnap újból felkeresett a »részvénytársaság« s egy újabb

szerencse kipróbálását kínálta fel nekem, de már nem voltam hajlandó újabb 200 rubelt veszíteni egy nap alatt. Egyéb szórakozás hiányában hozzásegődtem egy csendes makaót játszó társasághoz, amelynek kebelében egy pár hónap leforgása alatt a többi deponált pénzemet is sikerült elvesztenem. Ugyanigy járt a másik négy kadélaspiráns társam is.

Ezalatt az Acsinszk körüli parasztok szüntelenül szállították a tűzifát a tábor részére. Minden egyes alkalommal hoztak magukkal hermelin, bialka és róka szárított bőröket. Ezeket az állatokat télen csapdával fogták. 3 darab ilyen kikészítetlen állati prémet 1 rubelért adtak. Egy kapitány sok hermelin prémet vásárolt össze, a városban kidolgoztatta s egy hoszu bundát, csináltatott magának, kívül-belül hermelin prémből. Az így elkészült bundát felvéve, kelet koronázatlan fejedelmének nevezte magát. Mikor megkérdeztük, miért készíttette így a bundát, azt az okos feleletet kaptuk, hogyha haza tér, az egy bunda keltőt fog kiadni: egyet a felesége és egyet a sógornője számára.

Más hasznosabb szórakozás után néztünk. Volt a táborban egy kolozsvári láblövéses invalidus hadapródjelölt, aki nagyszerűen tudott cigányosan hegedülni. Ugyszólván tulszolid fiu volt. Láblövése lévén, a sok lépcsőn nem igen mászkált fel a padlásra rulettezni, hanem unalmában hegedűjében talált szórakozást és ha nagyon kérték, egy-egy nótát is eljátszott, de azt remekül.

Vőlegény volt és mint ilyen már a fogságban beleélte magát jövődöbeli házas életébe. Nem vett részt a hazard játékokban, pedig állítása szerint háboru előtt sok éjszakát töltött el a kolozsvári vendéglőkben a muzsika hangjai mellett. Itt tanulta meg a zenészektől a cigányos játszást és a sok nótát.

Hozzá szegődtem, barátságot kötöttem vele annál is inkább, mert Kolozsváron közös ismerőseink voltak. Ő viszont felfedezte bennem, hogy valamicskét én is tudok hegedülni.

A rokon hajlam sugallatára, — minthogy pénzem nem volt — a városban hegedüt velt nekem s egy néhány uj nótára tanított be. A nótákhoz ő tercelt. A muzsika hangjaira felfigyelt a tábor fogoly tisztikara. A szomszédos orosz tiszti pavillonok ablakaiból is ki-kihajolt egy-egy etonfrizurás orosz nőcske, széttekintve, hogy honnan jön a muzsika hangja.

Rövid időn belül bőgőssünk és kontrásunk is volt.

A táborparancsnok engedelmével a tábor szórakoztatására

saját költségünkön egy kis pavillonszerű faépítményt táholtunk össze, amelyben délutánonként különféle nótákat játszottunk.

A tisztek a muzsika hangjai mellett naphosszat kugliztak a saját maguk által felállított tekepályán. Húrok és egyéb szükségleteink beszerzésére közadakozás céljából kitettünk egy tányért. A zenészeket naponta szép kis összeggel honorálták. Mivel Szibériában, az eső nagyon ritka jelenség, az idő kedvezett a szórakozásoknak.

A szláv nyelvű és több idegen nyelvet beszélő tisztek gondoskodtak arról, hogy napi hírekkel lássák el a tábort. Orosz, francia, amerikai és román lapokat járattak és azokat német és magyar nyelvre fordítva litografált példányokban osztották szét az előfizetők között. Minket az »ujság« csak akkor érdekelt, amikor békehúrokat pengettek a lapok. Őreink is közölték velünk, hogy : »Pán skoro bugyet mír!« — nemsokára béke lesz, uram.

*

Egy reggel kellemetlen epizód zavarta meg a tábori életet. Az örök megvesztegetésével egy éjjel két osztrák tiszt megszökött a táborból. Állítólag egy tatár csempész társasággal beszéltek meg szökési tervüket és Kinába Kobdó felé vették utjukat. Az oroszok a szökésüket a reggeli »povjerkánál« — számlálásnál — vették észre.

Emiatt aztán fegyveres öröket sorakoztattak fel az udvarra. A szobákból nem volt szabad kimozdulnunk. Megkezdődött a házkutatás. Felforgatták a tiszti pavillonokat. Padlókat fesztettek fel, kéményeket vizsgáltak át, elszedték naplóinkat, levelezéseinket, ötven rubelt meghaladó zsebpénzeinket elkobozták. Elvitték a rulett asztalt a padlásról és a századosunknak egy abrosszal leterített erjedő mazsola szőlővel teli kádját.

Három napig kutattak, fürkészték, aminek azonban semmi eredménye nem volt, de mivel a tábor tisztjei az orosz parancsnokságnak nem hozták tudomására a szökési tervet, mindenféle szórakozástól megfosztottak. Eltiltottak a Csulim folyóban való fürdözéstől is.

Naponta csak egy órát lehetett az udvaron sétálnunk, különben a szobákban kellett tartózkodnunk. Őrizetünkre a leggorombább katonákat osztották be, parancsnokunkat elhelyezték s egy félszemű rokkant tiszttel cserélték fel.

Fogságunk alatt senki sem kezelte a foglyokat

nagyobb ellenszenvvel mint ő. Goromba és roszindulatu volt a végletekig. Ezáltal a helyzetünk a legroszabbra változott.

Mivel az orosz újságok olvasását is eltiltották, valóságos rabsorsra jutottunk s helyzetünk javulására a legkisebb reményünk se volt. A hónapok szomorú monoton egyhangúságban teltek el.

Ebben az időben egy tirolivadász osztrák tiszt tüdővészben meghalt. Megengedték, hogy a temetésén részt vegyünk és elkísérjük utolsó útjára, de csak szuronyos örök között.

A kórházudvaron a koporsót egylovas szekérre tették, a koporsó mellé négy fogoly katona állott ásóval és lapáttal. Pap sehol és mi felsorakoztunk a koporsó mögött. Így indult meg a szomorú menet szuronyerdők között ki a temetőbe.

Ácsinszokban eddig még nem temettek hadifoglyot. Nagy tömeg bámulta az utcákon a némán, csendben elvonuló hadifogoly menetet. Néhol néhány könnyet is láttunk legördülni egy-egy civil arcról.

A temetőbe érve, az oroszok az elhalt fogoly tisztnek megadták a katonát megillető végtisztességet. Sirjánál egy század orosz katona három sortüzet adott le. Pap nem lévén, volt ezredtársaitól és fogolytársaitól: az egyik osztrák kapitány bajtársa búcsúztatta el a halottat német nyelven:

— »Bajtárs! Mikor elindultál virágdiszesen, zöldhajtásos, havasigyopárral diszitett csukaszürke ruhádban, daloló ajkaddal, ifju sziveddel és győzni akaró hittel s szentlelkességgel, nem gondoltál arra, hogy Szibéria lesz a Te örök temetőd. Nem gondoltál arra, hogy nem a te kicsiny falud magas csúcsives tornyában megszólaló harangszó fog zengeni, tovaszállni sirhantod felett.

— Te most itt vagy, messze, sokezer kilométernyire szülőföldedtől, édes hazádtól... távol szerető anyád ölelő karjától, aki mindig hazavár téged. Itt vagy a csendes temetőben sápadtan, megüvegesedett szemekkel, összekulcsolt, örökre elfáradt kezekkel és többé sohasem dobogó sziveddel. Pedig egyszer mily boldogan siettél a becsület, a harcok mezejére, élettől duzzadó piros-pozsgás arccal, harci láztól égő szemekkel, a rohamban magadhoz szorított fegyverrel, hazádért dobogó sziveddel, az eszményért, a győzelemért küzdeni.

— Hős voltál! Oroszlánként küzdöttél, becsületes katonához illően estél fogságba, esküdet nem szegted meg és nem szennyeztetted be azt a kardbojtot, amely egyforma volt császároddal és királyoddal. A zászlót nem hagytad cserben soha!

— Hoffer András népének méltó gyermeke voltál!

— Bajtárs, haláloddal megnyitottad az utat fogolytársaid előtt az Örökkévalóhoz. Hiába vár már téged hazád hűn szerető földje... hiába vár édesanyád ölelő két karja. Te itt maradsz örökre, hogy te és bajtársaid hőstetteiről itt álmodozzál.

— Isten Veled! Itt állunk körülötted gyászba borult bajtársaid. Azt a marék földet, amit sirhantodról kezünkbe veszünk, hazavisszük és otthon szórjuk el, hogy a tiroli havasok között is hirdesse, hogy a császárvadászok egy tisztje a fogságban meghalt.

— Nem felejtünk el, mert bajtársunk voltál otthon és a küzdelemben, a rohamban és a fogságban. Nyugodj csendesen, békében a győzelmes anyaföldben.

— Nem felejtünk el, mert katona voltál és szerettünk téged!

— Isten Veled!

A rövid, zokogásba fulladt beszéd után a Miatyánkot mondtuk el hangosan. A koporsót a sirgödörbe eresztve, ráhullott az Ácsinszokban meghalt első fogolytiszt koporsójára az idegen göröngy...

Négy fogoly katona ásta a sirját és ők is hantolták el. Fejtául, egy kis fakeresztet állítottak, amelyre tintával felírták a nevét és elhalálozási idejét. Egyszerű siremléke valószínűleg nem sokáig hirdette porhüvelyének nyugalóhelyét és ma már bizonyosan jeltelen sir alatt alussza álmát Tirol égbenyuló hegyeinek gyermeke.

Ahogy a szomorú temetésről hazatértünk, az elhunynak egy ezredbeli fogolytársa levelezőlapon tudatta Tirol hegyóriásai között egyik kis faluban lakó szüleivel, hogy a Gondviselő jobb sorsra érdemes fiukat megszánta és magához szolitotta. Kiragadta sinylődő fogolytársaink sorából. Ne várják haza zöld zsalus szülei házába. A háború lezajlása után ő már nem lesz a kicserélendő foglyok sorai között. Teste itt marad a messze idegenben és itt porlad a tatárok között, itt marad az Altai hegylánc északi részén, de emléke kitörölhetetlen nyomot hagyott fogolytársai szívében. A levelezőlapot többen irtuk alá részvétünket fejezve ki és postára adtuk.

Ez a haláleset nagyon megzavarta már eddig is felajzott idegeinket. Türelmetlenekké, idegesekké lettünk.

A táborparancsnok kezdett aláhagyni szigorúságával, így ujságot is hozhattunk be a táborba. Nyugtalanul olvastuk a békérő szállingózó híreket, amiket, érdekes, félvényként közöltek az ujságok.

Csillapítólag hatott ránk az a naponként felujuló hír, hogy az ácsinszki tábornok feloszlatják és keletre Krasznójarszkba visznek, koncentrációs táborba.

Ekkor már a lapok innen-onnan forradalmi híreket is közöltek. Vártuk a fejleményeket. Az a hír terjedt el, hogy ha kitör a forradalom, a hadifoglyok saját pénzükön haza utazhatnak. Természetesen ennek a hírek örvendtünk a legjobban.

Mint minden oldalról körülzárt hadifoglyok, a külvilágról és a körülöttünk lezajló eseményekről keveset tudtunk, ugyanynyira, hogy meglepetésszerűen hatott ránk a hír, amit egy orosz katona újságolt, hogy egész Oroszországban kitört a forradalom.

Ekkor már a szabadulás óráját lestük.

A szigor azonban tovább tartott. Javulás csak annyiban állott be, hogy a táborból egész délutáni sétákra vittek ki, sőt egy közeli faluba is elvittek, ahol szétszóródva »kvasz«-t — erjesztett lisztből készített hűsítő italt — árusító üzletekbe is bementünk s az üzlettulajdonossal eldiskuráltunk a napi eseményekről.

A katonaság sehol sem gyakorlatozott, hanem állandó kézsúltságban egy-egy szónok beszédét hallgatva töltötte el napjait. A hadifogoly legénységnek szabad kijárata volt a városba. A lapokban olvastuk, hogy a politikai vétségekért Szibériába internált és elítélt száműzötteket és foglyokat a forradalmi kormány Moszkvába szállíttatja.

Egy alkalommal egy pár legénységi állománybeli hadifogoly érdekes hírrel jött fel a városból. Egy nyolcvan év körüli öregasszonyt láttak egy faluból kocsin a városba jönni, aki egyet közülünk magához intett és megkérdezte, hogy milyen nemzeti-ségü. Erre a többi hadifogoly is csupa kíváncsiságból az öregasszony kocsija köré húzódott.

Mivel a megkérdezett hadifogoly véletlenül magyar volt, az öregasszony fényképet vett elő, aminek a hátlapjára ceruzával oroszul egy néhány sort írt. A fényképet aztán átadta az egyik hadifogolynak, meghagyva neki, hogy mutassa meg a táborban és közölje az ott levő magyarokkal, hogy üdvözlétét küldi Kossuth fiainak. Elmesélte, hogy ő jól ismerte Kossuth Lajost, ugyanis I. Miklós cár, forradalmi eszmék hirdetése és tevékenysége miatt száműzte őt Oroszország területéről és 1851-ben Kossuth és kíséretével együtt szállt hajóra, hogy ő is Amerikába menjen. A hajón ismerkedett meg a nagy magyar hazafival. Ezzel a hadifoglyoktól elbucsuzott és kocsija tovább tartott az állomás felé.

A hadifoglyok a fényképet felhozták a táborba, jobbra-balra mutogatták, a hátsó oldalára felírt mondatot is, amely így szólt: »Ödvözlöm Kossuth fiait.« S ez alatt az aláírás. Ez a fénykép a tiszti táborba is bekerült és érdeklődéssel nézegettük az öreganyóka arcvonásait és olvastuk az üzenetét.

Néhány oroszul beszélő tiszt engedélyt kért a parancsnokságtól, hogy lemelessen személyesen beszélni ezzel az öregasszonnyal, hátha közelebbi információkat adhatna Kossuth életéről.

Mire a tisztek a városba értek, az öregasszony már elutazott Acsinszból Moszkva felé és így nem beszélhetlek vele.

Fényképe még sokáig közkézen forgott, kezeim között is volt, míg végre valahol megrekedt s további sorsáról nem tudok. Az öregasszony nevét — sajnos — elfelejtettem.

IV.

Koncentrációs táborba való internálásunkról szóló értesülés nem volt kőszá hír, mert tavasszal kocsira pakolózva már el is hagytuk Ácsinszket. Krasznnojarszkba szállítottak.

Krasznnojarszk a Jenisszei folyó balpartján fekszik s az irkutzki kormányzósághoz tartozik. Lakossága a bennelevő katonaság leszámitásával harmincezer.

Az állomásról szuronyok között görbe uccákon, fahasábokra felrakott deszkajárdákon jutottunk el a főtérre, amely kövezett volt. A főtér közepén a hatalmas, többtornyu kupolás püspöki templom diszlik, jobboldalát pedig csinos fasor szegélyezi. A déli oldalon a püspöki rezidencia és mellette egy mellékuccában a papi szeminárium épületei voltak. Nyugati oldalán feküdt a tűzoltó őrtanya, kilátó és tűzjelző toronnyal, benne állandó készséggel. Mellette egy gyermeknevelő intézet, a »priut« volt. Keleti és északi oldalán étkezdék és üzletek, középületek, bankok, leány- és fiugimnáziumok.

A többi uccák sajátos fenyőfából összetákoltt házaikkal a városnak kisvárosi jelleget kölcsönöztek. Általában a város területén sok templom és zárda volt. Az állomástól északnyugati irányban a »tyurma« — börtön — épületei állottak.

A Jenisszei bal partján van a hajóállomás, csinos kis sétánnyal, vele szemben elemi iskolák és a szemközti levő jobb parton hajójavító műhelyek.

A Jenisszein a forgalmat nyáron kompon bonyolítják le, télen pedig a három méteres vastagságra is befagyott jégen haladnak át a szánok és teherautók. A folyó szélessége itt több mint egy kilométer. Kinában ered és a Jegestengerbe ömlik. Deltája harminc kilométer. A várossal szemben két kisebb nyírfás szigetet alkot.

A város lakossága tulnyomó részben görögkeleti, kisebb számban mohamedán tatárok, kirgizek; elszórva katolikus lengyelek is laknak — akiknek templomuk is volt — továbbá zsidók, egy néhány kínai és japán.

A kínaiak leginkább a piacokon láthatók, de copf nélkül. Alacsony, tagbaszakadt, barna ferdeszemű, borotváltképi emberek, Vérteli kereskedők. Csecsebecséiket hangosan kínálják a vásárlóknak. Azt is megteszik, hogy az előttük elhaladó vásárló után mennek és elhívják a tőlük messzebb áruló kereskedőtől, azzal, hogy náluk finomabb és olcsóbb áruk vannak. Kaftánszerű felső kabátjuk alatt vastag szoknyaszerű ruhát hordanak; ugyanígy a nők is. Ideges, mozgékony emberek Különösen érzékenyek az oroszoknak »krr« hangu csufolásaira, aminek hallatára éktelen káromkodásba csapnak át. Intelligenciájuk nagyon alacsony fokozatú áll.

Amikor a piacon a kínai kereskedők megláttak minket, nagy hahotába törtek ki s egymást lökdösték. Ferdeszemű fejüket jobb tenyerükbe hajtva, balkezüikkel hevesen gesztikulálva, reánk mutattak s fennhangon kacagva kiáltották utánunk, hogy milyen csufak vagyunk mi Európaiak.

Japánt egyet ismertem, aki a város állandó cirkuszában szokott fellépni. Felesége budapesti magyar nő volt, aki a férje cirkuszi mutatványainál segédkezett.

Krasznójarszkba való érkezésünkkel a főtéri hatalmas templom bejárata előtt egy csoport hosszú, fekete kabátos, nagy szakállu és vállig érő nagyhaju, sápadtképi orosz barát bámult reánk, az érkező hadifoglyokra. Bizalmatlan arckifejezéssel nézték végig a nyugateurópai jövevényeket. Viseletük misztikus külsőt kölcsönzött nekik. A szélben lengő hosszú szakállaikkal hosszasan néztek utánunk és azután bevonultak a püspöki székhely udvarába. Mi pedig tovább haladtunk a városon keresztül észak felé.

A városi temető mellett felmenve egy négykilóméternyi, állandóan szeles fennsíkra át a kaszárnyához értünk, hol már 1500 főnyi hadifogoly tiszt és 3000 főnyi legénység volt koncentrált. A legénység javarésze innen már szét volt osztva a falvakba, segíteni az orosz gazdáknak a mezei munkálatoknál. A jáborokban csak a betegebb, gyengébb fizikumúak maradtak vissza.

Már messziről láttuk a vörösszínű téglakaszárnyákat és a földbe épített barakokat.

A foglyok tábora itt is magas deszkakerítéssel volt elválasztva az orosz katonák kaszárnyáitól. A kerítésre bizonyos távolságokban, magas állványon őrszemállások voltak felépítve, amikre gépfegyvert is lehetett felszerelni. Messziről az egész komplexum fogdának nézett ki.

Az orosz parancsnokság épülete a deszkakerítésen belül volt, hogy a hadifoglyok könnyebben érintkezhessenek velük. Ebben az épületben volt a hadifogoly pósta is. A tiszti fogolytábor négyszögalakban terült el.

Minket az orosz legénységi kaszárnya emeletes téглаépületeiben helyeztek el. A tiszti tábor északnyugati részén huzódott el husz földi barak, amelyben a hadifogoly legénység volt bezsúfolva. A tábornak ez a része drótkerítéssel volt körülvéve, ami körül állandóan örök cirkáltak.

A tisztek 40 méternyi hosszú barakjaikba úgy a földszinteken, mint az emeleteken a két szemben levő kijáratú ajtó között három lépésnyi szélességű teret üresen hagyva, mintegy folyósóul deszkafalakat húztak fel a mennyezetig és a deszkafalak és barakfalak közötti rést 8 lépésnyi hosszban szobákká alakították át. Ezek voltak a »boksok«! Itt tanyázott egy-egy 8—10 tagú »család«.

Érdekes és mulatságos volt, amit csupa időöltésből üztek, hogy egyes boksokban mindentéle hajviseletet kipróbáltak, azzal az intencióval, hogy megállapíthassák, melyik áll jobban. Ki jobb, ki baloldalt, vagy középen elválasztva, ki felfelé vagy hátrafésülve hordta, néhányan pedig a barátokat ismertető tonzurás hajviseletet vették fel. Sokan hajukat egész hosszúra megnövesztették, kigöndörítették, a művészek hajdiszét utánozva. Egy-egy hajviseletet 3—4 hétnél tovább senkisem hordott. Minden változatot megpróbálva, hosszas töprengés után megállapították, hogy egyik sem felel meg az izlésüknek és így mérgükben egész kopaszra nyírátták a fejüket.

Hasonlóképpen változtatták a szakáll és bajusz viseletet is, amiket azokról a közéleti nagyságokról neveztek el, akik szakállukat vagy bajuszukat ebben vagy abban a formában hordták. Így a középkortól a jelenig minden bajusz vagy szakállviselet képviselve volt. Hangos volt a tábor, amikor egyesek magyarázták, hogy ez vagy az a variáció ennek, vagy annak az uralkodónak vagy neves embernek volt a kedves viselete. Ily vitatkozásoknak se vége, se hossza nem volt, sőt sokszor veszekedésig is elfajultak. Ezután jött a kibékülés: neked is, nekem is igazam van elv szerint leborotválták magukat.

A fogoly tisztek és legénység a Léna folyó környékén talált mamut csontokat és agyarakat vásároltak, amelyekből mindenféle alaku, sokszor művészies értékű szivarka, vagy szivar szip-

kákat faragtak. Ugyanigy más-más alaku pipagyűjtemények kerültek a nyilvánosság elé az egyes bokszból, amiknek oldalát egy-egy történelmi személy képe vagy egyes harci jelenet vagy esemény képe díszítette.

Egész tervezőműhelyek alakultak, amelyekből a legkülönbébb cigaretta, szivar, vagy dohánytárcák láttak napvilágot. Némelyek gyönyörű sakkfigurákat faragtak ki az elég kemény csontból. Mindezeket eleinte a magunk szórakoztatására és fogásunk emlékére készítettük, de később a nyomoruság fázós, hideg napjai és az éhség idején bizony mind el isadtuk.

Eközben életünk és lelkivilágunk észrevétlenül nagy átalakuláson ment keresztül. Itt a koncentrációs táborban már egészen más volt az egymáshoz való bajtársi viszonyunk.

Középeurópa bábeli nyelvzavara, Nyugateurópa, Előázsia és Arábia mind-mind képviselve volt itt. Bajorok, poroszok, elszászi franciák, pozeni lengyelek, schleswigi dánok és memelvidéki litvánok s a Németbirodalom képviselői. Voltak még itt magyarok, osztrákok, románok, szlovének, csehek, tótok, ruthének, szerbek, bosnyákok, olaszok és bulgárok. Kisázsia és a nagy Arab félsziget sem hiányzott: törökök, kurdok, örmények, sziriaiak és a különböző arab törzsek mind-mind elküldték fiaikat a nagy káderhez, a találkozóra.

Emiatt lassan-lassan megkezdődött a faji, nyelvi elkülönülés. Ezeken belül pedig az egy vidékről valók, vagy ezredtársak álltak össze családot alkotni.

A sokezer fogolytiszt között mindenféle természetű és jellemű ember volt. Veszekedések napirenden voltak. Az emberi jellem minden változatából volt egy-egy típus. Egyben azonban csaknem mindnyájan megegyeztek, hogy türelmüket és reménységüket, idegzetüket és ifjúságukat felmorzsolta a hosszú hadifogság türelmetlen szenvedése.

Ebből az állapotból csak akkor szabadultak fel, amikor újabb fogolytranszportok érkeztek — szinte felfrissítés gyanánt. De ez is csak addig tartott, amíg az ujonnan érkezők is osztolni kezdték a többség letargikus állapotában.

Ezt a tábori első fokot az oroszok által a fogolytiszték köréből kinevezett hadifogoly parancsnokság irányította és vezette, amely az orosz táborparancsnokság alatt állott és ennek parancsait és rendeleteit kellett végrehajtania. Ez bizony most már sokszor nem sikerült, a régi fegyelem lazulni kezdett, ugyannyira,

hogy a hadifogoly - parancsnokság rövid idő múlva csak névlegesen szerepelt.

Az egyes bokszokban — jóllehet lakói saját jószántukból alkottak »bokszcshaládot« — nem volt béke és egyetértés. A rangidős kiabált, ha az alantas a szellőztetés végett ablakot mert nyitni. Az alantasok meg ordítottak és ökleikkel egyszerű kecskelábas asztaluk deszkalapját dőngették, hogy szellőztetni kell, mert a levegő rossz a lakásban. A magasabbrangu megjegyzést tett, ha a rangfiatalabb nem köszönt neki. Ez viszont nem hagyta szó nélkül és hangosan tudatta, hogy ő nem köteles folyton jobbra-balra tisztelni. Nem kötheti fel kezét a törülközővel a rongyos vattás kínai sapkájához, hogy állandóan köszöntési pózban álljon.

A másik reggel idegesen szaladt fel-le a 8 méteres szoba üres térségén, hangosan panaszkodva, hol meg magához beszélve, hogy már miért nem hal meg, mert az éjjel sem tudott aludni, mivel megint sokáig olvastak, égett a lámpa s emiatt jobban csipték a poloskák. Erre az olvasó a következő éjszakára pokróccal barrikádozta el magát, hogy a lámpafény ne zavarjon senkit álmában. Ez meg azért volt baj, hogy miért különködik. Haragudtak, ha valaki napközben lehuzta a csizmáját, kifogásolva, hogy lábszagot terjeszt, de azért is ordítottak, hogy miért nem vesz csizmája tisztántartására finomabb kenőcsöt, mert ez a halzsir bűdös és rettenetesen avas szagu.

Mindent megragadtak, észrevettek és megláttak, amivel elégedetlenségüknek és idegességüknek tanujelét adhatták. Emiatt azután új bokszcshaládok alakultak. Olyan volt a tábor, mint egy szegény proletár külvárosi negyed a hónap elsején.

Az elégedetlenek a világ csaknem minden nemzetét képviselő tarka, sok színű pokrócban, batyujukat összekötve, féltőn átölelve, hátukra felkötözött szalmazsákkal, költöztek az új lakásba. Így együvé kerültek azok, akik dohányoztak, vagy akik állandóan friss levegőt óhajtottak, úgy, hogy alkalmas és alkalmatlan időben állandóan szellőztethettek. Akármilyen kevés egyformaság, kevés hasonló tulajdonság elegendő ok volt arra, hogy egymással szövetkezve összeköltözzenek.

De még így sem volt meg az óhajtott tartós béke, mert az új bokszcshalád alakulatok is összekaptak. Baj volt, ha valaki leült a rozoga ágyra, amely recsegett, ropogott, mert ez a nyirkosság másoknak a fülét bántotta. A haragos ilyenkor elfeledte,

hogy az övé is épen ebben a hibában szenved. Egyesek dühösen siettek ki a szobából az ajtót mérgesen csapva be maguk után, s utközből hangosan kiabálták, hogy türehetetlen a mahorka dohány büdös füstje, miért nem vesznek finomabb dohányt. Lár-mát szült, ha valaki mosakodás közben kifröccsentette a vizet, vagy leejtette a szappant. A napos sohasem sepet jól, nincs tisztaság, vagy nem hozott elegendő ivó- vagy mosdó vizet, ha pedig hozott, akkor az ivóvíz meleg volt, a mosdóvíz meg nem volt elég tiszta. Ha nem szellőztetett, kiabáltak, ha meg szellőztetett, akkor igen sokáig hagyta nyílván az ablakot. Mikor az egyik fázott, akkor a másinak melege volt. Az idegesség kitörésének mindig volt oka, illetve szenvedő hőse, vagy ha véletlenül nem találtak, akkor ott volt a napos. Mindenütt kötekedés és egymás elleni panasz volt hallható.

Az egész tábor zugott-zajlott, mint a juniusi méhkas, vagy mint a széjjel rombolt hangyaboly. Sokan megutálták embertársaikat, emberkerülőkké lettek és remete életre szánták el magukat. Az ilyenek kiköltöztek a bokszkoból. Az elhagyott legénységi barak egy-egy zugát vagy a lépcsőház alatti párlépés hosszú és széles üres helyet alakították át szobává, egy kis bádóg kályhát szerelve fel belé. Holmijukat bevitték és hosszú, bozontos szakállt növesztve senkit sem ismerve, mint »Memento mori« barátok tengelték fogoly életüket.

A veszekedések alatt sokan egymást provokálva siettek a hadifogoly parancsnokságra segédekkel, tanúikkal, hogy az esetről jegyzőkönyvet vegyenek fel, hogy majd a fogságból való hazatérés után intézhessék el, a becsületbiróság előtt, vagy párbaj által. A hadifogoly parancsnokság napi munkáját az ilyen jegyzőkönyvek készítése, megőrzése és azoknak hazaszállításáról való gondoskodás merítette ki.

A tiszti tábor mellett két hosszú barak étkezdévé volt átalakítva. A fogság elején az egyikben egy Makarov és a másikban egy Suhajov nevű orosz élelmezte a hadifoglyokat.

Amikor mi idekerültünk, ők már nem voltak itt, helyettük a hadifogoly tisztiek egy választmánya vezette az élelmezést.

Külön barakokban voltak a magyar, osztrák, birodalmi német és török étkezdék. Egyik sem nyújtott változatosabb élelmezést, mert az oroszok egyformán húst és köleskását adtak mindenik étkezdének.

A tábor udvarán tenisz és football pályák voltak, amik

elég látogatottságnak örvendtek. Észak felé egy hatalmas henger-alaku, téglából épült tíz méter magas vörös színű viztorony volt, ami ivó és mosdó vízzel látta el az egész hadifogoly táborát. Ettől mintegy száz lépésnyire a főút mellett egy hatalmas hirdető oszlop állott, amit »Litfasseile«-nek neveztek el. Ide volt kiragasztva mindenféle hirdetés a hadifoglyok és a parancsnokság részéről. De ez nem bizonyult elegendőnek, mert az egyes barakok oldalát is felhasználták hirdetések kifüggesztésére. A »Litfasseile«-nek később a táborban kialakult hatalmas üzleti, kereskedelmi élet idején különben óriási szerepe volt. Itt volt olvasható, hogy a barakokban mi kapható, hol van ez vagy az az üzlet. Mindenféle nyelvű hirdetések hívták fel a figyelmet, hogy az ilyen és ilyen számú bokszban ilyen és ilyen elcserélhető vagy eladó tárgy kapható. Itt olvashattuk azokat a felhívásokat is, amelyekben egyik-másik hadifogoly tisztről érdeklődtek. Ez volt a hirdető börze.

Egyes tisztek a tábor belsejében részvénytársasági alapon kisebb üzleteket tartottak fenn. Az egyes bokszokban cserekereskedések, műhelyek, kis »lavkák« — boltok, és kávéházak — kifőzdék nyíltak. A műhelyekben cipő, csizmajavitást vállaltak. Az üzletekben dohányt és cigarettát lehetett vásárolni. Ebben az időben már orosz dohányt és cigarettát alig lehetett kapni, jóllehet itt a dohány nem volt monopol cikk. Szibéria nagy részének dohány és cigaretta szükségletét a Charbinban levő angol alapítású dohánygyár szolgáltatta.

Különösen három féle angol gyártmányú cigaretta volt kapható ezekben a kis üzletekben: a »Golden Helmed«, amelynek dobozán egy aranyozott sisak rajza volt látható, a másik »Schwalbé«, ennek diszítését egy fecske színes képe alkotta s a harmadik a »Hon ei bec«, aminek a dobozát rajzó méhekkal ábrázolt méhkas képe diszítette. Finom dohánynyal töltött édeskés ízű opiumos cigaretták is voltak.

A kis házi éttermekben tej és fekete kávé, vagy török-kávé volt kapható.

Az ilyen kimérések és műhelyek felállítását az aktív tisztek szinte egyhangulag ellenezték. Kifogásolták ugyanis, hogy bennük a fogoly tisztek munkát vállaltak, mondván, hogy ez nem »Offiziers-mässig«, egy katonatiszthez nem méltó foglalkozás.

Egy kényelmes fürdőt is rendeztek be és szórakozásról gondoskodva színházat alapítottak, amelyben a női szerepeket természetesen a leányos arcú férfiak játszották, a városból vásárolt

alsó és felső női ruhákba öltözködve. Olcsó helyárák mellett naponként tömve volt a színház. Egy-egy darabot ötvenszer is lejátszottak és nagy érdeklődést keltett a foglyok között egy sikerültebb operett.

Az előadott darabok között a rekordot a »Tatárjárás« vitte, amely csaknem száz egymásutáni előadást ért el. A színháznak olyan jól ment, hogy hosszú libasorban sokszor órákig kellett várni, amíg jegyet lehetett váltani. Ezért sokan, hogy ezt kikerüljék, nyáron, már hajnali 4 órakor szalmazsákjukkal a pénztári ablak elé ültek az érkezés rendjének megfelelően s itt folytatták tovább álmukat. Ezzel elérték azt, hogy a reggeli pénztár nyitásnál, mint elsőek válthattak jegyet az esti előadásra.

Egy-egy estén pár szavas szereppel török tisztet léptettek fel, akiket tapsviharral fogadott a közönség. A sikeren felbuzdulva, a törökök is adtak elő étkezdejükben egy néhány szindarabot. Darabjaikat balalajkán török zenével kísérték, amelynek melódiája európai zenéhez szokott fülnek nagyon különösnek tűnt fel. Keleti zene volt, kevés hangváltozattal és kevés színezéssel.

Sajnos, nemsokára az 50 rubelnyi fizetés a folyton emelkedő árák mellett az élelmezésre már nem volt elegendő. A hiányokat pénzsegélyeikkel az időközönként minket felkereső vöröskeresztes nők sem tudták pótolni, mert a nagy táborban teljesen elenyészett aránylag kevés segélyük. A legjobban azonban a törököket segítették, mivel aránylag kevés számuk mellett a nekik érkező adomány, mindeniküknek a hiányát pótolta, ugyannyira, hogy jószántukból egy néhány osztrák-magyar hadifogoly tisztet is segítettek a saját készletükből.

A foglyok már teljesen kopott, szakadt, vagy erősen foltozott ruhákban járlak. Lábaikon faháncsból készült bocskorok is láthatók voltak. Nagykabátjukat pedig Kinából hozatott paplanszerű földig érő köpeny pótolta. Ez a ruházat származásuk kölcsönzött nekik. Kinából, Tienccsinből egy Hanneker Lujza nevű német nő révén egyeseknek sikerült kevés kölcsönhöz jutniok a kínai-német bankból, de rövid időn belül ez is beszüntette a kölcsönözést.

Helyzetünk, úgy az élelmezést, mint a ruházatkodást illetőleg már kezdett türelmetlenné válni. A hideg december közepe és január vége között mínusz 30 fok és 48 fok Celsius között változott. Ha volt is napközben némi hőemelkedés, az csak pár óra alatt volt.

Téli ködös időben gyakran láttunk két-három napot is az

égen. A negyven fokos hidegben éjjelenként pár órán keresztül a sarki fény gyönyörű színárnyalataival is látható volt, amint sugarait pávafarkalakban magasra lövelve tört elő a horizonton. Fénycsóvjája a reggeli órákban halványodni kezdett, míg végre teljesen eltűnt. A hadifoglyok éhesen, fázva nézték vackukból ezt a gyönyörű természeti tüneményt.

Mivel a marha és juh állatállomány már fogytán volt élelmezésünket lóhussal pótolták. Naponként 3—4 társzékér kanyarodott be az udvarra, rakva nyuzott, fagyott, lábaikkal az ég felé fordult lovakkal.

A magyar étkezde az oldalán levő fatáblán tudatta a napi menüt. A lóhus is megjelent e fatáblán, amit, egy még humorban gazdag hadifogoly, »paripa« névre változtatott meg. Így undorral közeledtünk az étkezdéhez, hogy az ebédet elfogyasszuk. Miután a kiszolgáló személyzet felszolgált az asztalokra a lóhus sülteket, a foglyok másik része pár napon keresztül csak bámulta, hogy a többiek éhségükben milyen izletesen táplálkoznak ebből a sovány kosztból.

Egyéb élelmiszer nem volt, így harmad napra én is ráfanyalódtam megkóstolni a taplószerű eledelt. Történetesen egy osztrák szakácsunk volt — aki odahaza is nagyon borsósan szerette az ételeket. Erősen fűszerezve nekem is megtetszett a lóhus, annyira, hogy sztrájkoló barátaim porciót is elkértem, ugyannyira, hogy 3-4 napon át jóllakva távoztam el az étkezdéből.

Később a lóhustól undorodó bajtársak is megkóstolták, mivel élelmiszer szükségletüket nem tudták fedezni. Egy hét alatt az lett az eredmény, hogy az egész tábor, mint pompás eledelt ette a lóhust, sőt később még a teve húst is. Azonkívül a táborba nagy mennyiségben szállítottak be vándor lazacot. Ez a hal nagy sokaságban jön fel a Jegeslengerből a Jenisszei folyón, ahonnan aztán valóságos tömegben fogdossák ki.

Élelmiszerül szolgált még néhány héten keresztül a fenyő madarak husa is.

Az ételadagok nagyon kicsinyek voltak, emiatt most már rendszerint éhesen keltünk fel asztalainktól.

A pénzhiány miatt a kis kávémérések is, dohányárudák, ipar műhelyek mind-mind megszűntek. A drágaság rohamosan nőtt és nem volt elég a fizetés még az élelmezésre sem.

Eltűntek a finom angol cigaretták is. Már csak egyeseknek jutott az a kiváltság, hogy dohányozhattak. A régi, jobb napokon

elszívott cigaretták összegyűjtött végelt, felvágott szagos burjánokkal megszaporítva, újság- vagy a hirdető tábláról letépett vékonyabb papírba sodorva szívtuk, mint a legfinomabb dohányt.

A szeretet-adományok már csak ruhafélékre szorítkoztak, amelyeket olcsó pénzen Kinában vásároltak s nagy társzekereken hozták be a táborba. Vattázott télikabátokat, sapkákat és fehérneműket, de 3000 fogolynak mindez kevés volt. A nélkülözés mind-mind nagyobb méreteket öltött. Nagy volt a tűzifa hiány. Az 50 rubel fizetés még két heti élelemre sem volt elegendő. Sokat koplaltunk és az éhes, beesett, sápadt arcok gondterhesen tekintettek a jövő elé.

A hadifoglyoktól és a közvetlen szomszédságban lakó orosz katonaságtól megmaradt sok ételhulladék a környék kutyáit ide csalta s így a tábor környékén és udvarán nagyon sok kóbor kutya tanyázott.

Egyszer csak észrevettük, hogy az ismerős hizottabb kutyák naponkint tűnnek el. Mikor a kutya-társaság csaknem a felényire apadt, komolyabban kezdtünk érdeklődni sorsuk felől, annál is inkább, mert az a hír keringett a táborban, hogy egyes padlásokon kiszáradt kutyaőrök találhatók. Később már nyíltan beszéltek, hogy egyes osztrák bokszcsaládok a kövérebb kutyákat becsalogatják és nagyszerű kutyahus paprikást készítettek belőle.

Egy otthoni hivatalnok társam osztrák társasággal lakott együtt. Mivel osztrák lakótársai kedves emberek voltak, gyakran eljárógattam hozzájuk kártyázgatni. Rendesen chemin de fer-eztünk. Néha-néha a kollégám is kipróbálta a szerencsáját.

Egy látogatásom alkalmával földimet bekötött fejjel az ágyban találtam. Egyedül volt otthon, szobatársai künnt sétálgattak. Nemsokára kettő hazajött közülök s amikor betegtársam ágya mellett engem megláttak, hatalmas kacagásba törtek ki. Nem tudtam megérteni, hogy min nevetnek annyira. Barátom erre undorral a felfelé fordult, miközben két lakótársa arra biztatott, hogy kérdezzem meg, mi baja van, miért beteg? A nyöszörgő beteg e szavak hallatára, az ágya alatt levő mosdótál után nyúlt s miután gyomra tartalmát kiadta, kollégáit csak úgy szidta tapintatlanságukért.

Kérdőzködésekre a lakótársak elmondták, hogy ők az este titokban kutyát vágtak s a husából paprikást csináltak. Mikor e finom paprikást behozták a bokszbba, barátom, aki rendes kör-sétájáról éppen akkor toppant be a szobába — s aki különben is

állandóan éhségről panaszkodott — kért a jóillatu paprikásból. Az osztrák kollégák szívesen megkínálták és ő jóízűen fogyasztotta el a porcióját.

Vacsora után lakótársai hangos ugatásba kezdtek. Bajtársamnak feltűnt a csaholás s mivel az eddigi étkezések után csak nyerítést hallott, gyanút fogott, mert tudta, hogy kutya húst is esznek a táborban.

Nagy hahotázás következett és megmondták, hogy a jóízű paprikás a délután még ugató barna bundájú kutya husából készült, amire ő kirohant a szobából, kiadta bevett porcióját és olyan rosszul lett az undortól, hogy három napig nyomta az ágyát.

E szomorú viszonyok között jött a hír, hogy a különféle nemzetiségű hadifoglyokat anyanyelvük szerint külön-külön táborba koncentrálják.

Egy hét leforgása alatt ez meg is történt. A más-más nemzetiségű foglyokból külön légiók alakultak és Entente gyarmati katonasággal megerősítve, orosz segítséggel, a forradalmárok leverésére indultak.

Most az egykori ellenségek, mint jóbarátok s bajtársak, hol vonaton, hol meg faluról-falura gyalogolva mentek az európai Oroszország felé a forradalmi csatátérre.

A forradalmi csapatokat, amint később hallottuk, vissza is szoritották Moszkva környékére.

Ezt a felvonulást a hadifoglyok élelmezése most már még jobban megérezte, mert a nyugatra menő csapatok részére a falvak felesleges állatállományát, gabona és köleskása készletét is elkobozták. A falvak lakossága a táborba most már még azt a kevés élelmet sem tudta eladásra bevinni, amit eddig szállított. A gyenge és kevés élelmezés mellett, most még a nagyon is értékét veszített 50 rubelnyi havi járandóságunkat sem kaptuk rendesen. A lerongyolódott és kiéhezett hadifoglyokat így nemcsak a megfagyás, hanem a skorbut és a különböző ragályos betegségek veszedelme is fenyegette. Ezen a helyzeten változtatni kellett, mert a létfenntartás, a megélhetés, az életünk forgott kockán.

A tisztitanács összeült megtárgyalni, hogy mikép lehetne a helyzeten változtatni, úgy, hogy az orosz tábor parancsnoksággal összeütközésbe ne kerüljünk.

Az éhség sok mindent tanácsolt...

Látván, hogy a legénységi állományu mesteremberek, akik lent a városban a hadbavonultak műhelyeit vezetik, milyen szépen

keresnek, elhatározták, hogy a jobb mesterembereket behívják a táborba, itt műhelyeket és kis gyárakat alapítanak, az ő vezetésük alatt, a kész árut ezután innen fogják a városi kereskedőknek eladni.

Ezért az orosz táborparancsnoksághoz kérvényt adtak be, kérve, hogy a táborban műhelyeket nyithassanak és a gyártmányokat és árucikkeket a városi kereskedőknek eladhassák.

Az engedélyt megadták.

Eleinte a régiek mintájára kisebb műhelyek alakultak, mert a szükséges tőke, a pénz hiányzott. Nemsokára azonban itt is segítségül jött a városi jómódu, pénzes lakosság.

A városi és környékbeli vagyonos és kapitálista osztály megérevezve, hogy a forradalom, ami most még csak az európai Oroszországot tépi és szaggatja, ide is, Szibériára is át fog terjedni, különös előszeretettel kereste fel a tábor és nélkülözhető pénzeiket, amely hatalmas összeget tett ki, kölcsönképen, német márkára átszámítva a fogoly tisztek között helyezte el. Boldogan siettek haza, hogy vagyonukat biztos valutában sikerült elhelyezni, a mindent megemésztő forradalom tüze elől.

Az itteni nemes és kapitalista osztály most már a központi hatalmak győzelmét remélte és várta és ezért váltotta be különös előszeretettel rubeljeit márkára. Arra számítottak, hogy ha menekülni kell, a külföldön lakó és majd hazatérő hadifoglyoktól visszakapják pénzüket. Ebben a számításukban, amint a jövő igazolta, nem is csalatkoztak.

A pénzt egy-egy rangidős — lehetőleg törzstiszt — vette fel váltóra s azután nyugta és elismervény ellenében kisebb összegekben az ismerős tisztek között osztotta szét. Csaknem egy millió rubel vándorolt be a 3000-es tiszti táborba. Most már egy időre mindenkinek volt megélhetési lehetősége. Az élet lüktetni kezdett a táborban.

Mind többen és többen fogtak munkához és egymásután alakultak, szinte földből nőve ki, az egyes műhelyek és kis gyárak. Így alakultak a legénységi mesteremberek vezetése alatt a fogoly tisztállománybeli munkásokkal: cipész, borbély, asztalos, jakatos, hentes, szűcs, kelme és prémfestő és harisnya s fehérnemű készítő műhelyek. Majd fogoly tisztek vezetése alatt egymásután keletkeztek: cukrászat, sütemény és pékműhelyek, likört és ajakpirosítót előállító üzemek. Ezenkívül csaknem mindenik barakban létesült kifőzde, boltocska, trafikárusító üzlet.

Megindul a cserekereskedés is. Következésképen szórakoz-

lató helyek, kávéházak, zenekarok stb. alakulnak. A jólét kezdett észrevevődni, a városi lakosság és kereskedők nagyban vásároltak, hatalmas megrendeléseket tettek a táborban. A barakok oldalán és a hirdető oszlopon plakátok és reklámok hatalmas tömege hívta fel az eladók, vagy vásárolni akarók figyelmét az egyes árucikkekre és az üzletkötés lehetőségeire.

Egész kis börze alakult, ahol nagybani eladással, vásárlással vagy bizományba való eladással foglalkoztak, közvetítve a kereskedelmet a város és a fogolytábor között. Így alakult meg ennek hatása alatt a magyar tisztek között a »Híáo«, — a hadifogoly tisztek áru osztálya vagy, ahogy németül hívták a »Wadko«, — Waaren Abteilung der Kriegsgefangenen Offiziere kereskedelmi szövetsége. Itt helyezték el az egyes műhelyek és gyárak nagyban gyártott áruikat. Itt volt azoknak a cikkeknek a raktára is, amiket a városi kereskedőktől bizományba kapva, behozták elárusítás végett. Itt helyezték el továbbá a hadifogoly tisztek arany és drágakő értékeiket bizományi eladásra. A pénz csak, úgy ömlött be a táborba.

A törökök nagyban gyártották az ő speciálitásaikat: yoghurtot vagy mézzel készült süteményeiket, amiket »Baklava« és »Kurábia« néven árusítottak. Tőlük került ki a legfinomabb cigaretta, aminek különleges aromát és ízt adtak. Nagy keletje volt s így ládászámra gyártották.

Kereskedelmi és ipari szellem kezdte uralni a tábor, amelynek hatalmas udvarán ide-oda szaladgáltak a vásárolni és eladni akaró ügynökök.

A fogolytisztek háromnegyedrésze foglalkozás után nézett és ki itt, ki amott dolgozott, míg körülbelül az egynegyede, inkább az aktív tisztek, eleinte betartva az »Offiziersmässig«-et, kávéházakban ültek, feketét vagy törökkávét szüröcsölgettek, szinte a végletekig tartó vitákat rendezve, vagy a lovagias becsület ügyeket tárgyalva töltötték napjaikat. Csak addig szórakozhattak így, amíg a kölcsön és az egyes értéktárgyak eladásából befolyt pénz tartott, de mihelyt ez a pénzforrás bedugult, szigorú elveiket ők is feladva, néhány kivételével, belekapcsolódtak a tábor lüktető kereskedelmi életébe.

Az egyik barakban, ahol sütemények készültek, nagy halomban volt a liszt, tojás, cukor, csokoládé stb. Az egyik a tésztát gyúrta, a másik habot vert, a harmadik összeállította, más meg vigyázott a sütőre. A kész süteményt felvágva átadták a kiárusító

üzemnek, ahol egy tiszt amint kiszolgáló, egy mint könyvelő várta a »kifutó fluakat«, akik innen kiszállították eladás végett a táborba. Humoros látvány volt, amint a kiárusító üzem elosztó ablakánál a sorban állva spárgával nyakába akasztott fatálcával, egy-egy idősebb tiszt várta a bizományba adott különféle tésztákat, hogy ezután az udvarra rohanhasson, vagy barakról-barakra járva kínálgassa a friss süteményt. A tábor hangos volt a sok házaló és udvaron szaladgáló áruikat eladni akaró ügynökök kiabálásától.

Magam is nappal fehérnemű eladással foglalkoztam, amit a főbizományostól kaptam és este az eladottak árával számoltunk el. Naphosszat kellett házalni velük. Különösen a török tisztí táborban lehetett szépen keresni, mert őket a városi és környékbeli tatár lakosság is segítézte.

Egy barakban nyelvkurzusok voltak. Máshol meg klasszikus zenedarabokat adtak elő. Jól ment újból a színházaknak. A magyar, osztrák, német és török kávéházak is minden este telt házzal dicsekedtek s mindenik a maga speciálitásaival kedveskedett vendégeinek. Este majdnem mindenik kávéházban zenekar játszott.

Több társammal cigánybandát alakítottunk. Eleinte esténként bokszirol-bokszi-ra járva játszottunk. Később a színháznál is kaptunk alkalmazást. A népszínművek zenéjét mi játszottuk, ezért a színház vezetősége vacsorát fizetett nekünk. Majd a török kávéházba állandó zenészeknek szerződünk.

A török tábor teljesen külön volt; itt voltak elszállásolva a török, kurd és egyes arab törzsek tisztjei. Szép, dus, feketehaju, kreolbőrű férfiak voltak.

A tisztek között általában három fő megkülönböztető rang volt. A legalacsonyabb rangot »agának« nevezték. Ezeknek nem volt szakiskolájuk, csak ügyességük és személyes bátorságuk emelte őket tisztli rangra. Az »efendi«-k már rendes katonai szakiskolát végzett tisztek voltak. Az ezredesi rangban levőket pedig »bej«-nek titulálták. Nagyon összetartók voltak: egy az egészért és az egész egyért való elv volt uralkodó közöttük.

Még Ácsinszkban meghalt egy öreg kurd tiszt, akit koporsójában a táboron kívül levő halottas kamrába vittek. Szobatársai három napon át állandóan imádkoztak érte, a harmadik napon az ottlevő fogoly török tisztek társukat mind elkísérték utolsó utolsó útjára és a temetés után mindnyájan még egy órát imádkoztak meghalt bajtársukért.

A hosszú tél alatt a törököket nem igen lehetett látni, mert a hideget nehezen tudták elviselni. Egész idő alatt szobáikban ültek. Nyáron azonban csaknem mindnyájan künt sütkeztek a napon s keresztbe tett lábakkal ültek a füves földön.

Két török nő is volt a táborban, akik lefátyolozva jártak és együtt voltak férjeikkel a fogságban. Ugyanis elkisérték férjüket a frontra, ahol mint vörös félholdas nők szolgálták hazájukat. Erzerumtól keletre az Ararát hegység birtokáért vívott harcokban kerültek férjeikkel együtt az oroszok fogságába. Jóllehet hazatérhettek volna, ők inkább férjeik mellett a fogság keserű kenyerét választották. Férjeikkel külön boxokban laktak a tábor szélén. A török nőket nagyon ritkán lehetett látni, leginkább csak akkor, amikor férjeikkel együtt színházba mentek, de akkor is sűrűn lefátyolozva.

Egy Musztafa nevű török »efendi« vállalkozott arra, hogy megtanít minket a török indulóra és népdalokra, mert eleinte a kávéházakban csak magyar vagy orosz nótákat játszottunk.

Korán reggel már összegyűlt zenekarunk a kávéházban, amely ekkor még üres volt. Helyeinket elfoglalva, hegedűnket felhangolva vártuk török bajtársunkat, hogy kezdje meg a tanítást.

Nemsokára meg is érkezett. Felállva üdvözöltük, míg ő keze-fejét a fején levő piros fez elé téve, meghajlással fogadta a mi üdvözlésünket.

A tanítás megkezdődött.

Fezét hátra, a feje bubjára téve, a banda elé állott és háromszor-négyszer elfütyölte a betanítandó dalt. Bambán néztünk össze. Semmi érdekesség vagy fülbemászó nem volt benne. Egyszerű, monoton, szokatlan ritmusu keleti melódiája volt. Mi már a kezdet-kezdetén fel akartuk bontani szerződésünket, mert képtelennek tartottuk magunkat arra, hogy valaha is török nótát játszunk, mert tulságosan nehéznek tűnt fel, de a jó fizetés reménye mégis visszatartott ettől.

Hozzáfogtunk a nótához, de nem ment. Hol tanítónkra, hol meg egymásra bámultunk. Ujból elfütyülte és mi feszülten figyeltük, majd elénekelte a szövegével együtt.

Egy darabig lassu, monoton menetű volt, majd váratlanul gyors ütembe csapott át élénkebb színezéssel s ezután újból ellágyult, ellankadt szintelenül. A dallamot eljátszani sehogy sem tudtuk. Szövegéből két szót értettünk meg: Boszporust és Stambult.

Ujból elfütyülte, de most már nagyon lassan. Leült egy székre. Pengetni próbáltuk a nótát. A kezdő hangot eltaláltuk,

mert ő mosolygott nekünk, de a következő pillanatban felugrott a székről, úgy látszik, előtte valami vad hangot adott ki a hegedű, mert éjfekete szemei a mély szemgödörből a türelmetlen harag tűzét szikrázta felénk. Erős sas orra alatt korom sötét bajusza mint a tenger hullámozott, de a következő pillanatban boldog mosoly jelent meg kreol színű arcán, ha egy-egy hangot jól eltaláltunk. Végre egy órai ideges kinlódás és próba után a dalt már türethősen megtanultuk.

A taktust azonban sehogy sem tudtuk eltalálni. Felállva, karját hol jobbra, hol balra, hol le vagy az égfelé mérgesen lökte el magától, aszerint, amint a taktus menete megkívánta. A sok csuklógyakorlattól kifáradt, valamit morgott nekünk, de mi továbbra is ugyanugy tekintettünk reá, mert nem értettük. Leült, nagyokat fújt, tarka zsebkendőjével törölgette bőséges verejtékét. Fezét most már jobb szeme felé húzta. Kinjában a szegény fezét a világ minden tája felé lökdöste.

Intett s újból kezdtük. Most már az a fájdalom érte, hogy a dallam egyes részét rosszul játszottuk. A széken ülve újból elfütyülte és keze mellé a taktus ütéshez a lábait is segítségül használta. Kezével hadonászott mint egy bokszbajnok, akit többen támadnak meg, lábaival minden irányban szabad rugást irányított, mint az a városi urfi, akit a falusi gunárok vesznek munka alá. Szerencse, hogy mi távol ültünk tőle. Izgett-mozgott, rángatózott, éles arcjátékkal, vérizmai rángatásaival jelezte a taktust és mi húztuk irgalmatlanul. Majd hirtelen felugrott s fezét keserűségében a földhöz vágta.

Azt hiszem, így sem hallott török nótát játszani. Kiforgattuk mi azt minden eredetiségéből. Mi is izzadtunk már, ő pedig mérgében elfordult tőlünk, mert mikor talán szidott minket, mi nevettünk, máskor meg mikor tanított, adtuk a sértődöttet, mert azt hittük, hogy szid.

Mit csináltunk volna? mi nem értettük őt, ő meg nem értett minket. Idegesen szívta az illatosított és feketekávé levével preparált szibériai dohányt, vastag füstfelhőket eregetve.

Ahogy türelmét visszanyerte, újból kezdtük a tanulást.

Végre jó pár órai izzadás után megtanultuk az első török nótát.

Mustafa barátunk ezzel azonban le is mondott dalosmesteri mandátumáról, érítésünkre adva, hogy inkább még egyszer a frontra menne, mintsem minket a török dal szépségeire oktasson.

Utána egy Ali nevezetű »bej« tanított hasonló idegességgel, de több szakértelemmel.

Rövid idő alatt néhány török indulót és elég sok török nóta dallamát tanultuk meg, amiket le is kottáztunk. Ali barátunk néhány kirgiz és kurd dalra is megtanított.

Este kilenc órakor a munka előtt vacsorát kaptunk, leggyakrabban piláfot és török feketét. Jól fizettek, mert féltek, hogy ott hagyjuk őket és más kávéházba szegődünk, mert nem akadt zenekar, amely vállalkozott volna a monoton és szokatlan ritmusu keleti nóták eljátszására, de azt hiszem, közülük sem vállalkozott volna senki újra nótatanítónak.

Zenénk tetszett a törököknek. A kávéházban elszórtan, kis asztaloknál ültek, fezesen vagy turbánosan. Török kávé szűrőszőlgetve, füstfelhőket eresztve, kórusban énekelték a zenéhez a török szöveget.

A tábor nagy részének rendes keresete volt. Egy kis megelégedettség sugárzott az arcokról. Ez az élénk tábori élet este 11 óráig tartott, amikor kürtjelre barakjainkba kellett huzódnunk, mert kürtjel után a táborkapu kinyílt és azon vagy husz kozák vágatott be az udvarra s akiket künt találtak, lóháton utolérve, kancsukáikkal addig verték, amíg a barakjukhoz értek. Gyakran megesett, hogy egy-egy barakjába siető hadifogolynak két-három kozák is neki esett s lóhátról kancsukáikkal annyira összeverték a szerencsétlent, hogy a barakban fel kellett locsolnunk.

Szibériában nyáron este 11 óráig nappali világosság van. Tizenegy óra után kezd alkonyodni. Éjjel két óra után kél a nap és reggeli három órakor már nappali világosság van, míg télen reggel nyolc órakor pitymallik és délután négy órakor már teljes a sötétség.

Fellendült anyagi helyzetünket és türehető tábori életünket azonban megirigyelte tőlünk a sors.

Egy őszi reggelen erős puskaropogásra ébredtünk. Az ablakokhoz rohanva, fegyveres orosz katonákat láttunk a táborban szaladgálni, akik a hozzájuk való csatlakozásra hívták fel a hadifoglyokat.

— Kiütött a forradalom! — kiáltották.

A szomszédunkban levő orosz katonák fellázadtak a fennálló fehér uralom ellen, meg akarták rohamozni a várost és le akarták fegyverezni a benne táborozó kozák és gyalogos csapatokat.

Pár perc múlva a kiabáló oroszok eltávoztak a tábor udvaráról s mi csak távoli puskaropogást hallottunk. Idegesen és gyorsan felöltözködtünk és várjuk a fejleményeket.

A barak padlására mentünk fel és onnan láttuk, mint vonul fel a táborban állomásozó katonaság a város ellen.

Végig haladtak a hosszú fennsíkron, a temető szélén rajvonalat alkottak és tüzeltek. Mivel a távolság a fogolytábor és a rajvonalt között meglehetősen nagy volt, a csapatmozdulatoknak nem láttuk minden fázisát.

Pár óra leforgása után újból erősen ropogtak a fegyverek. A zendülők a városban táborozó katonasággal ütköztek össze.

A tüzelés rövid idő múlva megszűnt.

Zárt sorokban láttuk tömörülni a fegyvertelen katonákat. Énekszóval jöttek vissza a táborba a városi katonaság szuronyerdeje között. A kaszárnya épületei között leültették őket és utánuk már pöfögött egy pár automobil, amely a hadbiróság embereit hozta.

A bíróság egy épületben helyezkedett el, ahova egyenként idézték fel a lefegyverzett és felsőruháitól megfosztott katonákat. Sejtve, hogy itt esetleg kivégzések is lehetnek, hogy ne lássak ilyen aktust, lejöttem a padlásról és ágyamra ülve olvasni kezdtem.

Az orosz katonai tábor udvara felől nemsokára lövéseket hallottam. E lövések egész délelőtt hallhatók voltak.

A padlásról több hadifogoly jött le és ujságolta, hogy onnan jól lehet látni, hogy a forradalmároknak egy részét mint lövik agyon csoportosan, másokat pedig a kozákok hogyan kaszabolnak le karddal.

A kivégzetteket egy lovastalyiga vitte ki a táborból a mezők felé. Délfelé látni lehetett, hogy a szomszédos erdőből mint hozzák vissza a menekülő zendülő katonaságot, akikre ugyanaz a sors várt.

Táborunk hangulata fölötte izgatott volt. A kora délutáni órákban elcsendesedett a lövések zaja. Hatszáz lövést számláltak meg a táborban. Hírek szerint ennyit is végeztek ki a délelőtt folyamán.

Másnap délután három óra körül a hadifogoly tábor nagy szárnyas kapui kinyitak, azon gépfegyveres osztagok jöttek be. A városi katonaság megszállta a hadifogoly táborát. Minden hadifoglyot kiszólitottak a barakból. A tömeget kettesével sorba állították, mindenkit a saját barakja előtt.

A barakokban megkezdődött a kutatás, mely két órán keresztül tartott. Sorainkon végig sugták a hírt, hogy a barakkuta-

tások azért vannak, mert a hadifoglyok lázították fel a zendülő orosz katonaságot, mivel a zendülők között hadifoglyokat is fogtak el.

Kemény hangon kiadták a parancsot: mindenki nyugodtan maradjon a sorban! A sorból kilépni lelövés terhe alatt tilos! Cigarettázni a sorban szabad, de beszélni nem!

Idegeink megfeszültek, rágcsgálva szívtuk cigarettáinkat, míg mások maguk elé bámultak.

Egynéhányan idegsokkot kaptak.

A tegnap délelőtti kivégzések tudata oly nyomasztólag hatott mi reánk, hogy mikor a barakkutatások befejeződtek és vissza lehetett térni a barakba, ágyamra dőltem s mély álomba merültem, amelyből csak másnap ébredtem fel.

Másnap reggel 14 tisztet, közöttük egy volt ácsinszki lakótársamat Dr. Száva István, csikszeredai ügyvédet s három közkatonát az orosz tábori irodába kísérték fel.

Este hallottuk meg, hogy az oroszok mindnyájukat főbelőtték. Bűnük állítólag az volt, hogy a táborban alakult magyar szövetségnek a vezető tagjai voltak, és mint ilyenek ők is hozzájárultak a lázadás fellángolásához.

Egyesek véletlenül látták, mint vitték ki a szerencsétleneket a táboron kívül elnyuló mezőre. Egyikük alig tudott lépni az izgalomtól és halálfélelemtől s két társa cipelte a kivégző helyre. Itt lőtték agyon és itt temették el őket. Három legénységi állománybeli foglyot is főbelőtték a barakok megett, kiket a tábor nyugati oldalát körülvéő sáncárokban, a drótkerítés mellé temettek el.

E tragikus eset után a tábor izgalma tetőfokra hágott, annál is inkább, mert a kivégzett bajtársak ártatlanok voltak.

• Az eddig csoportokban sétálgató tisztek most gondolataikba merülve már csak magányosan bandukolták körül a táborn. Némelyik annyira szórakozott és magábazárkózott lett, hogy barátainak köszöntését sem vette észre.

Hivatalnok társam, akivel a harmadik napon találkoztam — mert eddig gondolataiba merülve egyedül járkálgatott szomoruan a tábor elhagyatott részén — resignált hangon kiáltott át hozzám: »Rudra kerül a bőrünk, Sándor barátom! Ha ez a fogság még hosszú ideig tart, nem látjuk viszont a hunyadi várat«.

A kivégzések előtt, mivel a hadifoglyok nagyrésze a kereskedelem és ipar révén pénzhez jutott, tömegesen szöktek meg a

táborból. Egyeseknek sikerült hazaérniök, míg másokat a sok nélkülözés utközben elpusztított.

Ekkor már a szökések ugyszólván napirenden voltak.

Nagy segítséget nyújtottak a tatárok, akik megbízhatók és szavatartók voltak. Azok, akik a tatárok segítségével délfelé szöttek, egy-egy török, vagy kurd tiszt vezetése mellett, csaknem kivétel nélkül hazaértek. Ugyanis a Kirgiz pusztai, Turkesztáni Buchara és Chiva lakosságának nagy része mohamedán tatár és velük rokon más törzsu. Az ut erre vezetett Perzsia és Törökország felé.

A bennszülött lakosság minden segítséget megadott a szökevényeknek. Azok, akik a kínai csempészek segítségével akartak megszökni, bizony a legveszedelmesebb utat választották. Ha sok pénzt gyanítottak a fogoly katonáknál, egyszerűen legyilkolták és kirabolták, ha pedig pénzt nem sejtettek, pénzjutalom reményében átadták a határon szolgálatot teljesítő kozákoknak, ahol pedig sokszor ezeknek a hangulatváltozataitól függött a fogoly életének sorsa.

Különösen a kínai határon nagyon sűrűn voltak egymás mellett az őr-bódék, benne kozák katonákkal, akiknek egyéb dolguk nem volt, mint a határ őrizése.

Sokan az európai Oroszországon át szöttek hazafelé, ezek nagy részét elfogták és büntető táborokba internálták.

Az orosz katonai lázadás után, büntetésképen mindent betiltottak és megszüntettek, csak a színház és az étkezde maradhatott meg. Megint nyomoruság köszöntött be a fogolytáborba, amelyhez még az is hozzájárult, hogy különféle járványos betegségek ütötték fel fejüket a foglyok között.

Egy kis öröm is vegyült azonban a szomorú sorsba. Hire járta, hogy mindazok, akik a városban különféle műhelyekben dolgozni szeretnének — ami jobb élelmet és lakást biztosít a foglyoknak — azokat a parancsnokság felmenti a tábori élet alól és engedélyt ad a kiköltözésre.

Ebben az időben már a táborban a kiütéses tifusz, vagy ahogyan oroszul mondták: a »szipnoj tif« dühöngött. A kórházakban tömegesen pusztultak a foglyok.

Az elhunyt tiszteket eltemetésük előtt, a kórházból koporsóban behozták a tábor udvarára, ahol az ezredtársak bucsuztatták el a halottat.

Naponkint három-négy tisztet bucsuztattak el. Egynehány

ezredbeli tisztnek megengedte a parancsnokság, hogy a halott bajtársat kikísérje a temetőbe. E látványok szomorú nyomot hagytak a lelkünkben.

A hadifogoly orvosok minden lehetőt megtettek a dühöngő járvány leküzdésére, míg végre ők maguk is a járvány áldozataivá lettek. Egy alkalommal 4 fogoly orvos hulláját hozták be az udvarra, akiktől egy hadifogoly törzstiszt magas szárnyalású beszéddel vett búcsút...

Egy alkalommal magam is kikísértem a temetőbe egy ismerős fogolytársamat. Itt is egy idősebb hadifogoly tiszt tartott felette gyászbeszédet. Közel temették el Gyóni Géza és mostoha testvére: Achim sirja mellé.

— Ide jöttetek meghalni, mint ezer éves unokák, az őshazába, — mondta beszéde közben a búcsúztató. — Nem nyugosztok idegen földben, mert őseitek porai között alusszátok örök álmotokat. Itt most már minden, mint a ti örökségeitek, ismét a tiétek. Hiszen a virág, a víznek a csobogása, a madarak éneke, a szellő suhogása, a szél vad sivitása mind apáitok szavát hozza a messze távolból s mint a regősök éneke mondja el dicső tetteiket.

— Innen indult a hét törzs új hazát keresni, míg a többi itthon maradt és ti e hét törzs ivadékai visszajöttetek, hazatértetek, hogy tíz évszázad után az itthon maradottakkal találkozzatok... és találkoztatok örökre egyesülve őseitekkel, itt, az őshaza megszentelt földjében!

Mindennap hullott a göröngy egy-egy bajtárs koporsójára és a krasznójarszki foglyok temetője mind több és nagyobb területet foglalt el új lakói számára...

A sirhantok és a kis fakereszték ijesztő módra szaporodtak benne.

A veszedelmes, megfertőzött tábori élet és az utóbbi napok kellemetlen eseményei agyamban is megérlelték a gondolatot, hogy szakítok a tábori élettel, mert ez előbb-utóbb veszedelmet jelent számomra... A tömeges együttélés következtében járványok áldozatává lehetünk.

Károly földimmel elhatároztuk, hogy mi is engedélyt kérünk a parancsnokságtól, a városban való munkavállalásra, mert ezáltal a fertőzött táborból kijuthatunk.

V.

Az engedélyt megkaptuk. Leindultunk a városba munkát keresni.

A városban nagy érdeklődéssel figyeltük a különféle műhelyeket. Az utcákon bolyongva, egyelőre nem tudtuk elhatározni, hogy miféle munkát is vállaljunk. Jóleső érzéssel bámultuk az ucca forgatagát. Mindent megnéztünk falusiak módjára, hiszen a városban most jártunk először szabadon.

A városban vízvezeték van. A k u t a k sokszor még nyáron is be vannak fagyva. A vízvezetéknek kiágazása csak egyes ucca torkolatoknál van, ahol egy kis bódéból nyulik ki a cső. Itt kaphatnak az emberek vizet, de csak a napnak egy bizonyos szakában. A bódé előtt az odatarlózó lakók cseberrel, vederrel, vagy kétkerekű talyigára felszerelt hordóval sorakoznak fel a vízért.

Érdekes volt, amint később megfigyeltük, hogy a negyven fokos hideget a tűzoltó toronyra felhuzott fekete zászlóval jelezték. Egyes városokban a nagy hidegek beálltával, a házak oldalán figyelmeztető táblácskák vannak kifüggesztve a következő felirással: »Ha álmosnak érzed magad, térj be!« Tudniillik a nagy hidegben egy fehér foltocska jelenik meg az ember arcán vagy orrán, amivel együtt bizonyos álmos bágyadtság is jár. Ha ezt nem veszik észre, ezután már gyorsan terjed a fehér foltocska és elfagy a testrészt.

A rendőrség és a járőkelők minden esetben figyelmeztették a járőkelőket és különösen a tudatlan foglyokat, hogy arcukon már látszik a fehér folt. Ekkor okvetlen be kellett térni valahová. Ha maguktól nem mentek, erőszakkal tuszkolták be.

Hus vágás télen a vágóhidon hetenként csak egyszer volt és pedig szombaton, amikor is befutottak és minden mészáros száz számra vágta le az állatokat, amiknek husa a hidegben megfagyva sok ideig el állott és ugy árulták a kimérésekben.

Egy-egy sarkon megállva néztük a sok járőkelő boldog,

»szabad« embert, kiknek családjuk, biztos megélhetésük és meleg otthonuk van, míg mi, mint a társadalom száműzöttjei, már négy éve rabságban sanylódnunk.

Feltettük magunkban a kérdést, hogy vajjon miféle főben járó bünt követhettek el apáink, hogy azt nekünk kell levezekelnünk. Ezt is nem otthon, hanem távol hazánktól, itt Szibériában, amiről otthon is csak rémhireket hallottunk: nehéz levegőjü ólom bányákat, száműzötteket, rablánc-csörtetéseket, kancsu-kát és óriási hideget.

A főtéren Károly barátommal megállottunk egy emeletes szép nagy épület előtt, amelynek frontja kirakatszerűen nagy üvegtáblákkal volt beépítve.

Nagy sűrű pelyhekben hullott alá az októberi hó s az üveg táblára tapadt. Könyökünkkel letöröltük a havat és az így letisztított üvegtáblán bebámultunk a terembe, ahol láttuk, hogy hosszú, erős asztalon nagy kacrokkal cserzett marhabőröket hasítanak fel, a reáhelyezett faminta után.

— Ez nem nekünk való munka, Károly barátom, mi legyöngült emberek vagyunk. Én a bőrt sem tudnám felemelni, nem pedig, hogy azt hasítani is tudnám.

Félre álltunk az ablakból és behuzódtunk a kapu aljába, hogy a hó ne nedvesitse be az amugyis gyenge ruhánkat. Innen nézegettük tovább a főtéren, a hóhullásban sötétben füstölgő faházakat. Fürkésző szemmel kerestük az üzlethelyiséges házakat és műhelyeket.

Bámészkodásunk közben a hátunk megett levő félig üveges vaskapu kinyílt, azon egy elegáns, finom vonású, harminc év körüli tipikus orosz ur lépett ki, miközben keztyűjét huzogatta. Udvariasan meghajtva magunkat, üdvözöltük a kapu aljából kilépőt, aki lenéző tekintetével végigmérte kopott mivoltunkat és ironikusan félvállról szólott hozzánk:

— Akarnak valamit?

— Munkát szeretnénk kapni — válaszoltunk.

— Ugy látom, önök hadifogoly tisztek. Nem önöknek való a nehéz bőrmunka, amit nálam végeznek. Ha konveniálna önöknek, tesztek egy ajánlatot. Egy éjjeli őrré és egy kocsisra volna szükségem, ki reggel a kislányomat iskolába vinné és onnan haza hozná.

Károly barátomnak felvidult az arca. Éjjeli őr vagy kocsis, nem nehéz foglalkozás — gondoltuk.

— Elfogadjuk ajánlatát, — szoltunk meglegedetten.

— Akkor menjenek be az udvarba. Én nemsokára vissza jövök és beszélünk a dologról.

A férfi eltávozott, mi pedig bementünk az udvarra, ahol éppen szénát dobtak fel a szekérről az istálló padlására.

— Kit keresnek? — kérdezte az egyik napszámos

— Az urral van beszélni valónk. Itt várjuk meg, amig visszajön a városból. Különben kocsisnak és kapusnak jöttünk ajánlkozni.

— Ki akar kocsis lenni? — kérdezte az előbbi napszámos.

— Én — válaszolt Károly barátom.

— Na, akkor jöjjön ide!

Károly oda lépett és egy vasvillát nyomott a markába.

— Másszon fel a szekérre!

Károly szót fogadott és pár perc alatt felhányta a szénát a padlásra. Az üres kocsit kitölték az udvarból, miközben Károly nekifeszítette elernyed izmait a lőcsnek.

— Maga miért nem segít? — kérdezte tőlem az orosz.

— Én kapus akarok lenni! — válaszoltam.

A szolga felment a konyhába, mi az udvaron maradtunk.

— Károly barátom menj be az istállóba, ismerkedj meg a lovaiddal — szoltam. — Addig én szétnézek az udvaron, hogy hol is van a kapus szobája.

Károly be is lépett az istállóba, de rögtön ki is ugrott onnan, mert a ló észrevéve a koldus kinézésű idegent, nyugtalankodni kezdett. Hátsó lábát rugásra emelte fel és Károly az istálló ajtóból nézegette tovább a lovat és a különös rendszerű lószámokat.

A gazda ezalatt megérkezett.

— Hol vannak? — kiáltotta tört német nyelven, körülnézve az udvaron.

— Itt vagyunk!

— Jöjjenek fel a konyhába!

Felmentünk a lépcsőn. Egy kövér szakácsné kinyitotta az ajtót. Mi beléptünk s utánunk jött a gazda is.

— Vállalják az éjjeli őri és a kocsisi szolgálatot?

— Én inkább kapus szeretnék lenni, mint éjjeli őr — szoltam — mert éjjel hidegek vannak és megfagyok vékony ruhámban.

— Már pedig nekem a kapus éjjeli őri szolgálatot is kell teljesítsen — mondá határozott hangon. A portás szobában van suba, kályha s így nem fog megfagyni.

— Így vállalom, — szoltam megelégedetten.

— Ön vállalja a kocsisságot? — kérdezte Károlytól.

— Vállalom, — volt a válasz, — csak legyen lábzsák és megfelelő felszerelés.

— Akkor rendben vagyunk. Hogy hívják magukat? — kérdezte.

A noteszébe felírta neveinket.

— Károly holnap fel fog menni a táborba az őrparancsnokságra. Egy írást fog magával vinni, melyben értesitem a tábor parancsnokságot, hogy önök ketten szolgálatomba léptek és egyúttal le fogja hozni csomagjaikat. Ön pedig Alexander — szólott hozzám — ma este meg is kezdheti szolgálatát. A szakácsné ki fogja adni a bundáját, a tűzifát és a kapukulcsot. Szolgálatra este hat órától reggel nyolc óráig tart. Ha nincsen nagy hó, akkor az udvart fel kell sepernie, ha pedig nagy a hó, akkor utat kell csinálnia a konyhafeljáróhoz és a műhely ajtókhöz. Különös figyelmébe ajánlom a ház előtt levő járdát, amelyet mindenesetre tisztára kell lekaparnia és lesepernie. Lakni az udvar hátulsó részében levő mosókonyhában fognak, étkezéshez pedig a szakácsné fogja önöket a konyhába felhívni.

Ezzel »jó munkát« kívánt és sarkon fordult, mi pedig lementünk a mosókonyhába szétnézni a lakásunkban.

A mosókonyhában — ahol nagy gőzfelhő volt — két mosónő mosott. A tűzhelyen nagy bádorgazekakban főtt a ruha. A villany körte fénye csak homályosan tudott áttörni a gőztengeren. Így a mosónők csak akkor vettek észre minket, amikor mi a teknőjük elé állottunk és érdeklődtünk ágyaink felől. Egyikük szappanos kezével a sarokba mutatott. Károly barátom nem vette észre a teknő mellett levő szennyves vizes csebet és megfordul-tában keresztül esett rajta. Feltápáskodva kínai vattázott nagykabátjában a vizes padlóról, visszament a teknőhöz, hogy sáros kabátját lemossa.

A mosónő erre éktelen rikácsolásba kezdett és Károlyt ellökte a teknő mellől.

E bemutatkozás után csurgott rólunk az izzadság a nagy melegben. Nagykabátjainkat az ágyra dobtuk és reá ültünk. Néztük a mosónőket ahogy dolgoztak, közben azon tűnődtünk, hogy ennek a mosásnak mikor lesz vége, hogy szellőztessünk.

Közben megszólalt a csengettyű hangja. A mosónők fát tettek a tűzre, megtörölték kezeiket, eltávoztak.

Nemsokára a szakácsné értünk jött és vacsorázni hívott fel

a konyhába. Az asztalon, a hagyományos káposzta leves párolgott amelynek alján sokkal több hus volt, mint a táboriban. A szakácsnő és a mosónők társaságában megvacsoráztunk. Utána teáztunk.

Mivel eddig nem volt alkalmunk hosszabb orosz beszélgetést hallani, az előtünk idegen nyelv hangzását figyelemmel kísértük.

Vacsora után asztaltársnőink kezét fogtak velünk. A mosónők eltávoztak.

A szakácsné megfogta a kabátom ujját és egy kulcsot véve magához, lecipelt a lépcsőkön. Károly utánam bandukolt, figyelve a történendőket, mert megelőzőleg megbeszéltük egymással, hogy mindig egymás nyomában leszünk, nehogy az idegenben valamelyikünket baj érje a másik tudta nélkül.

A szakácsné a kapu aljában egy kis szobába vezetett. A szobában hideg volt. Egy priccs és egy szék volt a butorzata. A priccsre nagy fekete báránybőr bunda volt felfektetve és a szék mellett egy sokat használt szőrcsizma állott, a »pimi«.

— Ugye, maga a portás? — kérdezte tőlem.

— Igen — válaszoltam, megértve kérdését, mivel a közhasználatban levő szavakat a táborban már megtanultuk.

— Hogy hívják?

— Alexander.

— Az udvaron van egy sarang fa, abból hozzon be tizenkét darabot, tüzet fog itt rakni. Azután a kocsissal felhoznak a konyhába husz öl fát, hogy legyen nekem holnapra. Ha ezt elvégezték, akkor a kocsis lefeküdhét. Hogy is hívják magát?

— Károly — szólt a barátom.

— Károly lefeküdhét, maga Alexander pedig felveszi a bundát és a szőrcsizmát, kiáll a kapu aljába s ha a csengő szól, akkor megkérdi a kapunál levőt, hogy: »Kto tám? — ki van ott? — Ha azt mondja, hogy itt lakik, akkor beereszti. Figyelmeztetem, hogy az emeleten privát lakások is vannak, amelyekben férfiak és nők laknak. A kaput én már bezártam. Vigyázzon! Jó munkát!

A portási teendők felől így kioktatva engem, terjedelmes körvonalu testét kihuzta a szűk ajtón s eltávozott. Károly barátom még bent maradt. Felsegítette a subámat és a pimit.

Sapkámat füleimre huztam s kimentem az udvarra. Esetlenül járkáltam a szibériai portás öltözetben. Egy papirra felírtam, hogy »kto tám«, nehogy elfelejtsem e kérdező szót, ha valaki be akar

jönni a kapun. Károly nagyokat kacagott, látva engem új egyenruhámban.

— Az anyád sem ismerne reád, Sándor, ha látna!

— Jó, hogy nem lát — válaszoltam — elég ha magam látom magamat.

— Mária kiábrándulna belőled — mondá Károly, hatalmasat kacagva.

Tréfálkozásunk közben megszólalt a kapu csengője. Korom sötét volt. Csak a lépcsőbejárónál égett egy gyengefényű villanykörte, az uccán pedig nagy távolságban égett egy másik.

Portási ornátusomban odasieltem az üvegezett vaskapuhoz. Megindulásomkor akkora lendületet adtam magamnak, hogy tulajdonképen a bundám vitt a kapuhoz és nagy súlyával valósággal reá lapított. Hirtelen előkaptam a papirdarabkát, leolvassa a kérdő mondatot, kikiáltottam a vaskapun:

— Kto tám?

Az ucca halvány villanyfényében egy férfi alakja bontakozott ki a kapuban.

— Kto tám? — kérdeztem még egyszer.

Semmi válasz.

— Kiáltsd hangosabban! — szólt hátulról Károly.

— Kto tám? — harsogtam kifelé, miközben idegesen a kulcsot belédugtam a kulcslyukba és vártam a választ.

A férfi újból megnyomta a csengőt és türelmetlenül benézett a vaskapu üvegén.

— Kto tám? — üvöltöttem.

Egy rövid válasz morajlott be kívülről, amit nem értettem.

Valószínűleg ebben a házban lakik, gondoltam magamban és be akartam eresztetni. A kulcs azonban nem akart megfordulni a zárban. Csavartam jobbra, csavartam balra, de nem nyitott. Csavartam mind a két kezemmel. Ugysem fordult. Hirtelen leráncigáltam kezeimről keztyűimet s földre dobva azokat, két kézre fogtam a kulcsot. Kétségbeesetten ráncigáltam hol előre, hol hátra.

— Siess már Sándor! — kiáltoita türelmetlenül Károly.

— Gyere, segíts barátom, mert nem tudom kinyitni ezt az átkozott zárat. Valószínűleg befagyott. Siess forró vízerl!

— Add ide azt a kulcsot — szólí méltatlankodva Károly — majd én kinyitom.

Közben a künt várakozó már verte ökleivel az üveges rácsot és rugta lábaival a kaput.

Károly teljes erejéből rángatta a kulcsot, de az nem nyitott. Én is oda léptem s idegességemben már a kilincset akartam csavargatni.

Hatalmas dörömbölés kívülről. Rengett a kapu, úgy döngette a künt levő.

Mivel nem tudtam orosz nyelven kikiáltani neki, hogy várjon türelemmel, mert nem tudjuk kinyitni a kaput, idegességemben németül, magyarul, románul és tótul kiabáltam kifelé: So fort, so fort, mein Herr! Warten sie ein wenig! Azonnal uram, türelem! türelem! Domnule! Domnule! Imediat! Pocskáj, trosku! pocskáj! pocskáj! ordítottam kifelé tót nyelven, arra gondolva, hogy hátha így megéri.

A künt levő mérgesen nézett be az üvegajtón.

Amint ezt észrevettem, kezeimmel hadonászva ordítottam neki: So fort! so fort!

A bejutni szándékozó két kezével kapaszkodott bele a kilincsbe és rázta irgalmatlanul.

— Te Károly, ennek fele sem tréfa! Szaladj fel hamar a szakácsnéért és hívd le, hogy nyissa ki a kaput!

Károly felszaladt a lépcsőn a szakácsnéhoz.

Emberem künt már a »Bog«-ot — Istent — kezdte emlegetni, különféle összetételű mondatokban és megfenyegetett az üvegajtón keresztül.

A szerencsétlen künt megfázott, amíg én a kapu aljában izzadtam kinomban.

Rohanó lépteket hallottam a folyosón.

Károly rohant le a szakácsnővel, aki egy kulccsal a kezében féire lökött a kaputól. Nekem hivatalomba való beiktatásom alkalmával tévedésből egy szobakulcsot adott.

A zár egyet nyikorgott s a kapu kinyílt.

A férfi belépett a kapun. Kezeivel hadonászott, öklét felém rázogatva, mérgesen egy néhány mondatsorozatot vágott a fejemhez és utána megrázott a bundámban. Szitkozódásából semmit sem értem, egyedül a »Bog« szót.

A szakácsné közbevágott szavaival, valamit magyarázott neki szintén emelkedett hangon, amire a férfi jobban szemem közé nézett. Látna, hogy fogoly vagyok, látszólagosan lecsillapodott és otthagya minket, felment emeleti szobájába.

Portási működésem első sikertelen jelenete után lehorgasztott fővel sétáltam tovább bundámban a kapualjban, várva az ezután bekivánczókat. Károly elvonult a mosókonyhában levő

kvártéljára lefeküdni, hogy reggel friss erővel láthasson hozzá kocsisi hivatásához.

A szakácsné is nyugovóra térve, a villanylámpát eloltotta a lépcsőfeljártnál.

Most már egyedül maradtam a sötét udvaron. Teltek-multak az órák. Unalmamban lépteimet számláltam. Lépésekben felmértem széltében, hosszában a kapu alját, miközben arcomról a nagy pelyhekben hulló hó nedves nyomát törölgettem.

Ujra csöngettek. A kapuhoz rohanok. Kinéztem az üvegajtón s láttam, hogy három bajusztalan, urias kinézésű egyén verdesi szőröcsizmáit a járdához. Fehér báránnybor sapkájuk alól kigondörödött a bubi frizura.

— Kto tám? — kérdeztem.

A három egyén egyszerre válaszolt kérdésemre kedves, zenélő női hangon, amit huncutkás kacagás kísért.

Kik lehetnek ezek? kérdeztem magamban. Valószínűleg ezek is itt laknak, azért csengetnek.

A zár csikorgott s az ajtót kinyitottam. Látva, hogy nők jönnek be a kapun, udvariasan meghajtottam magam. Kezem kinal sapkáimhoz emelve, mosolyogva szalutáltam nekik.

A nők hangos kacagással fordultak be a kapun. Valami élményük felett kacaghattak. Az utolsó betette a kaput, miközben másik két társnője kíváncsian nézegette az udvarias portást.

Szokatlan volt nekik a portás nyurga alakja és idegen arca.

Barátságos mosolygással vettek körül és sok mindenféle kérdéssel halmoztak el. Kérdéseikből semmit sem értettem, csak udvariasan hajlongva mosolyogtam nekik.

Az egyik hatalmas kétujju keztyűs kezével simogatni kezdte a fagyini készülő arcomat.

Mikor látták, hogy egy oroszul nem tudó hadifogollyal van dolguk, vállaimat megveregetve »pá, pá« bucsuzó szóval és huncutkás szemhunyorgatással otthagytak a kapualjban. Emeleti lakásukba mentek fel.

Az előbbi gorombaság után jólesett a kedves cirogatás.

Ujból egyedül maradtam. Lépteimmel tovább mértem a kapu alját, miközben nagyokat ugráltam, mert fáztam. Portási szobámba mentem felmelegedni, de a tűz már kialudt a kályhában. Leültem a székre s elábrándoztam azon jóleső érzés felett, ami-ben részem volt a három nővel való találkozásom alkalmával, hiszen már négy éve nem szólt hozzám édes női hang. Milyen más is a szabad élet!

Közben felélesztettem a tüzet és jól megraktam fával. Gondolataimba merülve ültem le a priccsre és elaludtam. A csengő zörgése nem zavarta álmomat.

A nőkkel való találkozás kizökkentett buskomor kedélyemből. Álmom kellemesebb volt, mint a tábori priccsen.

Reggel felsepertem az udvart, lekapartam a járdáról a reá fagyott havat és felköltöttem Károlyt, aki ekkor még javában húzta a rég nem érzett igazak álmát.

Az udvar élénkülni kezdett. Nagy bundákban jöttek-mentek az emberek. Bajuszukat, szakállukat már jégcsapok diszítették. Napi, jobban mondvá éjjeli munkám befejeződött, most következett a Károlyé.

Miután a szakácsnő társaságában megreggeliztünk, Károlyval a szinből kihúztuk a szánt az udvarra. Egy kocsis megmutatta, hogyan kell befogni a lovat a szánba.

Károly már feszített a bakkon. A házigazdánk kisleánya könyves táskáját hóna alá szorítva beszállt a szánba. A szárnyas kapuajtót kinyitottam és azon Károly kihajtott s az iskola felé vette az utat, én pedig a mosókonyhában levő kvártélyomra mentem s lefeküdtem.

Károly délben elment a kisleányért az iskola elé, haza szánkáztatta, kifogta a lovat, a szánt helyére tőltá, benyitott a szobámba és felköltött azzal, hogy már készen van az ebéd, menjünk fel ebédelni.

Megint káposztaleves volt hussal és utána vajjal leöntött kása. Érdeklődésünkre a szakácsné közölte velünk, hogy a káposztaleves Szibériában nemzeti eledel. Kevés kivétellel majdnem minden nap káposztaleves a menü. Ha más leves kerül is az asztalra, azért a szimbólikusan vagdalt káposzta bármilyen kis mértékben, de az ételben ott szerepel.

Ebéd után újból lefeküdtem, Károly pedig trágyát vitt valahová. Hazajöve panaszkodott, hogy nem neki való ez a foglalkozás és lefog köszönni róla. Nekem sem volt inyemre a hidegben éjjelenként portási szerepet játszani.

Vacsora közben elmesélte, hogy mikor a kisleányt az iskolába vitte a főtéren keresztül, a sarkon egy varrodát vett észre, amelyben vagy husz leány dolgozott. Minthogy mi meglehetősen kopottak és rongyosak voltunk, proponálta, hogy próbáljuk meg a varrodában foglalkozás után nézni, hátha ott idővel valamiképen fehérneműhöz és ruhaféléhez juthatunk s meleg szobában is dolgoznánk. Ajánlatába beleegyeztem.

Még aznap éjjel portási szolgálatot teljesítettem, de másnap, miután Károly a kisleányt az iskolába elvitte, átmentünk a varrodát a állás felől érdeklődni. Amikor az udvarra benytünk, énekhangokat hallottunk. A mindkét oldalon vastagon zsákkal bélelt ajtón át belépve, husz bubifrizurás leány és asszony bámult kíváncsian felénk. Az ének hirtelen megszűnt.

— Hol van a varroda főnöke? — kérdeztük a nőktől.

Az egyik felállott a varrógépe mellől és bevezetett a szabász terembe, egy zöldruhás, angolpipás, alacsony, köpcös alakhoz irányítva s azután visszatért a varrodába.

— Zdrasztyujtye — légy üdvözölve — szóltunk.

— Dobrigyen — jó napot — válaszolt.

— Tud-e ön németül? — kérdeztük tőle alig érthető orosz nyelven.

— Igen — válaszolt, miközben angolpipáját jobban a fogai közé szorította.

Igy német nyelven folyt tovább a társalgás.

— Hadifoglyok vagyunk. Munkát jöttünk keresni.

— Mik önök civilben?

— Mindketten hivatalnokok vagyunk — válaszoltunk rezignált hangon, mivel kérdése után már kevés reményünk volt, hogy itt állásba juthassunk.

— Mivel ezt a varrodát ki akarjuk bővíteni, ha Önök géppel akarnak varrni, alkalmazhatom Önöket, és ha a százötven varrógéphez nem tudok elég személyzetet kapni, úgy hozhatnak a fogolytáborból néhány ismerőst, akik ebben a szakmában jártasak.

— Akár mostan is elhívhatjuk őket — válaszoltam.

— Két nap múlva megkezdjük az intenzívebb munkát, varrógépünk van elég, hozhatnak magukkal ötven embert is.

— Szóval két nap múlva jöhetnek?

— Igen, jöhetnek.

— Mi fizetés jár a munkáért, tekintettel arra, hogy életünkben nem varrtunk gépen?

— Nicsevo, nicsevo — az semmi — szólt közbe oroszul. — Idővel belejönnek a gépelésbe. Egyelőre a foltozó terembe osztom be Önöket és csak ezután a varrógép mellé. Kapnak napi háromszori étkezést és néhány rubelt napjára.

— Számíthatunk-e arra, hogy a vászonhulladékból fehérneműt csinálhassunk magunknak vagy esetleg itt új fehérneműt szerezhetünk be? — kérdeztem humorosan.

— Majd meglátjuk. Valószínűleg. — volt a válasz.

— A ruhánk is agyon van már foltozva — mutattuk magunkat most már merészebben.

— A ruhakérdést is elintézhethjük, ha jól fogják magukat viselni, mert a padláson sok ócska kifoltozni való van. Azok javából az ép részeket kivágjuk és ezekből összeállítunk magunknak nadrágot és zubbonyt, hogy legalább, ha nem is társaságbeli, de utcaképes egyéneknek nézhessenek ki.

— Előre is köszönjük szíveségét. Hol tanult meg Ön ilyen jól németül beszélni?

— Berlinben — válaszolta. — Én rigai származású, lett nemzetiségű vagyok. Már gyermekkoromban tudtam kissé németül, mivel Rigában sok a német. A szabászatot is Berlinben tanultam.

— Hogy hívják Önt? — kérdeztük.

— Jannak.

— A viszontlátásra, Jan ur! Holnapután eljövünk és magunkkal hozzuk barátainkat.

— A viszontlátásra — válaszolta s kezet szorítottunk egymással.

A varrodából kijöve, visszatértünk előbbi gazdánkhoz s bejelentettük neki, hogy felmondjuk a nem nekünk való szolgálatot. Egy ebédet és vacsorát kaptunk még nála.

Másnap reggel felmentünk a táborba. Csomagjainkat volt gazdánknál hagytuk, azzal, hogy pár nap múlva eljövünk értük.

A táborban ismerőseink közül csak hatot tudtunk összetoborozni, mert a többiek már a városban létünk alatt különféle műhelyekben helyezkedtek el.

Visszamentünk a varrodába. Utközben csomagjainkat elhoztuk régi gazdántól.

A varrodában a sok leány mosolyogva fogadta az érkezőket.

— Hol van Jan ur?

— A szabász teremben — válaszolták.

Bementünk hozzá.

— Zdrasztvujte! zdrasztvujte! Elhoztuk a társainkat Jan ur.

— Rendben van — válaszolta — Varrt-e már valaki életében Önök közül?

— Még nadrággombot sem, nem volt rá szükségünk. Mi hivatalnok és aktiv tisztak vagyunk.

— Ha így áll a dolog, először foltozni fognak. Most pedig

jöjjenek velem. Megmutatom a lakásukat az udvar egyik szobájában. Tegyük le ott csomagjaikat.

A varroda udvarára mentünk. Jan ur elől s mi utána kopott koffereinkkel és papirba csomagolt holmijainkkal. A szobában már az ismerős priccsek fel voltak állítva.

Csomagjainkat és spárgával strudli alakra kötött szalmazsákjainkat reá téve, Jan ur vezetése alatt felmentünk a foltozó terembe. A nők kacéran mosolyogtak ránk és mikor mellettük elhaladtunk, megjegyzésekkel illettek, amiket nem értettünk. Mi is visszamosolyogtunk. Volt közöttük szőke is, barna is, csinosképű s mind bubifrizurával.

A foltozó teremben Jan ur rongyos subákat rakosgatott elénk, hogy azokat javitgassuk. Megmutatta a foltozás művészetét és mi megkezdtuk a munkát. Csunya foglalkozás volt piszkos, rongyos subákat foltozni, hozzá még tetű is volt bennük szép számmal.

Mivel ebben az időben, mint általában télen, Szibériában megint felütötte fejét a kiütéses tifusz, amit különösen a ruhatetük terjesztettek legjobban, félni kezdtünk. Ezért néhány nap mulva megkértük Jan urat, hogy minket a varrógépekhez osszon be, ahol a kiszabott uj vásznakat kellett fehérenemükké összegépelni.

Jan ur belátta a subák veszedelmét s teljesítette kívánságunkat.

Gyakorlatlanságunkban természetesen azt sem tudtuk, hogy mikép kell a gép pedálját megnyomni, hogy mozgásba jöjjön.

Egy instruktort adott mellénk, aki egy hét leforgása alatt bevezetett a géphajtás és varrás tudományába.

Varrási próbálkozásaink alatt a nők hangos kacagásba kezdtek. Egy teremben dolgoztunk velük. Nekünk reggel nyolc órától tizenkét óráig és délután háromtól hatig kellett dolgoznunk. A nők kötelező munkája ugyanaz volt, de ők a hivatalos órákon túl is dolgozhattak, mivel darabszámra fizették őket. Így többször esti nyolc óráig is dolgoztak, hogy többet szerezhessenek.

Ha varrás közben megakadtunk, egy-egy nő készségesen segített nekünk. Ők oroszul magyarázgattak, mi pedig, mivel sziveségüket nem tudtuk oroszul megköszönni, csak mosolyogtunk nekik.

A foglyok közül ketten már türethősen beszéltek oroszul is s így őket kértük meg egy s más kérdésünk és dolgunk tolmácsolására.

Este hat órakor napi munkánkat befejezve, miután káposztaleves vacsoránkat megettük, unalmunkban a varrodába mentünk vissza, gyönyörködni a nőkben. Ketten hegedülni is tudtunk s este nyolc óráig, néha kilencig is hegedültünk a leányoknak orosz és magyar nótákat. Tetszett nekik a zene, amit énekkel kísérték. Tőlük is több orosz dalt tanultunk. Ázsiókn emiatt emelkedett a nők előtt, mivel ha beszélni nem is, de szórakoztatni tudtuk Őket.

Jan ur, aki szintén nagy kedvelője volt a zenének, többször fejezte ki afölötti örömét, hogy sikerült a varrodába viális fiukat alkalmaznia. Már különféle terveket szőtt agyában. Örömeiben, egy fél éven keresztül nem kívánta tőlünk, hogy a naponta előírt fehérnemű darabokat összevarrjuk. Inasidőnek minősítette az első félévet és csak azután kívánta tőlünk, hogy a nőktől kívánt kötelező mennyiség kétharmadát végezzük el.

A varroda női társaságában az idő egy ilyen kellemes főnök vezetése alatt nagyszerűen telt el.

A nők napról-napra több és több érdeklődést mutattak a foglyokkal szemben. Ebben a műhelyben 6 orosz szabó is dolgozott, akik részéről messzemenő jóindulattal és szimpátiával találkoztunk. Három évig dolgoztunk ebben a varrodában, de sem a férfiszabók, sem a nők, sem a főnök részéről még egy megjegyzésben sem volt részünk. Mi ezt a jó bánásmódot zenei tudásunknak tudtuk be.

E hosszú idő alatt sok kellemes szórakozást nyújtottunk nekik és ők ezt szimpátiával viszonyozták. Egyedül a főnökhelyettes — egy gruz nemzetiségű, fiatal, feketeképű, szurosszemű egyén — kellemetlenkedett néha, fürkésző szemeivel vizsgálgatva a varrodából távozó személyzetet, hogy nem lopnak-e valamit a fehérneműkből, de azért durva sohasem volt ez sem.

A varrodai nők közül csak néhányan voltak krasznojarszkiak, a többiek európai Oroszország belsejéből jöttek ide. Leginkább a Volgamentérről és az Uralhegységi városokból menekült nők voltak, akik az első forradalom leverése után mentek keletre lakóhelyükről. Maga a szabóműhely is Tyumenből, az Ural keleti oldaláról hurcolkodott át Krasznojarszkba és itt »Tyumeni komité« néven szerepelt. Azért költözött a szabóműhely is Szibéria belsejébe, hogy esetleges zavargásoktól menten nyugodtan dolgozhasson.

A varrodában a legszebb nő kétségtelenül egy rigai, lett

származásu leány volt, a főnökek régi ismerőse. Feltűnő szép piros arcáról »Piroskának« hívtuk. Jan ur is el-el merengett rajta.

Odahaza sokszor merülhettek fel ellentétek közte és felesége között, mert Jan ur a varrodában többször összekarmolt arccal jelent meg, amit Piroska miatt kellett elszenvednie. Néha Jan ur is mint győztes került ki e párviadalokból, de a harcnak a nyomait azért sokszor napokig hordotta az arcán.

Egyik fogolytársam a férj és feleség gyakori veszekedésébe többször beleavatkozott és néha segített az asszonynak Jan urat alaposan helyben hagyni. Ilyenkor tányérok és lábosok repültek fejéhez. A bombázás következtében a férj sokszor több napig mozgásképtelen lett. Kendőkbepólyázott arcával, pipázgatva vagy teát szűrcsölgetve feküdt az ágyban, a látogatóinak pedig azt mesélte, hogy vadászat közben lecsuszott egy szikláról és ott törte össze magát.

A varrodában dolgozó nők orosz, litván, finn és eszt nemzetiségűek voltak. Valamennyien az intelligensebb osztályhoz tartoztak. Volt közöttük tanítónő, állomásfőnök felesége, papleányok és egy tizenhatéves Surácska nevű kazáni templomfestőnek a leánya, kinek nővére egy más műhelyben dolgozott.

Az egyik asszonynak Boris nevű 4 éves kisfia is vele volt, ki szeretettel forgolódott a foglyok között. Ő volt a szerelmes levelek kézbesítője, amiért mi őt naponta vajás köleskásával és cukorral honoráltuk.

A varrás az itt dolgozó nőknek sem volt mesterségük, így ezért, jőllehet este nyolc óráig is dolgoztak, alig szereztek annyit, hogy szerény, gyenge kosztjukat és lakásukat fizethessék.

A kis Boris anyjának arcáról sokszor láttunk könnyeket leperegni és csak későn tudtuk meg, hogy miféle keserűség fakasztja ezeket a könnyeket.

A foglyokat a varroda élmezője táplálékunk bőségesen elég volt, ugyanarra, hogy a tábori silány étkezés után meg voltunk elégedve vele.

Egyszer ebéd alatt a mama behozta a kicsiny Boris fiát szobánkba, hogy lássa, miként élnek a foglyok. Könnybelábadt szemekkel jött be. Amint beléptek, a gyermek elkiáltotta magát: »Éhes vagyok!« Minthogy velem jó barátságban volt, odaadtam neki kásaporciómat, amit jóízűen el is fogyasztott.

— Adjon bácsi holnap is — mondotta nekem — mert mamának nincsen elég pénze arra, hogy ételmiszert vegyen, így mindig éhesen maradunk.

Az anyja mosolygós, könnyes arccal intette le előttünk kis fiát, de észrevétlenül odasugta nekem, hogy beszéljek a többi fogolytársammal is s ha tehetjük, spóroljunk neki és fiának naponta egy kis ebédet. Ő majd meghálálja nekünk, ha egyébbel nem, de imádsággal.

Elszomorodtam e szavak hallatára.

Az asszony eltávozott a kis Borissal, akinek a becéző neve »Borja« volt s én, minthogy asztalunk nem volt, leültem a priccsre s meghatódva fogyasztottam el ebédemet.

Sokáig gondolkoztam a szegény anyja és gyermeke helyzete felett. Bennt a varrodában az asszony unokahuga is hozzám jött, ő is megkért, hogyha tehetjük, tegyünk félre neki is ebédünkből.

Közzadakozásból számukra naponta egy nagy tál káposztalevest és ugyanannyi vajazott köleskását gyűjtöttünk össze. Rendesen a konyhába mentek érte és onnan vitték lakásukra.

Ilyen és ehhez hasonló szivességek eredménye az lett, hogy az unokahug részéről irányomban előbb szimpátia, majd szerelem fejlődött ki. Ilyen helyzet alakult ki a többi fogoly és varrónd között is és egy hónap leforgása után az egész varroda kölcsönösen szerelmes lett a jószívű, de rongyos, kopott foglyokba.

Őszintén megvallva, tetszett nekünk ez az állapot, a grombaságok között eltelt öt évi táboriélet után. Most már szabaddoknak, embereknek éreztük magunkat.

Esténként vacsora után mindenik hadifogoly hűségesen ott ült a választottja mellett. Már 6 óra körül csak kevesen dolgoztak, inkább szerelmi ügyeket tárgyaltak.

Nyelvismeret hiányában a társalgás komikussá vált. A nők elevenen csevegtek nekünk, kezeikkel gesztikulálva igyekeztek szívük üzenetét megértetni velünk. A lányoknak néha láthatóan rosszul esett, hogy nem értjük meg, amit mondanak, pedig olyan szépen meséltek nekünk. Mi csak hangtalanul mosolyogtunk. Gyakran hallottuk, amint egyik-másik fogoly félbeszakította »imádotija« beszélgetését és átkiáltott magyarul, az oroszul beszélő bajtársának:

— Te Bandil! mit tesz az, hogy: »Nástroenie«?

— Hangulat — válaszolt a kérdésre és a diskurzus tovább folyt.

Pár perc múlva egy másik fogoly kérdezte:

— Bandikám, mi az értelme annak, hogy: »Prikhogyitye knám gosztyi«? — mert mind ezt sugja nekem a fülemben ez a kis szőke s már annyiszor mondotta, hogy megtanultam.

— Jöjjön hozzám vendégségbe, — volt a válasz.

— Te Pali! szólts vissza Bandi — te már jó uton haladsz, ha már vendégségbe hívnak. Én meg tudom magam értetni velük, de a meghívástól még messze vagyok.

A másik sarokban levő varrógép mellől is átkiált valaki Bandinak:

— Te, légy oly jó és fordítsd le ezt: »Ja lyublyu vász!«

— Szeretlek téged — válaszolta.

— Brávó! — kiáltotta a kérdező, s örömeiben gépestől együtt átölelte fülleg pirult imádottját.

— Hát ezt hogy mondják — kiáltotta ragyogó arccal egy negyedik, a gép mellett összebujva a kis szőke bubifrizurással, hogy: »Szabad-e magát hazakisérnem?«

— »Mozsno vam domoj priglázsaty!« — ordította Bandi most már türelmetlenül, mert a sok kérdezősködés miatt sokszor félbeszakították imádottjával való beszélgetésében.

— Légy oly jó, csak még ezt fordítsd le, hogy: »Szeretnék megücsülni«, szólt egy hórihorgas bajtárs.

— Já hocsú zsenitszjá.

— Te, azt mondotta a kisleány, hogy: »Já tozse«. Mit jelent ez?

— »Én is«.

Ezt Bandi már kétségbeesetten fordította le. — Te hülye! Meg alálsz itt nőülni és a végén engem fogsz szidni, hogy közvetítő voltam.

Rövid idő múlva már az egész varroda fogolytársasága harsogta Bandi felé:

— Te Bandi, Bandi, hallod Bandi, hallgass ide Bandi, Baaandi, fordítsd le csak még ezt, igazán csak ezt..... Teee! Baaandi! Sokan már a varrógép deszkalapját verték tenyereikkel és ordították teli torokkal: Hallgass ide, Baaandi! Többet nem kérdek! Békét hagyok neked! ... Csak ezt utoljára!... Édes Bandikám! mondd meg — kiabált magából kikelve az egyik:

— Mit tesz az, hogy: Pojedim cerkvjé!

— Te hólyag — szólts Bandi berekedve — az már téged a templomba akar vinni, mert ezt mondja, hogy: »Menjünk a templomba.« Vigyázz te, mert félig már elkészültél azzal a nővel!

— A sok Bandi! Te Bandikám! Baaandi! felhívások olyan idegessé tették Bandit, hogy mérgében felállott, felvette nagykabátját s eltávozott szerelmével. Az ajtóból visszakiáltotta:

— Majd én bolond leszek minden percben szerelmes szavakat tolmácsolni! Tanuljatok meg oroszul!

Meglepődött, ijedt arcok tekintettek szét, ahogy tolmács nélkül maradtunk. Siri csend lett a teremben, most már csak a szempárok beszélgettek.

De a szerelmeseket az ég sem hagyja el, mert Jan ur vacsora után bejött a terembe szétnézni. Mi Őt előzetes engedelmével magyarosan János-nak kereszteltük el. A nők szóltak valamit a belépő Jánoshoz és ezzel a csevegés újból megkezdődött.

Egy fogoly tört német nyelven szólalt meg bús hangon a sarokból:

— János ur, legyen olyan szives, mondja meg nekem, hogy mit jelent ez a »Já nraivitszja?«

— Tetszem önnek? — válaszolta a főnök.

Felragyogtak a szemek és újabb kérdés hangzott el:

— János, János ur, hogy kell azt mondani oroszul, hogy: »Szeretnék Önnel komolyan megismerkedni«.

— Já hocsú szvámi poznakomiczja — felelt János, de kimeresztett szemekkel, lebigyesztett ajakkal, mert az érdeklődő Piroska felé irányította tekintetét.

— Hallja, barátom — szólt az érdeklődőhöz — Piroskával nem föltétlen szükséges Önnek megismerkednie. Ismerkedjék meg inkább azzal a kis eszt leánnyal, aki Piroska mellett ül.

— Jó, jó — mondta rezignált hangon Pali, a hórihorgas — nem tudtam, hogy másnak járom a portáját.

Nemsokára megint kórusban harsogta a fogolysereg:

— János, János ur, János, hallja, hallgasson már ide! Mit jelent az, hogy...

János türelmetlenebb volt Bandinál. Fejét hol ide, hol oda fordította egy darabig a kérdező hangok irányába, míg végre rövidesen megunva a keletkező zürzavart, vastag füstkarikákat fujva ki pipájából, udvariasan meghajtva magát s a kérdésekre választ nem adva, mosolyogva »jó éjt« kívánt és ravasz szemhunyorítással kiment a varrodából.

Este nyolc óra felé a leányok összecsomagolták holmijaikat, lezárták a varrógépek fedelét, felvették subáikat és felkérték a foglyokat, hogy kísérjék őket haza. Mindnyájan készséggel és örömmel vállalkoztunk erre. Engem Szonjának Mária nevű unokahuga invitált meg. Szonját pedig egy barátom kísérte. A két nő egy szobában lakott. Jan főnök ur, vagyis János, a műhely ajtaját

bezárta mögöttünk és kajánul mosolyogva nézte a foglyokat, mint távoznak párosával, karonfogva a nőkkel. Pipáját kiverte a kapuban s elköszönt tőlünk.

•

A varroda szűk uccájából a főtérre értünk ki s onnan más-más irányban széledtünk el hölgyeinkkel. Nyakunkat vállaink közé huzva, már csak a szerelmesen összebuó párok cipőinek a csikorgása hallatszolt mindenfelé a lefagyolt hóban.

Az én párom folyton azt kérdezte az uton, hogy nem fázom-e, mert ő fázik. Erre még jobban hozzám simult és így összebuja haladtunk tovább a nagy főtéri templom jobboldalán. Közben hátra néztünk, hogy Miki barátom jön-e Szonjiva'? Hangos kacagással adták ezt iudtunkra. A főtér északkeleti részén betorkoló sötétebb szűk uccán már cuppantak a hidegben az első csókók. Ezzel megpecsételődött barátságunk, amely jó két évig tartott.

Boldogan sieltünk a nők lakásai felé. Egy-egy trojka siklott el mellettünk, bennük is összebujt párok, akik ugyanazt keresték, amit mi... A csendet a kocsis »hopp-hopp!« kiáltása zavarta meg, mellyel figyelmeztette a járókelőket, hogy térjenek ki a trojka utjából. Ahogy a nők lakása elé értünk, már nem mehettünk vissza, mert valósággal behuhtak a kapun, nézzük már meg szerény otthonukat.

Bementünk.

Subáinkat levetettük s mind a négyen összeölelkeztünk és öszcecsókoloztunk. Leültettek szerény bérelt otthonukban.

Begyujtottak a szamováriba és teát szerviroztak fel. Teafőzés közben sok szépet meséltek nekünk, aminek mi csak egy tized-részét érteltük meg, de ők megelégedtek az egytized résznek is a megértésével s telecsicseregtek füleinket.

Teáztunk.

Egyik teát a másik után ittuk.

Hazamenetelre gondoltunk már, mivel a város parancsnoka által kiadott rendelet értelmében 11 órán tul engedély nélkül nem lehetett az uccán közlekedni. Az ez ellen vétőket elzárták.

— Pakkolj Miki! — szoltam — induljunk hazafelé!

Magam is kabátom felé nyultam, mert közeledett a 11 óra. Attól tartottam, hogy lecsipnek a lovas őrök s reggelig didereghetünk a hideg zárkában.

A nők, amikor látták, hogy távozni akarunk, kabátjainkat kivették kezeink közül. Ott marasztottak éjszakára, mivel már ugysem juthattunk haza 11 óra előtt.

Az uccáról behallatszott a száguldó katonák lovainak patkó csattogása. Kinéztünk a függöny mögül. A holdvilágos uccán két lovas űr cirkált. Kellemetlenül éreztem magam. Miklósnek sem volt inyére a dolog. A nők viszont tapsoltak örömeükben.

— Fiuk, holnap vasárnap van! — szólt Szonja. — A varrodában nem kell dolgoznunk. Van itthon egy kis füstölt kolbászunk és sült husunk. — Majd sugva mondta tovább — van egy kis tiltott szamagonkánk is — pálinka. — Jól fogunk vacsorázni. Utána teázunk és szépen eldiskurálunk, ugye Mária?

Mária, ki ugyanolyan szíves vendégmarasztaló volt, mint Szonja, örömmel bólintott fehér szalaggal átkötött bubifrizurás fejével. Látva, hogy nincsen menekvés, hogy itt kell maradnunk, idegesen haraptam ajkamat.

— Azt hiszi, Alexander — szólt Szonja — hogy társaik hazamentek? Dehogyan! Ők is biztosan olyan helyzetben vannak, mint Önök.

Erre kissé megnyugodtam. Már mindegy, lesz, ami lesz!

Az idő nagyszerűen telt tovább. Mária feltálalta a vacsorát, asztalhoz ültünk és mindnyájunkat olyan kedélyes hangulat szállott meg, hogy vacsora vége felé már egymást etettük. A nők kedvesek voltak.

— Még egy falást, csak egyet még, az én kedvemért! — szólt Szonja.

— Az enyémért is egyet — toldotta meg Mária.

Szonja a konyhába ment, egy köténybe becsomagolva hozott elő valamit s ujongva emelte magasra.

Miki mellé ült s kettesben kezdték óvatosan lefejtetni a védő burkot az ismeretlen tartalmu csomagról. Egy üveg karcsu nyaka villant elő a villany fényében.

— Mi ez, mi ez? — kérdezte tőlünk.

— Talán csak nem szamagonka?

— Az ám, még milyen! Uralmenti borókafenyőből főzve! Hanem csend, egy szót sem szólani többet róla! A falnak is lehetnek fülei és akkor szamagonka ivásáért bezárnak minket!

Egy tiszta vizes pohár aljára töltött belőle egy keveset.

— Kóstolják meg, fiuk!

Szeszes italt már nagyon régen nem ittunk. Csábító, kellemes fenyőillat áramlott ki a pohárból.

— Ná zdorovje! — egészségükre — Ná zdorovje! — szóltam, poharam magasra emelve.

— Vszjo hárásó! — mindenjót — válaszolt a két nő.

Egy kortyot nyeltem le az italból. Nagyon erős volt.

— Csak ennyit? — csodálkoztak.

— Szpászibo vám! — köszönöm — válaszoltam halk hangon, összeszorult gégével, amely többet nem tudott kiejteni. Utána egy kevés friss vízzel öblítettem le torkomat.

— Dálse, dálse! — tovább, tovább — van még a pohárban!

Nem ittam többet és átadtam a poharat Mikinek. Ő mind megitta. Szonja újból töltött.

— Mindnyájunk egészségére és tartós barátságunkra! — kiáltotta s a pálinkából egy fél pohárral nyelt le.

Tettetett mosollyal, elszörnyülködve néztük a jelenetet.

Az üres poharat az asztalra tette, s huncutkásan pislantott reája.

— Ennek jó »nyelőkéje« van — szóltam Mikihez.

Mária is töltött. Ő huszonöt év körüli leány lehetett.

A szokásos jókivánalmak elhangzása után Ő már szerényebben, de egyhuzásra kétszer annyit ivott meg, mint én Miklóssal.

— Ez is érti a »csiziót!«

Az üvegben még csak egy jó félliternyi pálinka lehetett.

Most Mária töltött.

Nagynehezen különféle magyarázó kézmozdulattal megértettem a nőekkel, hogy jobban szeretném teába öntve inni a szamagont, mert magában tulságosan erős. Beleegyeztek.

Fél pohár tea és fél pohár szamagonka volt az elegy.

A hangulat állandóan emelkedett. A nők ölünkbe ültek és cuppanós csókok pattogtak a levegőben. Közben élénk tere-fere. Nagyokat kacagtak. Egy-egy ügyetlenül kiejtett szót szóttunk mi is bele a társaságba. Ugy beszéltek hozzánk, mintha mi is született oroszok lettünk volna. Beszédjüket könnyebb megértés végett arcjátékkal és élénk gesztussal kísérték.

Az óra éjfél után egyet ütött.

Az ucca csendjét csak néha szakította félbe egy-egy rendőr lovának patkócsattogása.

A pálinkás üveg tartalma is kifogyott. A szamovár parazsa már csak alig látható fénnel pislákol.

— Szpokojsz nocs bárisnyi! — jó éjt kisasszonyok — szóltam, ezzel fejezván ki abbeli szándékomat, hogy már jó volna lefeküdni.

— Hládno, hládno — jól van, jól van — válaszolták.

En a Mária ágyába feküdtem le, Miki pedig a Szonjáéba.

A két nő a buboskemenceszerű kályha lapos tetejére dobott báránybőr subára feküdt le. A lámpát eloltották. Egyikük lehajolva a kemencéről, ujjai közé csavargatta már őszülő hajfürtjeimet. Aztán lassan elcsendesedtek.

Elaludtak...

A szoba már világos volt, amikor reggel Miklóssal felébredtünk.

A nők már csendben forralták a szamovár vizét, mert csak a forrásban levő viz távoli, morajszerű lotyogása hallatszott be a konyhából.

Megtörtem a reggeli csendet.

— Jó reggelt kisasszonykák! — kiáltottam be oroszul a konyhába. Nem tudtam, hogy oroszul hogy hívják az »asszonyt«, így »kisasszonynak« neveztem Szonját is.

— Hogy aludtak? — kérdezték egyszerre a nők.

— Ocsin priátnája bálá — nagyon kellemes volt — válaszoltuk nyújtózkodva.

— Keljenek hamar fel, már készen van a tea és hozzá a tejfölös kenyér.

Felöltözködtünk. A nők behozták a szamovárt, egy köcsög tejfelt és a tejet. Reggeli után megköszönve a szállást és a szíves vendéglátást, elbúcsúzkodtunk.

Lakásunkra érve, Jan ur volt az első, akivel az udvaron találkoztunk. Zöld színű frencsben, sárgacsizmásan járt-kelt gyors léptekkel az udvaron. Közben meg-megállott, a felhőket nézte és gomolygó füstfelhőket eresztett kurtaszáru angol pipájából. Jelenlétéérteljes, kaján mosollyal fogadta üdvözlésünket.

— Na fiuk, hogy töltötték az idejüket?

— Meglehetősen.

— Ugye, itten barátságosabbak a nők, mint önöknél?

— Eppen tegnap és ma tapasztaltuk.

— Egy ötletem támadt — szólott Jan ur. Vasárnap lévén, jöjjenek el hegedűikkel a lakásomra, mert meg akarom Önöket tanítani egy néhány orosz nótára és táncmelódiára. Egy hét leforgása alatt könnyen megtanulják és ha beleegyeznek, szombat esténként bálokat rendezhetünk a varrodában.

— Megtehetjük, délután már próbára jövünk.

A próbát »Moszkva égése« című valcer tanulásával kezdtük meg. János ur énekelte nekünk a fülbemászó, mélabus melódiát. Mi figyelemmel hallgattuk, majd hegedűvel kísértük. Én a primet játszottam, Miklós meg kontrázott hozzá. Egy fél óra alatt jól megtanultuk.

Áttértünk egy másik nótára, a címe: »Riétka búza, riétka árpa, riétka rozs«. János fütyölte, mi pedig kíváncsian figyeltük az ismerős melódiát, melynek kezdő szavai is megegyeztek a mi nagyon is jól ismert csárdásunkkal.

— Hallja, János ur, ezt nálunk is játsszák!

— Hogyan lehet az? — vágott közbe — hiszen ez tiszta orosz nóta!

— Már akármitéle, de ezt nálunk is játsszák. Ezt nálunk »Ritka árpa, ritka búza, ritka rozs«-nak hívják. Ez a mi tán-cunk nótája.

— Brávó, akkor már két nótát tudnak!

Egy hét leforgása alatt, már husz orosz nótát tudtunk játszani és megtanultuk még a »kozák tánc« melódiáját is. Ez a tánc elmaradhatatlan a bálokon.

— Hanem mi jár majd nekünk a muzsikálásért, János ur?

— Legyenek csak nyugodtak, elég szépen lesznek honorálva. Jó volna azonban, ha egy bőgőst, egy fuvóhangszerest, meg egy tercest kerítenének.

— Minden meglesz, János ur, csak a bérünkről beszéljen már!

— Lesz kenyér, sült hus, vaj, tea, cigaretta, kvasz, dohány és tányérozhatnak is. Idegen nőket is fogunk hívni a bálba. Az a sok szép nő mind magukat fogja körülrajongani, mert az orosz nagyon szereti a zenét és a táncot. A nők szimpátiája a honorációjuk egy kiegészítő részét fogja képezni s ami a fő, hü tolmácsuk lesznek.

— De János ur, ebben a ruhában nem állhatunk ki a fényes társaság elé. Nekünk ruha kell a szerepléshez!

— Szép, zöld bricsesz nadrágot és frencs kabátot csináltatok Önöknek a padláson levő ócska holmikból.

— Rendben van, áll a vásár.

Csütörtökön este hat órakor János barátunk csendet kért a varrodában. A gépek zakatolása megszűnt, mindenki őt figyelte. Pipáját szája jobb sarkából a balsarkába tolta, felállt egy székre s onnan harsogta:

— Hölgyeim és barátaim! A személyzet szórakoztatására, minden szombat este nyolc órától reggelig bált rendezek a varrodában.

— Éljen, éljen Jan főnök ur! — kiabálták a nők és férfiak.

— Alexander barátom — folytatta — volt szives beleegyezni abba, hogy egy zenekart alakít és ezeken a bálokon Ő fog muzsikálni.

— Éljen, éljen Alexander! Éljenek a foglyok!

— Természetesen, nekünk a zenészeket honorálnunk is kell valamivel.

— Ugy van, úgy van! De mivel honoráljuk őket? Fölösleges pénzünk nem igen van — szerénykedtek a nők.

— Minden bálba jövő — folytatta János — hoz magával egy kis élelmiszert, lehet az egy darab vaj, kenyér, tea, cukor, bonbon, szappan, gyufa, dohány, szóval bármi, csak hozzanak valamit.

— Hozunk! hozunk! — kiabálták mindenfelől.

— Szóljanak ismerőseiknek — vágott közbe — nőknek, férfiaknak, hogy már most szombaton megkezdhessük a bálózást és erre mindenkit szívesen látunk. Mindenki jó hangulatot hozzon magával!

A fölhívás végeztével a nők ujongva távoztak a varrodából. Mi pedig a főnöktől egy napi szabadságot kértünk, hogy összehozhassuk szombatra a zenekart a különféle műhelyekben dolgozó foglyok közül. János nagylelkűen engedélyezte az egy napi szabadságot.

Legelőször egy távoli kovácműhelybe mentünk, ahol két cigányzenész hadifogoly dolgozott.

Amikor beléptünk, a két cigány nagy kalapáccsokkal egy izzó vasrudat vert. A mester egy hatalmas vasfogóval forgatta a tüzes rudat az üllőn. A cigányok megállottak munkájukban.

Elmondtuk nekik tervünket. A két füstös örömmel egyezett belé.

Innen egy sapkakészítő műhelybe mentünk, ahol egy jól fuvalázó zászlós is dolgozott. Ugyanitt egy cimbalmos cigány is ajánlkozott, de mivel nem volt cimbalma, nem vehettük fel a bandába.

Majd a villanytelőpre mentünk, ahol egy aktív tisztre bukkantunk, akit tercesnek fogadtunk fel.

Már este próbát tartottunk. Ugy ment, mint a karikacsapás és Jánosnak megnyertük a tetszését. Leginkább a taktust figyelte. Valcert, polkát, bosztont, kozák és hallgató nótákat játszottunk.

— Mit szól hozzá, János ur? Jó lesz a banda? — kérdeztem.

— Hárásó! hárásó!

Próba alatt az orosz szabászok is bejöttek fülelni, nekik is nagyon tetszett.

Szombaton délután a műhelyből a varrógépeket egy külön terembe toltuk át. A nők felseperték a termet és megkezdték a három egymásbanyiló szobában a surlást.

János tüzfát hozatott be a szabászokkal és úgy bedurrantottak a kályhába, hogy a termék már este hat órára teljesen felszáradtak.

Fél nyolc órakor a zenészek gyülekeztek.

János a lakásáról a bejáratí ajtóval szemben levő sarokba egy kis asztalt helyezett be, hogy a szünetben erre tegyük le a hegedűnket és mellé nyolc széket helyezett. Ide állított még egy külön asztalt és széket hozzá, hogy ott ő a családjával és a zenészek imádoittjai foglaljanak helyet.

A közönség nyolc órára már szállingózott s a negyven varrodai nő és a nyolc orosz szabász ismerőseivel megtöltötte a három termet. Voltak ott civilek, katonák. Pengett a lovasok csizmájának a sarkantyúja. Nagyon sok volt az előttünk ismeretlen városi leány, akik szintén különféle műhelyekben dolgoztak vagy tanítással foglalkoztak. Mind erősen puderezve, pirosítva és szagos szappannal illatosítottak voltak. Néha kölniviz illata is érezhető volt.

Táncrendezőnek János a főszabászt kiáltotta ki, aki egyuttal a zenészeket is dirigálta. Őt kellett figyelni. Ha tánc közben jobb kezét felemelte, azonnal félbe kellett szakítanunk a zenét, viszont mindaddig kellett játszani, míg ő le nem intette a nótát.

A honorációkat, beléptidíjakat egy nő vette át a bálba jövőktől és egy kosárba helyezte el. Hamarosan egy heti elemőzsia gyűlt össze a zenészek részére.

Felállottunk és hangolni kezdtünk, miközben a publikum párosával sétált. Sok leányon és asszonyon suhogott a selyem ruha. A nők boldogan csevegtek, nevetgéltek párjaikkal és egyegy bájos mosollyal üdvözöltek minket.

János családjával mellettünk foglalt helyet, a külön asztalnál. A másíknál Szonja, Mária és négy erősen kifestett barátnőjük ült.

A főszabász megadta a jelt a táncra.

Felállottam uj bricsesz ruhámban, állam alá szorítva a hegedűt. Zenekarom felé intve megadtam a jelt a »Moszkva égése« című valcer játszására G mollban. A kisbőgő belédörmögte a taktust. A párok táncolni kezdtek.

Az oroszok mind jó táncosok és jó énekesek. A nők közül feltűnően sok tud balalajkázni. Egy néhány nő balalajkát is hozott magával, hogy szünet alatt szórakoztassa a barátnőit.

Nyolc órakor kezdtük meg a zenét és tizenegy óráig egy-

folytában játszottunk. Nagyon kifáradtunk, mert nem voltunk hozzászokva ily hosszú játszáshoz. A hangulat nagyon élénk és jó volt.

János barátunk elégedetten pipázgatott s mosolyogva szemlélte a táncoló párokat. Szünet után ő is felállt táncolni. Polkát huztunk talpa alá. Cikornyásan rugta a polkát.

Átszóltam Miklósnak:

— Miki! Játszd a primet, mert én táncolni akarok!

Selyemruhás szerelmemet kértem fel a polkára és kétszer köröztem vele végig a termet. Mint papleány a bálban előkelően és kimérten viselkedett. De nem olyan volt ám otthon! Itt ritkán szólt hozzám, de bájosan mosolygott. Bubifrizurája sütvással volt kifodorítva.

Az is előfordult, hogy a zenészek közül már csak négyen muzsikáltak, mert a többinek is kedve kerekedett táncolni. Volt eset a jókedvben arra is, hogy csak a kisbőgő taktusára táncoltunk. A főnök nagyokat kurjantott és folyton unszolta a táncrendezőt, hogy rendelje meg a zenészeknél: »Papa lyubit mama, mama lyubit papa« című gyorsütemű táncot. A rendező felénk intett — megszakítottuk a nótát s belekezdünk a János nótájába. Rugta, mint a veszekedett fene. Csak úgy csepegett róla és a párjáról az izzadság.

Az estély nagyszerűen sikerült.

A társaság hangosan csevegve és nevetgélve hazament. Búcsúzás közben mindnyájan velünk is kezettfogtak és köszönetüket fejezték ki a szórakoztatásért.

János reggel megköszönte alkalmazottainak, hogy közbenjártak a multság sikere érdekében.

A sok hegedüléstől és a sok kézzszorítástól annyira fájt már a kezem, hogy csak a kis ujjamat nyújtottam a búcsúzóknak s most már azt rázogatták meleg, köszönő szavak kíséretében.

A szombat estéket így töltöttük el.

Feltűnő volt, hogy a nők minden egyes bálra tökmagot és cédrusfenyőmagot hoztak magukkal — szemicskit és orjékit. A mamák és a petrezselymet áruló leányok ezt rágsálták. Héját a terem padlójára maguk elé köpték. Egy-egy bál után hatalmas szemetet gyűjtöttek össze ezekből. A tök- és cédrusfenyőmagot a piacon vásárolták, ahol a falusiak nagy tömegben árulták.

Vajjon hány szerelem gyulladt ki a szegény foglyok zenéje mellett e szombati multságokon?

János a siker fölötti örömében odasugta nekünk, hogy nem fogja szigorúan elbírálni a ráncbízott fehérneművarrást. Így lazsálhattunk egy kicsit, annál is inkább, mert még a minimumot sem tudtuk elkészíteni.

Vasárnap, a késő délutáni órákban Miklóssal meglátogattuk Szonját és Máriát. Teával kínáltak meg s elragadtatással beszéltek az estélyről.

A nőknek kellemetlen volt, hogy mi csak keveset tudtunk oroszul, ezért elhatározták, hogy két orosz-német és német-orosz szótárt vesznek. A német-orosz szótárt nekünk adták és ezek segítségével kezdtük meg az orosz nyelv tanulását. A szótárakat a varrógép fiókjában tartottuk. Gépeinket az övék mellé huzzuk s így négyesben varrogattunk Miklóssal, Szonjával és Máriával.

Mária elővette az orosz-német szótárt, kinyitotta, ujját egy orosz szó németnyelvű jelentésére tette és mutatta. Megnéztem a mutatott szót: — »Szeretlek« — olvastam németül. Kinyitottam én is a német-orosz szótárt. Reá téve ujjam egy német szó orosz jelentésére, mutatom azt nőmnek: — »kicsodát?« — és hozzá kérdő arcot vágtam, hogy megérthesse.

Mária szótárában lapozgatva, rögtön válaszolt: — »Önt«.

— Örvendek, el vagyok bájolva — mutatom neki e négy szót feleletül szótáramból.

Szonja láíva e néma beszélgetést és játékot, ő is elővette a szótárát és így társalgott Miklóssal.

— Szeretnék férjhez menni — mutogatja nekem Mária a szavakat.

— A maga baja — mutatom sietve vissza.

— Nem sajnálna, ha máshoz mennék férjhez? — kérdi tovább a szótár segítségével.

— Minek sajnálnám? Majd elhuzom magának a nászindulót, — feleltem részletekben.

— Maga kegyetlen, visszautasít — és durcásan lapozgat a szótárban.

— Mit érek Önnel? Nem tudok Önnel értekezni.

— Majd megtanul egy év alatt.

— Mit szólna az esethez a papája?

— Semmit, neki az mindegy, hogy kihez megyek férjhez.

— De mit szólna az én mamám? — gondoltam magamban — mert neki ez valószínűleg nem volna »mindegy«.

A teremben delet csengettek. Eredmény: nyolc ing helyett

csak kettőt varrtunk össze. Sok időbe került a szótárból való beszélgetés.

— Ebéd után három óráig tovább társalgunk — mutogatja nekem Mária.

— Hárásó — szóltam és mentem a konyhába a káposzta-levesemért.

A nőink nem mentek haza, hanem idehozták mindennap az ebédjüket és a kályhán felmelegítve fogyasztották el.

Ebéd után visszamentem Máriához. Már várt. A nyitott szótár előtt és máris elkezdte az újfajta csevegést.

— Milyen hivatást tölt be maga otthon?

— Hivatalnok vagyok.

— Az én papám pap és befolyásával kijárná, hogy Önt egy uralmenli német aranybányatársulat alkalmazza. Mit szól hozzá?

— Mit gondol, Mária, mit szólnának az én szüleim, ha nem térnék haza és az Uralban maradnék?

— Valószínűleg fájna nekik — mutatta szomoruan a szavakat.

— Na látja, egyelőre nem beszélhetünk még efféle dolgokról. Az idő majd mindent el fog intézni.

Csengettek és a munka három órakor megkezdődött. A gép mellé huztam a székem. Az Uralra, aranybányára, Máriára és haza gondolva, tovább varrtam a fehérneműt. Ahol rosszul sikerült, ott Mária kijavította. Egy-két inget naponta Ő is varrt nekem vajjal leöntött köleskása porcióm átengedéseért.

Minden este hazakísértem.

Egy verőfényes vasárnap délután meghívott szánkózni egy barátnéja trojkájával. Örömmel tettem eleget meghívásának.

A szánka közepén egy magas fekete pej ló volt befogva a szokásos elipszisalakú dugával, rajta apró zörgőkkel. Jobbra és balra két kisebb, de egyforma növésű és színű lovat fogtak be. A baloldali ló futás közben fejét baloldalra fordította, a jobb oldali pedig jobb oldalra. A lovaknak ez az érdekes fejtartásuk csak futás közben volt meg. Pihenő állásban rendszeren lógatták fejeiket. A két szélső trojka-lovat ilyen fejtartásra már kiskorában megtanítják.

Mária barátnéja hajtotta állva a lovakat. Merész, bátor nő volt. Arcáról edzett vonások voltak leolvashatók.

A nő egyet fűttengett a lovaknak és a három ló nekiiramodott a széles uton, repítve maga után a könnyű szánkót. Ugy repültünk, mint a szélvész. A lovak patkói magasra hányták

fel a szétmorzsolódott fagyott havat. A szél hasította az arcomat.

A városon kívül, a tábor felé száguldottunk. Közben arra gondoltam, hogy ha a szán valami kőben megakadna, pozdorjává repülne széjjel és mi pedig összetört tagokkal pár hónapig nyomhatnánk a kórházi ágyat.

— Hopp! Hooopp! — kiáltotta a szánkóról a bátor kocsis az uton szembejövőknak, hogy térjenek ki előlünk.

A lovak szája tajtékzott és testük a hámszijjak dörzsölésétől habot vert. A rohanó lovak patkója alatt a kőkeményiségre összepréselt hó néha kiszakadt és éles süvítéssel repült el füleink mellett. Ha egy ilyen hógomolyag mellbe csapott volna, a lélegzetünk is elállott volna az ütésről.

A fogolytábor előtt nagy ivben visszakanyarodtunk s újból rohanva ereszkedtünk le a városba.

A városban az autók, szánok és kocsik vagy lovasok a legnagyobb sebességgel száguldanak az uccákon. Rendeletek nem szabályozták a hajtási sebességet. A járókelők már megszokták e tempót. Szibériában létem alatt sohasem hallottam elgázolásról.

Ahogy a szánkóból kiszállottunk, a nőnek megköszöntem az élvezetet, de egyuttal kijelentettem, hogy az ilyen veszett tempóban való szánkázásról a jövőben inkább lemondok, mert nem akarom magam egy véletlen következtében darabokra törtetni. A nők mosolyogtak ezen. Náluk ez rendes gyorsaságú szánkózás. Versenyezni a szélvésszel!

E nagy kiterjedésű országban minden nagyvonalu s minden szórakozás határtalan méretű. Érzelmek, gondolataik nincsenek határok közé szorítva. Élvezeteikben, gyönyöreikben szabadon csaponganak.

A szánkózás után hazafelé menve, nagy füstfelhőt láttam gomolyogni. A város különböző helyeiről kis harangok öt ütemet csilingeltek. Ekkorra már a főtérre értem. A varrodánk mellett levő őrtoronyban is elharangozták a tűzjelző ütemet. Ez azt jelentette, hogy az ötödik kerületben tűz ütött ki. A figyelő torony mellett a szertár épületben zabbal etetett lovak felváltva éjjel-nappal a tűzoltó felszerelések kocsijaiba voltak befogva. A kocsis bundája állandóan fennt volt a bakon. A tűzoltók pedig várótermükben teázgatva, éjjel-nappal felváltva, állandóan készségszenben voltak, mert amint a figyelő észreveszi a tüzet, rögtön lecsilingeli annak a kerületnek a számát, amelyikben a veszély kiütött s nekik azonnal indulniok kell.

A kocsis a bakra ugrik, felkapja bundáját és lábzsákját. A tűzoltók kinyitják a szertár nagy szárnyas ajtaját, felugranak a kocsira és már a szertár ajtajából vágatva rohannak a tűz helyére. A járókelők ezt látva, a vöröslámpás tűzoltó kocsik elől a deszkajárdákra huzódnak fel az utról. A járművek is az ut szélére huzódnak. A tűzhöz minden kerület tűzoltósága példás gyorsasággal siet. A gyorsaság, a modern tűzoltói felszerelés és a fegyelem figyelemre méltók.

Óltás után ugyancsak vágatva sietnek vissza a különböző kerületek tűzoltói szertárhelyiségeibe. Lecsutakolják a lovakat s teázva várják az újabb figyelmeztetést az őrtoronyból.

Mivel a legtöbb ház kő vagy téglalapra, vastag fenyőgerendákból épített faház, így tüzeset egy nagyobb városban mindennapos, de a példás gyorsaság s a jó tűzoltói felszerelések megmenetik a házakat az elhamvadástól. Legfeljebb a fedél ég le.

Egy ünnepnap délutánján Mária meghívott magához egy kis tere-ferére. Magammal vittem a szótáramat is. Napsütéses idő lévén, sétálni indultunk a 30 fokos hidegben Ruházatom már megfelelő volt a hideg elviseléséhez. Séta közben többször körüljártuk a főteret és a templom körül is járkálgattunk, mivel itt is már jól le volt taposva a hó.

Öt percig pergette a nyelve gyors egymásutánban az előttem különös hangzású szavakat, amelyekből csak annyit értettem meg, hogy újból a házasságot emlegeti. Nyakamat a hidegben bundám prémebe huzva, közömbösen hallgattam beszédét.

A templom másik oldalán az uton B. János szászvárosi barátomat láttam meg, amint batyuját egy kis szánra kötve, maga után huzza és néhány társával az állomás felé siet.

— Hová még, János, így felszerelve? — kiáltottam rá.

— Megszöktem barátommal a táborból s az éjjeli vonattal indulunk. Lekenyereztük a mozdonyvezetőt és mint fűtő csak eljutunk valameddig s onnan majd tovább.

— Te János, télen divatos betegség Szibériában a kiütéses tifusz, ne reszkírozd meg a szökést ilyen veszedelmes hidegben és fertőzött vonatokon.

— Nekem már mindegy, megpróbálom a szökést. Már meguntam a fogságot. A táborból eddig már többen megszöktek és most valószínűleg Szentpétervár körül járnak...

Megpróbáltam lebeszélni a tervéről.

— Te, János! A táborból megszököttek egynéhányának ol-

vastam visszamaradt barátaihoz írott levelét s azokban mindenkit leintenek e merész vállalkozásról ebben a cudar hidegben. Leveleikben említést tesznek, hogy egyesek az uton tifuszban betegedtek meg, meg is haltak.

— Na, Isten veled Sándor! — szakította félbe beszédemet.

— Ha haza érsz, tudasd szüleimmal, hogy még éldegelek. Szerencsés utat!

Elbucsuztunk. Ő tovább huzta szánját az állomáshoz vezető uton, ini pedig tovább sétáltunk s Mária tovább folytatta beszédét. Séta közben többször megfordultam s János barátom után néztem, míg eltűnt szemeim elől egy ucca kanyarulatában. Vajjon milyen sors éri, hazajut-e és mikor?

Szegény fiu nem ért haza. Fogságomból való hazatérésem után tudtam meg, hogy csak Omszkig jutott el. Ott tifuszt kapott és belehalt. Tomszkban, fogságban levő öccse meghallotta esetét. Iratait haza hozta.

Ebben az időben százával szöktek Szibériából a hadifoglyok. Fele sem ért haza. Vagy elfogták és bedugták őket valami táborba s ez volt a legjobb eset, vagy pedig tifuszban pusztultak el.

Séta közben Mária kezeivel erősen hadonászva igyekezett beszédjét velem megértetni. Retiküljéből kivette a szótárát és a hidegben rámutatott a »templom« szóra.

— Tetszik magának ez a templom?

— Gyönyörű — mondom.

— Maguk felé vannak ilyen nagy templomok?

— Hogyne volnának?

— És milyen bennük a szertartás?

— Ezt nem tudom magának megmagyarázni oroszul, ha egy hétig is mutogatom magának a szótárból az elbeszéléshez szükséges szavakat.

— A legközelebbi vasárnap bemegyünk a templomba. Jó?

— Elmehetünk.

— Ilyent maga valószínűleg ugysem látott, mert a mi templomainknak nagyon gazdag a berendezése. A szentképek aranyozottak és a harangokba arany és ezüst is van beleöntve, hogy csengőbb legyen a hangjuk.

— A harangok gyönyörű hangját többször hallottam már. A templom belsejére és az Istentiszteletre ellenben kíváncsi vagyok.

A következő vasárnap bementünk az öttornyu hatalmas méretű templomba. A hívők közül többen a lépcsőkön való

felmenetelükkor megcsókolták a kőlépcsőt. A templomban nem voltak üldhelyek. A hívők állva hallgatták az Istentiszteletet, egyesek pedig leborulva a szentképek előtt. A bejárattól balra az oltár mellett állt a szószék.

Az Istentiszteletet 12 pap celebrálta. Nagy ünnepek alkalmával a püspök is misézett. A mise közepe táján az egyik pap gyönyörű bariton hangon énekelt, hogy »Uram, irgalmazz nekünk«. Orgánumának megfelelő legmélyebb hangon kezdte el az éneket és a skála emelkedő hangjainak megfelelően énekelt tovább, fölvíve az előírt legmagasabb hangig. Mikor ezt elérte, az eddig csendben álló 11 pap egy oktávval mélyebben beleénekelte az »Uram, irgalmazz nekünk«-et, ritmikus hanghordozással.

Ez a skálázás annyira megtetszett, hogy minden vasárnap elmentem a templomba. Ha nem is hallgattam végig az Istentiszteletet, mert hideg volt, de abban az időben ott voltam, mikor a baritonista énekelni kezdett.

Az Istentiszteletet a hívők nem szokták teljesen végighallgatni, így a templomban állandóan jövés-menés volt. Csak egyes fázisait hallgatták meg és azután eltávoztak.

A szertartás végefelé két pap bádogperselyekkel járt a hívők között gyűjtögetni az adományokat. Az egyik pap felment a szószékre és onnan hívta fel a nép figyelmét a jövő héten kezdődő szentgyónásra.

Egy alkalommal egy ismerős nővel sétáltam el a templom mellett s észrevettem, hogy a templom oldalába beépített ajtón át kanyargós lépcsőn emberek jönnek és mennek.

— Hová mennek ezek az emberek? — kérdeztem.

— Gyónni.

— Vajjon be lehet nekünk is oda menni?

— Hogyne lehetne. Nem kell feltétlen meggyónnunk, csak megnézzük a lejáratot s a gyóntatóhelyet és visszatérünk.

— Akkor menjünk.

Az ajtón benyitottunk s lépcsőn mentünk le. A első kanyarodónál örökmécses égett, alatta egy feliraton márványtábla, melybe egy kereszt volt bevésve.

— Olvassa el, ki van ide eltemetve? — szóltam a leányhoz.

— Egy pap.

Lejjebb menve, a lépcsőn több örökmécses és feliratos márványtábla előtt haladtunk el. A kanyaroknál gyengefényű villany égett. A hatás meglepő, járkálni a kanyargós és gyéren

megvilágított lépcsőkön, a feliratos márványlapok és szentképek között. Az enyészet szimbóluma mindenfelé. A lépcsőkön való lemenetelkor az ember egy felsőbb sugallatra magába tér és imádkozik. Nehány kanyarulat után, egy gyengén megvilágított kisebb terembe értünk le.

A szoba tele volt szentképekkel és a bejáratnál szemben gyóntatószékek álltak. Egyesek térdeltek a gyóntatószékek előtt. A teremben több pap volt és bokáig érő kabátjaikban sétáltak körül a termet és várták, hogy kinek nyilvánul meg személyi bizalma bűneik megvallására.

A megszólított pap bemegy a gyóntató fülkébe s megkezdődik a gyóntatás. Pár percig voltunk csak bennt, már is visszafelé fordultunk. A lépcsőkön felfelé jövet ismerősöm minden márványtábla feliratát elolvasta. Püspökök is voltak ide eltemetve és egy néhány világi egyházi előjáró.

— Legszebb ünnepünk a husvét — mondta, kiérve a cinterembe. Ez örömnapi nálunk. A hivatalok háboru előtt két hétig husvétit szünetet tartottak. Ősi szokás nálunk, hogy az uccán összetalálkozó ismerősök megcsókolják egymást husvét elsőnapján.

— Maguknál meg van ez a szokás? — kérdi.

— Ez nálunk nincs szokásban — de eszembe jutott Bécs városa, ahol önkéntesi évemet szolgáltam. Ott láttam, hogy óesztendő utolsó estéjén divatos a csókolódzás, miközben az emberek boldog ujévet kívánnak egymásnak.

— Érdekes népies szokás. Nekünk is vannak népszokásaink. Így lakodalmakkor és karácsony estéjén.

— Mondjon egyet — bíztattam, mivel ismerősöm egy falusi gazdaembernek volt a leánya.

— A faluban az a leány, — kezdte elbeszélését — aki legszebben és leghosszasabban tud táncolni, népies öltözetben egy harmonikálni tudó ifju társaságában karácsony estéjén házról-házra jár táncolni. A harmonikás belekezd egy nemzeti táncmelódiába és a leány kecses mozdulatokkal lejt előbb a könnyebb táncokat, majd leguggolva a gyorsütemű kozák táncot. Tánc közben guggoló helyzetében hol az egyik, hol a másik lábát rugja ki taktusra maga alól és huzza vissza.

Egyszer ilyen karácsony-esti táncot magam is láttam a varrodában.

Egy harmonikás férfi és egy 19 év körüli leány jött be szép nemzeti viseletben. A nőn feketeszínű szőrcsizma volt,

amelynek szára hosszirányban különféle színű üveggyöngyökkel volt izlésesen kivarrva. Csizmáját levetette és cipőt vett elő csomagjából, azt felhuzta, majd fehér báránybőr sapkáját színes, tarka kendővel cserélte ki, amelynek végeit hátul csomóba kötötte.

A táncot a konyhában kezdte meg, ahol főnökünk felesége készítette a mákos süteményeket. Kezeit csipőjére téve, hol egyiket, hol a másikat félkör alakban feje fölé tartotta, majd ismét visszatéve negédesen lejtette táncát a harmonika hangjaira.

Három nemzeti táncot járt el, de olyan simán és könnyedén, olyan finoman cifrázva, hogy elcsodálkoztunk az egyszerű parasztlány tehetségén. Táncát néhol énekkel is kísérte, majd gyorsabb ütemre figyelmeztetve a harmonikást, először jobbra, majd hátra lépegetve megkezdte a kozák táncot. Később leguggolt, amire zenésze gyorsabb ütemben harmonikált neki. A leány csipőre tett kezével gyors taktusban rugdosta ki maga alól lábait, közben könnyedén fel-felugrált, majd ismét guggoló helyzetben folytatta tovább.

A harmonikás már kifáradt a gyors játszásba.

Mivel hegedűink kéznél voltak, most már mi huzzuk tovább a leánynak a kozák táncot, aki láthatóan büszke volt arra, hogy zenésztét kifárasztotta. Kipirult arccal táncolt tovább.

A gyorsütemű játéktól mi is kifáradtunk s a zenét abba-hagyva, a harmonikás folytatta tovább.

Egy negyedóráig járta a kozák-táncot, mire ő is kifáradt és egy székre dőlve vette át a neki kijáró honoráriumot. Szőrcsizmáját újból felhuzta, a sapkáját fejére tette s elkészönt, hogy más házban táncoljon tovább.

A leány távoztával, a leányt gyönyörködve néző orosz szabólegények fogadtak egymással, hogy ötpercre ők is eljárják e híres táncot. Fogadási tétjeiket János főnök kezébe téve huzzuk nekik a »kazacsok«-ot. Három perc múlva fáradtan terültek el a konyha padlóján.

Bandi fogolytársunk, aki állandóan olvasta az orosz lapokat — közölte, hogy a forradalom szele újból közeledik. A forradalmárok Oroszország felől az ellensapatokat Szibéria belseje felé szorítják. Már csak pár száz kilométernyire vannak városunktól.

Négy nap alatt, vonatokon, szánokon, lóháton és gyalog a város határába értek. Majd felhívták a városi katonai és polgári vezetőséget, hogy adják meg magukat, különben megkezdik a harcot és a körülfekvő dombokról szétlövik a várost. Egy napi

tanácskozás után, a vezetőség a megadás mellett döntött, mire a forradalmi csapatok a pályaudvar felőli oldalon bevonultak a városba.

Megállapodás ellenére néhány kozák osztag golyózáporral fogadta őket, amire megkezdődött az uccai harc. Golyószivítás, gépfegyverek ropogása volt hallható mindenfelé. A kisebbségben levő ellenfél meghátrált, menekülni volt kénytelen. A forradalmárok üzték őket és fegyvergolyóik már a varrodánk fenőfa falába is belecsapódtak. Mi a buboskemencék mellé állva vártuk a tüzelés lecsillapodását, mert ez biztos fedezéket nyújtott az ablakon át esetleg besüvítő golyók ellen.

Pár óra múlva a forradalmárok uralták a várost. Plakátokon figyelmeztették a lakosságot, hogy viselkedjenek nyugodtan s ne zavarják a forradalmi csapatokat kelet felé haladtukban. Megfelelő létszámú megszálló csapatot hagyva vissza a városban, a zöme tovább vonult Kansch-Irkutzk irányában.

A varrodában helyzetünk a régi maradt. Esténként néha ellátogattunk a városban szélszórtan lakó és különféle műhelyekben dolgozó fogolytársainkhoz.

Egy ilyen alkalommal a kikötő mellett egy szűk uccában egy régi ismerősomeet kerestem fel, akinek lakótársa két petrozsényi testvér volt. Az egyiket akkor láttam először életemben, a másik pedig Bécsben önkéntes-társam volt. Érdekes a sors iróniája, hogy Bécs után Szibéria egyik városának egy rozoga házában találkoztunk újra. Ezután gyakran járogattunk össze és sokat beszélgettünk szülőföldünkről. Mindig sejtelmesen beleszóltuk, hogy: »Vajjon mikor mehetünk már haza?«

Többször járogattunk át a Jenisszei folyó tulsó oldalán levő hajójavító műhelybe is, ahol szintén sok ismerős hadifogoly dolgozott.

Télen a vastag, három-négyméterre befagyott jégen gyalog mentünk át. Mikor a folyó jegén gyalogoltunk, igazán Istenkísértésnek tűnt fel nekünk ez az út, mert csak most láttuk, hogy milyen veszélyes vállalkozás. A jég sokszor riadt, pattogott a negyvenöt fokos hidegben lépteink alatt. E hangok hallatára eleinte a folyón való áthaladtunkban halálfélelem fogott el, attól tartva, hogy az egyenetlenül befagyott jég — mivel a folyó medréből meleg források is buggyantak elő — megreped alattunk és elnyel a mélység, ahonnan nincsen menekvés. Mikor már megszoktuk a jégnek e riasztó zenéjét, nem is törődtünk vele, ugyannyira,

hogy szép napsütéses ünnepnap délutánján dalolva mentünk át rajta ismerőseinkhez egy kis tere-ferére, ahonnan jól beteázva este a sötétben tértünk haza.

Nyáron kompon mentünk át a folyón. Ez az utazásunk háromnegyedórába került.

A folyó közepén a mederben egy hatalmas beton négyszög volt beépítve. Ebből egy vaskampó állott ki. A kampóba vastag drótkötél volt behuzva és hogy a drótkötél ne érintse a vizet, négy-öt üres csolnakra merőlegesen és szilárdan felállított villa alaku vasrudakon nyugodott. A drót vége két nagy, egymással fenyőgerendákkal összekötött csolnakhoz volt hozzáerősítve. A két csolnak és a közöttük levő tér be volt deszkázva, korláttal volt körülvéve s a hátulis összekötő fenyőgerendára egy hatalmas négyzetalaku keményfából készült lapát volt felszerelve, amit a víz alatt a kompos egy kormánykerékkel jobbra és balra mozgathatott. A komp olyan nagy volt, hogy tíz szekér is elfért rajta lovakkal együtt és a kocsik között még harminc embernek is volt hely.

A kompot úgy indították meg, hogy a kormányos, aki szemben állott a víz folyásával, a kormánykerékkel a kormánylapátot kissé balra döntötte a vízben, aminek következtében a víz sodró árja nekifeküdt a ferde helyzetbe állított kormánylapátnak s a dróthoz kötött kompot befelé nyomta a folyóba. Visszajövet a kormánylapátot jobbra fordította, így a víz megint átnyomta a kompot az innenső oldalra s így utjában hatalmas félkört írt le, mert a folyó közepébe épített betonlap kampójába szerelt vasdróthoz volt kötve. Ez egyuttal arra is szolgált, hogy a kompot a víz árja el ne sodorja.

A folyón nyáron sok laposfenekű gőzhajó, motor és más rendszerű csolnak közlekedett.

Különösen holdvilágos estéken fiuk és leányok, csolnakokba ülve, beveztek a folyó közepébe. Ott daloltak a harmonika és balalajka kísérő hangjai mellett. Sokszor nem is lehetett a nagy távolság miatt a kis lélekvesztőt látni s csak a zene hangja szűrődött ki a partra. Többször elmerengtem a parton ülve, hallgatva a folyó közepéről jövő mélabus nótákat. Egy-egy folyón átsuhanó szellő el-elkapta a dal egy kis részét, sima tükrén vitte-vitte magával s így csak egy-egy dallam töredék jutott el hozzám.

Télen a folyó tükre nem símán, hanem hullámszerűen fagyott be. Félméter magas befagyott hullámokat is láthattunk, amint a nagy hidegben a szél felfodrosította a víz tükrét. Így is fagyott meg s azért korcsolyázni nem lehetett rajta. A víznek

tarajszerű megfagyása különösen a folyó közepén volt észlelhető, ahol nagyobb hullámokban hömpölygött az ár, míg a partok felé elsimultak. Itt már símább volt a jég.

A folyó partját a város hosszában az odafagyott fenyőtutajok töltötték meg. A város szükségletére a fát nyáron a folyó felső folyása melletti erdőkből vágták, a hegyoldalakon lecsusztatták és tutajba kötve usztatták. A fát csak télen osztották ki.

A jégből kellett kicsákányolnunk és azután vasrudakkal kifeszteniünk a vastag fenyőrönköket.

A fenyőtörzsnek egyik végét fejszével kissé bevágtuk s az így keletkezett mélyedésbe láncot erősítettünk és ezt egy lóhoz kötöttük. A ló vígan huzta maga után a havas uccákon a fenyőtűt a lakásunkra, ahol azt mi magunk fűrészeltük s hasogattuk fel. Sokszor jutott eszünkbe kényelmes hazai lakásunk — de már csak mint álom. — Hogy eltűnt, elszállt, szinte elfelejtődött az édes, boldog hazai otthon!

Egy alkalommal, amikor fát huzaltunk haza, lovas szánok jöttek velünk szembe. Száz-kétszáz, esetleg több vjortsznyi távolságból jöttek a folyó jegén a part mellett be a városba, ügyesbajos dolgaikat elintézni. Télen, ugyanis, az utakat néha egy-két méter magas hóréteg borította, úgy, hogy lehetetlen az utat vagy csak irányát is látni. Így könnyen eltévedhetnek, mert nincs mihez igazodni, mivel Szibériában egyes falvak néha hat-hét órányi járásra vannak egymástól. Ha azonban a folyó jegére hajtják a szánt, biztosan a városba találnak, mert a városok a nagy folyók mellett fekszenek.

Az északi vidéken lakó népfajok csak télen és a folyó jég-tükrén haladva jutnak el a városba, néha ezer vjorsznyi távolságból is, mert a szánkó gyorsan siklik és naponta hihetetlen távolságot futnak be.

Láttunk két-három egymáshoz kötött szánt is, amelyeket hat-nyolc hatalmas komondor kutya huzott a jegén. Elöl az idősebb kutyák vannak befogva, hátul a fiatalabbak. A kutyák olyan ügyesen voltak betanítva, hogy füttyszóra megálltak a szánnal, amire a két vezér kutya ültében a szán felé fordult. A többi — különösen a fiatalok — erős csaholással marakodtak egymással. Ha a gazda szánkójával indulni akart, éleset füttlyentett és rövidnyelű hosszú ostorával a két első kutyának megmutatta az irányt. A kutyák röpítették a szánt a jegén. Folyótorkolatoknál vagy elágazó utak előtt a két első kutya nem tudván a további irányt,

kérdőleg gazdája felé fordult, aki megadta nekik az újabb irányt, amire tovább rohantak a szánnal a végcélig.

A szánok állatbőrökkel, különféle prémekkel voltak megakva, amelyeket a városban a kereskedőknél különféle nekik szükséges tárgyakért cseréltek be: fejszékért, fegyverekért, töltevényekért, késekért, tükrökért, edényekért stb. Kutyaikat utközben vadhussal és halhusból készült pogácsával táplálták. A csereüzlet után pedig visszaszánkóznak a jégen északi hazájukba. Különösen sok nyulat szállítanak, amelyeknek télen tiszta hófehér színük van, majd hermelin bőröket, bialkát, szkunszket, szarvas- és medvebőröket.

A kék- és fehér róka itt még ritkaság számba megy. Szibériában létem alatt csak két kékróka bőrt láttam egy kirakatban. Szőrének csak egyharmada kékszínű, a másik kétharmada rendes róka szín, amit könnyen észrevehetünk, ha a szőrt visszafelé borzoljuk. Az ára tekintélyes. Fehér rókabőrt csak egyet láttam, azt is üzletben. Az ára a kékróka prémjénél is drágább.

A szkunszk és hermelin bőrök jóval olcsóbbak. A hadifogoly táborban fát szállító parasztok gyakran hoztak magukkal télen ötven-hatvan darab kiszárított nyers hermelin bőrt. 1916-ban 25 kopek volt egy bőrnék az ára.

A parasztok a hermelineket csapdákkal fogják, különben a fegyversörét szétlyuggatná a bőrt és hasznavehetetlenné válna.

Azok a hadifoglyok, akik hazulról rendszeresen nagyobb összegeket kaptak, dupla földigérő hermelin nagykabátban és sapkában jártak, amikor pedig emelkedett a drágaság és beköszönlött a nélkülözés, megváltak értékes kabátjaiktól, hogy élelmiszert vásárolhassanak érte.

Legolcsóbb a nyul és mókus prém. A szibériai mókus hasonlít a mieinkhez. Olyan szelid, hogy az ember láttára nem menekül el, hanem néhány lépésnyire is bevárja. A farka ellenben elüt a mi mókusunkétól, mert a farka nem lompos, hanem az üveget mosó ritkaszőrű drótkéféhez hasonlít, ami nagyon különös alakot kölcsönöz az állatnak. Egy antilop faj is él ezen a vidéken: a tatár antilop, lantalaku szarvakkal.

De térjünk vissza a varrodába, ahol ének és szerelmes tekintetek mellett folyik a munka reggeltől késő estig.

A folytonos, egyhangu, varrógépen való varrást meguntam s megkértem Jan műhelyvezetőt, hogy egyéb munkára osszon be.

Erre Jan ur beosztott »tabelscsik«-nek — munkásellenőrző-

nek nevezett ki. A munkásokat ellenőriztem, hogy rendes időre bejöttek-e a műhelybe és munkaközben nem távoztak-e el helyükről. Idegeneknek nálam kellett bebocsájtási engedélyt kérniök.

Elfoglalva új állásomat, pár nap múlva egy idegen ur nyitott be az ajtón.

— Itt vannak a hadifogoly zenészek? — kérdezte.

— Igen, miért érdeklődik felőlük?

— Vasárnap lesz a lakodalmam és erre az alkalomra muzsikálni szeretném felfogadni őket.

— Én is zenész vagyok. Foglaljon helyet, amíg kihívom társaimat.

Bementem a varróterembe.

— Miki, Pali előre! — kiáltottam — Gyertek ki! Hívnak lakodalmat muzsikálni.

A fiuk kijöttek. Emberünk bemutatkozott. Keztyűjét lehuzva fogott velünk kezét. Kézfogás után újból visszadugta kezét keztyűjébe.

Szibériában keztyűs kézzel fogni kezét valakivel a legnagyobb udvariatlanság, sőt sértésszámba megy. A legnagyobb hidegben az uccán is lehuzzák keztyűiket az egymással kezét fogók és kézfogás után rögtön felhuzzák.

— Vasárnap van az esküvőm. Hallottam önöket a varrodai estélyeken muzsikálni. Megtetszett a zenéjük. Ha megtudunk egyezni, akkor tessenek eljönni vasárnap délután félnégy órakor a Kacsinszky-utca 16 szám alá. Mit kérnek a zenélésért?

— Az a kérdés, hogy meddig kell muzsikálni, mert önök annyira szerelik a zenét, meg a táncot, hogy kevés időt hagynak pihenőül.

— Félnégytől reggel öt óráig kell játszani.

— Tudja mit, kedves barátom, pénzt nem kérünk, mert arra önnek is szüksége van lakodalmához. Hanem mindnyájunk számára külön-külön kétszer vacsorát, három font cukrot, három font dohányt, három kenyeret és három kalácsot adjon.

— Jó! Beleegyezem — válaszolta az idegen.

— Hány zenészre van szüksége ilyen feltételek mellett?

— Hat-hét emberre.

— Meglesz. Pontosan ott leszünk.

— Előleg fejében mindjárt hozok két font cukrot.

Emberünk elhozta a »felpénzt«. Este elmentünk zenész-

ársainkhoz a különféle műhelyekbe közölni velük a lakodalomba való meghívást.

Vasárnap délután, pontosan félnégykor, megjelentünk a lakodalmas háznál. A leány apja és a vőlegény iparosok voltak.

Egy szobában már fel volt terítve az »U« alaku asztal a vendégek részére. Nekünk a másik szobában terítettek. Három szamovár már rotyogott a sarokban.

— Egy teát igyanak, fiuk! — szólott hozzánk a vőlegény — mert bizonyára megfáztak az uton.

Jó cukrosan megittuk, közben nézegettük a magát különféle színű gyönyörű pártával felcicomázott menyasszonyt. Hajába segítő-nője szépen kivasalt széles, színes pántlikákat kötött. A menyasszony piros uj csizmát húzott. Mi is örömmel segítettünk a csizmahúzásnál.

Az érkező vendégek hangosan beszélve jöttek befelé az udvarba, üdvözlések, nevetgélések kíséretében. A vőlegény hozzánk sietett.

— Egy »mars«-ot, fiuk, az érkező vendégeknek, de hamar, mert mindjárt a tornácon vannak!

Felkaptuk az asztalról előre felstimmolt hegedűnket. Erre már mi előre elkészültünk, mert az uton a hidegben a húrok összehúzódtak és benne, a meleg szobában engedni kezdtek, ami által folyton változott a hangjuk. Végre az állandó hőmérséklet mellett a húrok egy bizonyos idő elteltével megtartották állandóan a hangjukat. Sietségemben nem jutott eszembe egy induló sem. Átszóltam Miska cigányhoz, a kisbőgőshöz:

— Mondjon hamar egy indulót! — mert a vendégek hangos szóval, a vendégleányok nevetgélve feljöttek már a folyosóra.

— Hamar egy indulót Miska! — ordítottam — már itt vannak a vendégek!

Miska azonban csak hallgatott, izgatottságában semmi sem jutott eszébe.

— Indulót, fiuk! — kiáltottam magamból kikelve.

Társalm izgatottan pengellék hegedűjük húrjait abban a reményben, hátha véletlenül kipattogatják egy induló kezdő hangjait.

A vendégek közül egynehányan már befelé jöttek a tornácra, de induló még sehogy sem zengett, mert a zene még általános csendben gondolkozott az induló felett.

A vőlegény izgatottan int felénk.

Egyetlen egy induló sem jutott eszünkbe. Jó ötletem támadt. Rázendítettem egy háború előtti divatos kupléra, amelynek induló

szerü menete volt: »Pávián, pávián, lenn a fácskán, Pávián, pávián, ősapácskám.«

A kisbögös behúzta a taktust, a kontrások hozzáalkalmazkodtak, a furolások meg én hozzám. Ha verejtékes homlokkal is, de megmentettük a banda becsületét.

Taktusra lépegetett be a vendégsereg a szobába. Öröm és meglegedettség sugárzott le az arcukról.

Miska cigány a »Pávián« nóta hallatára kacagógörcsöket kapott a sarokban, a fal felé fordult és a kisbögőt úgy húzta, nagyokat kacagva, nehogy a vendégek meglássák a nevetését és eselleg még félremagyarázzák.

Az induló elhangzása után a vendégek sorban kezét fogtak velünk, meglegedésüket fejezve ki.

Ezután behúzódtunk a részünkre fenntartott külön szobába és az ajtóból figyeltük a készülődést a templomba menetelhez. A vendégek egy pohár teát ittak, majd gyalog a templomba indultak. A vőlegény újból intett: Egy indulót!

Újból a »Pávián« kuplét húztuk.

A vendégeket zeneszóval kísértük ki a kapuig. A vőlegény büszkeségében — hogy ilyen jó zenekarral lepte meg vendégeit — kidüllesztette a mellét és úgy ment ki a kapun, mint egy hadseregarancsnok. A násznéppel ment a leány apja is, de az anyja itthon maradt és a segédkező nőkkel forgolódott a konyhában. Amíg a templomban voltak, mi teáztunk. A lakodalmas asztalon két nagy halomban hat-hat kiló kockacukor volt felhalmozva.

Miska cigány ragyogó szemmel pislogott a cukorhalmokra. Majd odasomfordált és zsebkendőjét megtöltötte belőlük. A zsebkendő négy sarkát összekötve, eldugta az udvaron egy farakás mellé.

A templomból hazatérő násznép már az uccán zajongott. A zaj hallatára a menyasszony anyja kisietett az uccaajtóba és egy tányérban sót és kenyeret vitt ki. A kapuban megkinálta először a vőlegényt, majd a menyasszonyt s ezután a közvetlen rokonságot.

A vőlegény boldogan jött be a párjával. Újból indulót rendelt. Változatosság okából eljátszottuk: »Be szeretnék rámás csizmát viselni«. Ez is jó volt indulónak. A násznép a taktusra aprókat lépegetve jött befelé a szobába és helykinálgatások között leült a dúsan kidíszített asztal mellé. A felszolgáló személyzet már hozta a párolgó káposztalevest.

— Megint káposzta! — ordította el magát Miska cigány. Hogy veszne ki még a magja is annak a burjának!

Utána sült hús következett, majd főtt hallal és rizzsel töltött fánk. Azután tea. Teaízesítőül szárított, préselt epret és szedret tálaltak fel, amit belekevertek a teába. Egy idősebb bácsi toásztozott, éltette az új párt. Tust húztunk rá, amitől úgy megijedt a szónok, hogy kezével a szék karját megfogva két lépésnyire maga mögött hátra tolta a székét.

Egy fiatal, buggyos nadrágú, csizmás ifjú jött felénk. Állig gombolt ingszerű kabátfele volt a testén, haja szarvszerűen bal szemére lekanyarítva.

— Én vagyok a rendező — mondta — kezdjük meg a táncot. Bosztonnal kezdjük, »Moszkva égése«-vel.

A táncot a menyasszony kezdte meg a vőlegényével. Boszton helyett polkáztak. Sorban húztuk tovább az ismerős orosz nótákat, közéjük keverve hazaiakat is, különösen kuplékat.

Tizenegyórákor vacsoráztunk, tisztességesen bepakoltunk. Miska cigány a kínai kabátja bélését fejtette fel a bicskájával és a bélésbe dugdosta a cukrot és a süteményeket. A nagy sürgés-forgásban becsúsztatolt kést, villát és kanalat is. Mindezt olyan ügyesen zsonglörözte el játszás közben, hogy mi sem vettük észre, mert ő hátul állott s miközben a balkeze az asztalról emelte el a holmit, jobbkezevel a vonóval az üres húrokat húzta.

A tánc a reggeli órákban ért véget. A vőlegény kiadta a kialkudott bérünket és köszönetét fejezve ki, boldogan rázogatta jobbunkat. Miska cigány egy zsineggel kisbőgőjét a hátára költötte, mi pedig hegedűnket honaljunk alá véve, álmosan, fáradtan, zsebredugott kezekkel, meggörnyedve botorkáltunk a hidegben hazafelé.

Útközben Miska kabátja béléséből kihorgászta a sok eltüntetett holmit és vigyorogva mutatta nekünk.

— Nem szégyelled magad, Miska? Megeszed a banda becsületét! — szoltunk hozzá dühösen.

— Az efféle már a víremben van instállom — mentegette magát Miska.

Nyolc órákor már újból zakatolt a foglyok varrógépe. Én is bevonultam munkásellenőri szobámba.

A kijárat melletti kis szobámban rendesen egyedül tanyáztam, miközben az újságpapirba sodrott mahorka dohányt szívtam. Cigaretta-papirban ekkor már nagy hiány volt. Így újság- és pakoló-papirhoz kellett folyamodnunk.

»Imádoztam«, Mária, gyakran bejött a szobámba és szerel-

mesen hozzám hajolt az asztalon keresztül. Hajfürtjei homlokomat csiklandozták. Minden alkalommal a házasságot pengette s látva, hogy nem nagyon mutatok hajlandóságot az effélére, bánatosan felemelkedett, a vaskályha ajtajával szemben leült és a hamutartóba potyogtatta könnyeit. Őszintén megsajnáltam szegényt.

— Látja, — szólt pityergő hangon — Bandi barátja már két hét múlva megnősül. Az a magos is nemsokára. Csak maga nem akarja rászánni magát erre a lépésre. Talán agglegény akar maradni? — tette fel nekem a kérdést.

A legmélyebb szájalommal és sajnálattal néztem a szerelmes leányt. Kezdtém sajnálni, hogy megismerkedtem vele.

— Hozza ki a szótárát! — kértem.

Kihozta.

— El tud maga képzelni egy olyan házasságot, ahol a házastársak szótár útján értekeznek egymással? — mutogattam neki a szavakat.

— Egy félév múlva, maga már tudni fog velem beszélni, hiszen már elég sokat ért oroszul!

— Magát megértem akkor is, ha csak reám néz, mert sejtem gondolatait, de egy idegent annál nehezebben értek meg.

Az óra elütötte a hatot, a munkát abba hagytuk, hazaindultunk. Szótlanul haladtunk egymás mellett a főtérig, de a templom előtt megállott. Én mellette maradva, a villanyfényben a csillogó havat bámultam.

— Itt, a templom előtt kérdem magától utoljára: Szeret-e, vagy csak játszott velem? Én nagyon szeretem magát! — szólt a leány könnytől csillogó szemmel.

A vér a fejembe tódult e váratlan szavak hallatára. Minden elsötétült szemeim előtt. Fejemet felemeltem és Mária szemébe néztem hosszasan és komolyan. Éreztem, hogy végzetes lépés előtt állok. Hova jutottam? Mit tegyek? A leány csinos volt, én is szerettem, de nyelvismeret hiányában ezt a szerelmet nem lehet házassággal megkoronázni. A kínos csöndben a leány ajkai vonaglni kezdtek. Két nehéz könnycsepp gördült le az arcán. Megtántorodtam. Mária hozzám kapott. Magam előtt látva a szerelmes leányt, elérékenyültem. Félrefordultam, hogy ne vegye észre elérékenyülésemet. Szótlanul megindultam. A hó ropogott lépéseink alatt. A hideg északi szél vígan süvített el mellettünk és mi, a világ két legszomorúbb embere, búsan haladtunk tovább.

A leány a főtér északi sarkán megállott, szembe fordult velem. Észrevette, hogy elhatározásomban ingadozom. Keztyűjét lehúzta és kezével megsimogatta az arcomat.

— Szeret-e? — kérdi hangosan zokogva.

Válasz nélkül hagytam a kérdését.

— Átkozott legyen! — ordította síró hangon s zokogva befutott a szűk uccába.

Magamra maradtam. Bánatosan néztem utána, majd visszakullogtam a lakásomra. Nagy hideg volt, de én izgatottságomban izzadtam.

Másnap délfelé egy fogolytársam nyitott be hozzám.

— Mi van Máriával, alig varr valamit, egész nap sír.

— Szomorú esetünk van — mondtam — szerelmesek vagyunk egymásba, de tudod, ez egy lehetetlen házasság volna. Itt sem állásom, sem nyelvtudásom. El tudod-e te mindezt képzelni egy házasságban?

— Nehéz eset.

Teltek, multak a napok. Mária még mindig barátságos arccal köszönt el tőlem, mikor a varrodából hazafelé indult, de arcán már bizonyosfokú közömbösséget vettem észre.

Én is lassanként lecsillapodtam, megnyugodva a változhatatlanban.

Egy délután valaki bekopogott ellenőri szobám ajtaján. Csak ezen keresztül lehetett a varrodába bemenni.

— Tessék belépni! — kiáltottam a kopogónak.

Az ajtó kinyílt s egy barátságos, sarkantyús, lovas katona lépett be. Tiszti rangja volt. Hozzám lépett s mormogott valamit. Valószínűleg bemutatkozott. Szavaiból egy szót sem értettem meg. Magam is bemutatkoztam neki: — Alexander Alexandovics — mondtam és megráztam a kezét, mire ő jól megnézett.

— Kit keres? — kérdeztem.

— N. Máriát.

— Bennt van, tessék bemenni.

— Vajjon ki lehet ez? Tűnődtem magamban, visszaülve az asztalomhoz. Izgatottságomban egy csésze teát tettem fel asztalomra és teázás közben mahorkára gyújtottam.

Egyik barátom kijött és újságolta:

— Itt van Mária férje. Omszkból jött.

— Ki? Az a katona? — kérdeztem nagy, szinte bánatos meglepetéssel.

— Igen.

— Honnan tudod, hogy a férje?

— Bemutatta a barátnőinek és én is hallottam, mikor mint férjét említette.

— Ne beszélj! Lehetséges-e az? — szóltam hozzá, miközben a hideg verejték már kezdett gyöngyözni a homlokomon.

— Nincs minek lóditanom.

— Na, jól nézek ki — gondoltam, ennek az esetnek körülbelül folytatása lesz.

Izgatottságomban fel s alá jártam a szobában.

Egy negyedóra múlva bundásan jött ki Mária a katonával. Felmutatta távozási engedélyét.

— A férjem — mutatla be most már nekem is a katonát.

— Már ismerjük egymást — szóltam és izgatottan vártam az eseményeket.

— Bejövetelemtkor mutatkoztunk be egymásnak — vágott közbe a katona.

— Isten Önnel! — szólt hozzám Mária. Karonfogta a katonát s az ajtóból visszamosolygott. Eltávoztak.

Hajamat hátraborzolva felültem az ablak párkányára. Onnan néztem őket, mint kanyarodnak ki a varroda udvaráról.

Micsoda rejtély ez? Miért vonzódik ez a nő hozzám, hiszen férje van.

Mária másnap munkába jött. Ellenőri szobámban megállítottam. Kezeimmel vállait megfogva, hideg közönnyel kérdeztem:

— Tényleg a férje az a katona?

— Igen.

— Akkor mire volt jó ez a színészkedés? Mi célja volt a játéknak, amit velem művelt?

— Maga jobban tetszik nekem — felelte lemondóan.

— Mit szólt volna a férje mindezekhez? — Szinte meg ráztam mérgesen.

— Semmit, kiadtam volna az útját.

— Gratulálok magának, hogy olyan ügyesen játszott a szerepét, megtudta őrizni inkognitóját, de dicséretet érdemlek én is, hogy sejtelmes érzésem sugallatára sohasem adtam Önnek határozott választ.

— Nincs mit beszélnünk tovább — vágott közbe Mária.

— Igaza van. Jó munkát!

— Már el is felejtettem magát — szólt Mária lebigyesztett ajakkal és gúnyosan végigmért tekintetével.

— Olyan könnyen megy ez maguknál?

Mária vállat vont kérdésemre. Kezével legyintett egyet s bement a varrodába.

A szerelemnek vége lett. Elhidegültünk egymástól, de nekem is elment egyelőre minden illúzióm a nőktől. Mosolyoghatott már nekem Katja, Mányéfa, Tatjana vagy Sura is! Nem hatottak rám. Elfordultam mosolyuk elől. Ilyen lelkiállapotban szánakozva néztem azokra a hadifoglyokra, akik a varrodában megnősültek vagy mint férjfelöltek boldogan fickándoztak a leányok hálójában.

Az egyik varrodai fogolytársam — aki egy szőke nőnek udvarolt — hirtelen beteg lett. A leány egy félévvel azelőtt tifuszból volt. A fiún tifuszos tünetek mutatkoztak, amit valószínűleg a leánytól kaphatott el, mivel a szibériai tifuszos betegek — halloomásom szerint — a felgyógyulásuk után még félév múlva is fertőznek.

A fiút a tábori kórházba szállították be. Két hét múlva halott volt. Egy évig udvarolt a leánynak és amint észrevettük, a leány is viszont szerette őt.

Felmentünk a táborba a temetésre. János főnök is eljött a feleségével. Látva, hogy a leány nem mozdul a varrógépje mellől, hozzá mentem és hívtam, amire azonban hideg közönnyel válaszolt:

— Nem megyek. Ha meghalt, hát meghalt!

— Hidegen hagyja az eset? — kérdeztem.

— Most már nem érdekel — hangzott az egyszerű, ki-mért válasz.

— Te is levizsgáztál, babám! — mormogtam befelé magamban.

Elfordultam s elindultam a temetésre. A leány pedig tovább varrt, mintha mi sem történt volna a fiúval.

A kórház felé kanyarodva, az úton az egyik orosz szabászt megszólítottam:

— Életemben ilyen közönyös, szinte léleknélküli nőket nem láttam.

Elmeséltem a magam és halott bajtársam esetét.

— Csak a szibériai nők ilyenek — válaszolta a szabász.

— Nagyszerűen tudnak színészkedni.

— Érdekből, mindent csak érdekből tesznek.

— Komolyabb érzés nincsen bennük, — mondtam.

— Ritkán, de az is csak futólagos.

— Honnan az a közöny? Talán az éghajlat? — kérdeztem.

— Ez velük született, magam is sokszor tapasztaltam. Talán a klíma is magával hozza.

— Több időt nem szentelek nekik, szinte megundorodtam tőlük. Inkább sétával töltöm el szabad időmet.

Közben a fogoly kórház kápolnája elé érkeztünk, ahonnan elindult a szegény fogoly temetési menete.

Jan felesége siratta egyedül a fiút. Rigai nő volt: európai.

— Szegény fiú, itt kellett elpusztulnia az idegenben, távol szüleitől és testvéreitől — sóhajtozott mély részvétellel az asszony.

— Ez a mi szomorú sorsunk — feleltem.

Temetés után nagykabátomba behúzódom, sapkámat jól füleimre húzva, a csípős szélben botorkáltam keresztül-kasul sok-sok fogolytársam sírhantján, amíg kiértem a temetőből.

Szibériában december közepétől március végéig ritkán hantolják el a halottakat, mert a másfélméterre fagyott földet nehéz csákányolni és kiásni. A nagy hidegben senki sem vállalkozik sírásói munkákra. Ezért a koporsókat a temetőben a halottas házban helyezik el és csak tavasszal hantolják el.

A koporsót fedetlenül viszik a temetőbe és fedelét a koporsó mögött viszi egy ember a fején. A leszegzett szemfedő szélét pedig lengeti vagy csavarja a szél.

Egy alkalommal, nyáron, a temető felé sétáltam. Gyors menetben haladó gyászmenetet láttam. Egy oroszról megkérdeztem, hogy miért sietnek ezek olyan nagyon a temetéssel?

— Ez tatár temetés. Sietnek a halottat mielőbb eltemetni, hogy a léleknek ne legyen ideje kiszállani a testből, hogy vele együtt temessék el — adta meg a felvilágosítást.

— Honnan tudja ezt? — kérdeztem elgondolkozva a válaszára.

— Én is másoktól hallottam — felelte az orosz.

*

Idegen környezetben, hozzánk nem méltó és szokatlan munkában teltek el a napok, hetek, hónapok és évek. S bármennyire is el voltunk foglalva s az élet irama ha nem is engedte meg a me-rengés fájdalmát állandóan érvényesülni, azért minden nap szinte észrevétlenül új ráncot húzott az arcunkra s újabb és újabb ké-reggel borította be a szívünket a hosszú rabság s a mi remény-ségünk napról-napra így lett kevesebb...

VI.

1920 nyár vége felé a varrodában a főnök egy rendeletet olvasott fel, melynek értelmében minden műhelynek, a munkások létszámához mérten, egy bizonyos számú munkást kell a falusi parasztokhoz az őszi munkálatok befejezésére küldeni. Minucsinszkba, a kínai határ mentére kellett a segítő kar, amely vidék Szibéria legjobb termőföldje.

Károly és Pali barátommal önként jelentkezünk. Mindketten valami újat akartunk látni. Ez készített bennünket a munkára való jelentkezésre. Nők is jelentkeztek.

A főnök nem szívesen egyezett bele, hogy mi otthagyjuk a varrodát és máshová menjünk munkára. Látna azonban, hogy elhatározásunktól nem lehet eltántorítani, beleegyezett.

Mi is megköszöntük a jóságát s elbúcsúztunk.

Elbúcsúztunk a varroda személyzetétől, a nőktől és a bajtársaktól.

A legszükségesebb holmijainkat összepakkolva, újból felkészültünk a világot látni és megismerni akaró foglyok útjára.

Az élelmezési bizottságnál jelentkezünk, ahol meglehetősen kevés élelmiszerral láttak el a háromnapos vízi útra.

Hajóval mentünk fel a Jenisszei folyón a kijelölt vidékre. A hajóállomáson több személy- és teherszállító hajó horgonyzott. Százan gyűltek össze, akik mind az első transzporttal indultunk.

Névsorolvasás után a kikötő kis harangja megszólalt. Beszállást jelzett. A hajó fenekén helyeztek el. Itt cementtel töltött zsákok voltak berakva és azokra feküdtünk rá gyér villanyfény mellett. A hajó oldalán tenyérnagyságú, légmentesen záró vastag köralakú üveglapok voltak. A víz morajlása erősen behallatszott.

Egy éles tülkölés s a hajó megindult.

Először hátrafelé síklott, engedve a víz sodró erejének, majd kis szög alatt balra, felfelé tért. Kis idő múlva újból hátra haladt, egy bizonyos szög alatt. Ezután rézsútosan haladt felfelé előre, a folyó közepén.

Bementünk a gépházba. Két erős gép hajtotta a gép kerekeit és a hátsó propellert. Innen a fedélzetre mentünk és búcsút intettünk a parton ácsorgó embereknek, akik a hajót bámulták.

A város szélén, a vasúti híd előtt hajónk kéményét hátra-dűfötte, hogy ne súrolja vele a híd alját.

Egy óra múlva már magas sziklafalak között haladt a vízen. A folyó hatalmas víztömegével rohant lefelé a meredek falak között, harminc méternyi széles mederbe szorúlva össze. A zöldszínű víz haragosan morajlott körülöttünk. A hullámok keményen verdesték hajónk oldalát. A hajó által felvert hullámok nagy erővel csapkodtak két oldalt a meredek sziklafalakhoz is, magasan csúszva fel rajtuk, ahonnan habbátörve estek vissza. A folyó medre habbuborékokkal volt elárasztva. A víz színe alatt négy-öt méter hosszúságu vízinövények úszkáltak síkló módjára a sziklafalakhoz növe. A sziklafalak oldalán barlangok. Néhol törpe bokrok vagy sudár fenyők emelkedtek felfelé, hegyükkel a sziklafal magasságát iparkodva elérni.

Egy napja útaztunk már a vízen felfelé a sziklafalak között a fenséges úton. A gép teljes gőzzel forgatta a kerekeket a hajó mindkét oldalán, hogy legyőzhesse a folyó gyors folyásának erejét. A víz habbá tört a lapátok kemény csapkodása alatt. A propeller is működött hátul, hosszú habos víztőlcsért vájva ki maga mögött a folyó testéből.

Hosszan néztük a felvert habokat és elgyönyörködtünk abban, hogyan pattognak szét e habok bokrétává, szivárvánnyá válva és miképpen símúlnak ki a felvert hullámok a hajó mögött harminc-negyven méternyi távolságban. Zúgott, morajlott, csapkodott minden körülöttünk e szűk vízsikátorban. A hajó felett meg víjjogó sirályok élénkítették a pokoli lármát, egymással kergetőzve és cikkázva a sziklafalak között.

Amint így gyönyörködtünk, leszállt az este.

Fenn az égen a millió és millió csillag között, mint égő gyertyák között, a hold, mint egy hatalmas aranytányér küldte a vízre és a hajóra sugarait. A kristálytisza víztükr most már más ragyogású ruhát vett fel, de ez is minden percben változtatta színét, szinte csalogatta magához a holdat, amit hol elnyelt, eltüntetett, hol tükrén megragyogtatott, féltékeny szerelmes módjára. Az égfelé törtető haragos zöldfenyők, majd a sziklák évezredes patinája és a különböző mohák elfelejtették velünk, hogy

aludni is kellene, hogy hiszen mi foglyok vagyunk és munkára megyünk.

Amint így a fedélzet korlátjára támaszkodva az éjszaka különös játékát élvezték, egy erős, mongoltípusú, tagbaszakadt, jóságosarcú, deresedő hajú úr jött hozzánk, aki eddig a fedélzeten elgondolkozva sétálgatott.

— Mogor Vaszilej vagyok — mutatkozott be, hármunkkal kezeltfogva. — Önök hadifogolytisztek és »vengerek«? Hova mennek? — kérdezte oroszul.

— Igen, magyarok és tisztek vagyunk! Dolgozni visznek — feleltünk mind a hárman egyszerre.

— Érdekes találkozása a véletlennek — mondotta.

— Ne haragudjanak, hogy merengésükben megzavartam, de beszélni szeretnék Önökkel, akiknek különösen múltját, őstörténetét nagyon jól ismerem, mert életem egyetlen célja a finn-ugor és az egykor hatalmas mongol nép történetének s Szibéria múltjának a feltárása. Irkutzkban tanár vagyok, mongol szülők gyermeke, Szibéria fia és imádója testestől lelkestől.

Sokat kérdeztetett tőlünk otthoni viszonyainkról, majd el kellett mesélnünk fogságunkat, amit ő nagy komolysággal hallgatott. Megbarátkozva vele, mi is bátrabbak lettünk. Megkértük, hogy beszéljen valamit Szibériáról, mert oly keveset tudunk róla, alig ismerjük, pedig valamikor talán a mi bölcsőnk is volt.

Erre felragyogott az arca, fényes lett a szeme. Karonfogott s a hajó hátsó részén levő fedélzetre vezetett. Kényelmes fonott székekre ültetett le mindnyájunkat. Ő velünk szemben foglalt helyet, mintha katedráján ült volna. Szemeit fürkészően reánkmeresztette. Gyönyörű éjjel volt. Csak a gép zakatolt. A propeller zúgása és egy-egy álmában megzavart sirály éles sivítása jelezte, hogy a kormányoson és rajtunk kívül más is van ébren.

Előttünk ismeretlen, nagyon finom, hosszúszopókájú orosz cigarettával kínált meg, majd egyet sóhajtott, beszélni kezdett:

— »Szibir, Szibir! Uraim, a világ legszebb földje! Itt játszik a természet két ellentétes véglete a leggyönyörűbben. Az Alkotó örömeiben teremthette itt zúg végig 50 fokos hidegben a hó halotti örök szemfedőjével letakart évezredes kultúra fölött a sarki szél, amit a nagy mindenség legszebb legyezője, az északi fény küld nekünk és rajtunk keresztül tovább küldi hűsítőül szerelmesének, a Himalájának, nehogy a nap melege elrabolja hófehér szűzi koronáját.

— Szibériát nem felfedezni, hanem az elfelejtettet újra megismerni kellett, hiszen évszázadokon keresztül keletre-délre és nyugatra, Európába küldötte nemzetformáló és országalapító hadait, hogy megismerjék.

Az oroszok Jermák kozákvezér vezetése alatt 1579-ben lépték át először a szent hegyet, az Uralt, hogy Szibériát meghódítsák. Ezt a hegyet örök rendelésül alkotta a nagy síkság közepén a természet, hogy örök határul szolgáljon Európa és Ázsia között.

A szibériai nagy síkság lankásan ereszkedik a Jegestenger felé, amely délre, a középázsiai nagy felföldre támaszkodik. Ezt a hatalmas területet a több ezer kilométer hosszú Ob, Jenisszei, Léna és az Amur szelik át. Ennek a birodalomnak is meg van a maga »Ezer-tó« országa, középen a tavak koronájának a gyöngyével: a »Bajkál«-tóval.

A tél és a nyár szinte vetélkedik a maga végletei kidomborításával. Az egyik sok méteres mélységig csontkeménységre fagyasztja a földet, amely fölé, hogy ebben az állapotban megtartsa, hatalmas vastagságu hótakarót borít, talán azért, hogy a nyár annál nagyobb élvezettel olvasszon és puhítson mindent. A leghidegebb vidéke Verchojanszk környéke. A városok közül leghidegebb klímája a prémkereskedelem központjában fekvő Jakutsknak van.

Tejjel-mézzel folyó ország! A legutolsó patakja is bővelkedik halakban. Földjének belseje csak úgy ontja a platinától kezdve a nemes fémeket. Erdők rengetegei zsúfolva vannak drágaprémű állatokkal. Legelője Helvéciával vetekedik és milliószámra táplálja állatait. Földje bőségesen terem. Hegyeit erdők rengetegei borítják, ahol a télnek és nyárnak madarai élnek, legszebben csicseregve szerelmes párjukat hívó dalukat.

Népe aránylag kevés, nem sokkal több, mint tíz millió. Orosz és európai négy és fél millió, a többi őslakosság, úgy mint burjátok, jakutok, szojánok, tunguzok, szamojédek, osztjákok, mongolok, tatárok, kirgizek, kínaiak és mandzsuk között oszlik meg. Mindegyik a maga nyelvterületén különleges kultúrájában éli civilizált vagy primitív életét.

Ez a sokfélenyelvű és vallású nép egy-egy irkutzki vásáron a maga bábeli nyelvzavarában, megelégedésben, békességesen cseréli ki áruit és vásárolja szükségleteit.

Halászatra, vadászatra, bányaművelésre, erdőkitermelésre

és dohánytermesztésre külön engedély nem kell és ez a szabadság a mi boldogságunk. Legtöbbet vásárolunk Japántól és Amerikától, de a világ minden államával kereskedelmi összeköttetést tartunk fenn. Itt nem találnak egy-egy központi helyet sem, ahol akár Európa, vagy Amerika vásárló kereskedelme képviselve ne volna.

Az orosz lakosság nagy része, ide mint száműzött került. Két évszázad alatt, több mint egy millió politikai száműzöttnek lett hazája Szibéria. Az elítéltek hozzátartozói közül is nagyon sokan önkéntes száműzetésbe jöttek ide. A száműzetések között az európai Oroszország minden népének képviselőit megtaláljuk. Legtöbben oroszok, utánuk lengyelek, de szép számmal voltak képviselve finnek, esztek és litvánok is a politikai bűnösök között, akiknek legtöbbje nagy műveltségű. Az Uraltól Vladivosztokig minden községnek, városnak, vagy ólombányának meg volt a maga száműzött lakója, akiket bűneik nagysága szerint internáltak, kit kevesebb, kit több ideig. Utódaik azonban már szabadok voltak, akik azután véglegesen itt is telepedtek le.

Ugyancsak sok kozák családot telepített a cárizmus, akik mint a hatalom képviselői katonáskodtak.

De sokan voltak bevándorlók, németek, esztek és lengyelek, akik hol egész községeket alkottak, hol pedig mint iparosok, kézművesek helyezkedtek el az egyes városokban.

Szibéria sokat csábított magához az »Ó« hazából. Az tény, hogy itt a tisztviselők, katonatisztek, tanítók, tanárok, szóval bármiféle államihivatali viselők dupla fizetést kaptak. Minden vidéknek meg van a maga kulturális központja. Az intelligencia ebben a tekintetben szoros kapcsolatot tart fenn.

Uraim! Szibériáról a külföld tájékozatlanul írt a múltban és beszél a jelenben. Ez a gyönyörű földrész úgy volt beállítva, hogyha már a nevét hallották, fáztak, borzongtak. Pedig mily nagy tévedés! Szibériát megismerni kell, de igazán csak az érti meg, akinek bölcsője felett a sarki szél zengte altató dalát és az északi fény virrasztott».

Szeme tűzben égett, amikor ezeket mondotta, majd feltekintett a messzeségbe, de a következő percben behunyta szemeit és elhallgatott. Talán a múltat, vagy a jövőt akarta látni?

Hirtelen megszólalt.

— Szinte elfelejtettem szólni arról, hogy itt a turáni alföldön volt Önöknek az első, ismert történelmi bölcsőjük.

Majd így folytatta:

— »Az Aral tó és az Ural folyó között terült el a turáni alföld. Ezen a félig sivatag és félig steppe területen élhettek, amelyet öntözéssel kitűnő termőföldre és legelővé változtattak. Ma a kirgizek lakják nagyobb számban ezt a vidéket.

Ezen az óriási területen népmozgalmak keletkeztek és igyekeztek megszerezni olyan területet, olyan földet, amely öntözés nélkül termelte meg a mindennapi kenyeret és dús legelőül szolgált.

E hódító mozgalom különösen három irányban találhatott utat magának: Kína felé, másodszor a turkesztáni pusztán keresztül az indiai Óceán felé és végül a harmadik út, mely legkényelmesebb és legbiztosabb, a Kaspi tenger mellett az orosz mezőkön vezetett keresztül.

A magyarság is innen kerekedett fel s az Ural és a Volga folyók közötti termékeny síkságot foglalta el magának, ahol hosszú évszázadokon keresztül szemlélője volt annak, hogy miként küldötte Ázsia szíve népének feleslegét Európába új hazát keresni. Így látta maga előtt menni testvérmépeit is, a húnokat és az avarokat. A népvándorlás népei között utolsó a magyarság volt, amely otthagytá az »Ó« hazát és a visszatérő húnok és avarok elbeszélése után elment a 7 törzs megkeresni a Duna-Tisza dús legelőjét, Attilának földjét. Így Ázsiának különböző kultúráját vihették magukkal. Lehetett abban mongol, perzsa, török, kínai s talán indiai kultúra is.

Az itt maradt rokon népek ajkán ma is sok rege él, ami az Önök őstörténetével összefüggésben van. Nagyon jól ismerem a magyarság ősmondáit, tudom a csodaszarvas regéjét, Hunor és Mogor történetét.

A Kuma vidék hatalmas síkságán a XVIII-ik századig a magyarsággal összefüggő és érintő sok emlék volt található, amelyekről még az irkutzki múzeum levéltárában is találtam feljegyzést. Ma még két község — már alig látható nyoma — neve tanúskodik, hogy errefelé éltek. E két községnek neve: Ulu-magor és Kicskine-magor. Az utóbbitól nem messze, ma hatalmas tatár falu van. Ma már csak a Magor, Madsar, Magar nevek őrzik annak emlékét, hogy itt volt az Önök bölcsője.

Még egy érdekességet említek meg. Szibériában sok barlangban ékirásos feljegyzést találtam, amelyeknek jegyei nagyon hasonlítanak a székely ékiráshoz.

Majd minden átmenet nélkül, előttünk ismeretlen nyelven, de sok magyar motivumot tartalmazó dalt énekelt el halkán. Éreztük, hogy ezt mindenki hallja, fel a csillagos éjig. Hallgatja egész Szibéria, mert a szívnek mélyéből fakad.

Felállott.

Szeme a messze távolba meredt és így énekelt el még egyszer a dalt.

Hirtelen mindnyájunkat megölelt és — »Spokoj nocs«-ot kívánva, kajüjébe távozott. Pedig mi milyen szívesen hallgattuk volna. Nem baj, majd holnap újra találkozunk vele s akkor a mi őstörténetünkről még többet kérdezzetünk és megkérjük, hogy tanítson meg minket is arra a gyönyörű idegen dalra. E gondolatban a sorssal kibékülve, mi is nyugodni tértünk.

Reggel leporoztuk magunkat és gyorsan a fedélzetre siettünk. Mindenáron találkozni akartunk a tanárunkkal. A fedélzeten a kormányos hozzánk lépett és egy kis csomagot adott át egy levél kíséretében.

Kinyitottuk a csomagot. Étel volt benne s egy kis papírzacskóban arany és ezüst pénz. Izgatottan bontottuk fel a levelet, amelyben a tanár a viszonzítás reményében búcsúzik tőlünk és arra kér minket, hogy ezt a kis csekélységét, a pénzt és az ételneműt szeretete jeléül fogadjuk el, de vegyük úgy is, mint az őshazában maradt testvér gondoskodását, mert hiszen Ő is Turánnak gyermeke.

Megolvastuk a pénzt. Három »Imperial« — 10 rubeles arany — fényes, sárga színe ragyogott a reggeli nap fényében és több ezüst rubeles. Mindezeket testvériesen 3 egyenlő részre osztottuk fel magunk között.

Boldoggá tett ez a figyelem, csak az bántott, hogy személyesen megköszönni nem tudtuk. Itt, messze idegenben tudtuk meg, hogy nem vagyunk árvák, van itt is testvérünk, aki szerető gondviseléssel vesz körül minket.

Az ércpénznek nagy vásárló ereje volt ebben az időben.

Itt Szibériában rengeteg különféle papírpénz volt forgalomban. Minden hatóság, ha egy kis hatalma volt, papírpénzt bocsájtott ki, aminek csak azon a környéken volt vásárló értéke, de ez is a minimális. Ez a magyarázata annak, hogy ebben az időben a cserekereskedelem oly hatalmasan kifejlődött.

Az arany és ezüst pénznek rendes vásárló ereje volt, úgyanynyira, hogy egyes árúcikket csak ércpénzért lehetett kapni.

Sőt voltak egyes árúk, amik a forgalomból teljesen hlányoztak, de arany pénzért azonnal kaphatók voltak.

Sajnos, tanárunkkal nem találkoztunk, mert hajnalban egy kis fürdőhelyen, tiszta szoján község hajó állomásán kiszállott.

Mi visszatekintettünk a szűk sziklaszoros víztükrén s alig vettük észre, hogy a folyó medre szélesedni kezdett s a sziklák is el-el-tünedeztek.

Hajónk, ahogy kiért a sziklafalak közül, a folyó mentén a hegyek menedékesen alacsonyodtak, míg nagy távolban lapályba sülyedtek. Csak néhány domb zárta el még itt-ott a kilátást dél felé, a messzeségben kéklő hegyek felé. A folyó kiérve a szűk sikátorból, kiszélesedett. Kisebb-nagyobb távolságokban, jobbról-balról folyók, patakok ömlöttek belé, hol tiszta, hol zavaros vizeikkel. A betorkoló zavarosvíz hosszan beékelte szennyes színét a Jenisszei tiszta vizébe. A torkolatokon felül már jóval apadt a folyó vízmennyisége. Néhol homokzátonyok magaslottak ki a vízből.

A parton folyamőri bódék és a folyón kis csolnakokra rögzített gúla alakú bolyák látszottak, amelyek tetején éjjel lámpa világított. Sok helyen már 2—3 bolya is fénylett, különösen ott, ahol a folyó merészen kiszélesedett.

A folyamőrök naponta becsónakázták a részükre előírt területet és a bolyák helyzetét változtatták a zátonyok mentén, mert ezek jelzik a vizen a veszélyes helyeket. A hajó kormányosa magasan fekvő kajütjében figyeli a térképet és a bolyák fekvését. Mellette egy belül üres vascső vezet le a gépházba, amelyen lekiált a gépésznek, hogy lassabban, vagy gyorsabban járassa a gépet s óvalosan kormányoz a bolyák között, hogy a laposfenekű hajó nehoyszátonyra fusson.

Falu közeledik. A parton fasarangok. Kikötnek és a fasarangot behordják a hajóba, mert fával fűtik a kazánokat.

Amíg a nagymennyiségű fát a matrózok beszállították a hajóba, kiszállottunk és megfürödtünk a sekély vízben.

A fa berakása után hajónk tovább ment. Balfelől a Tuba nevű kis folyócska kristály tiszta vizével, merész lúben sietett a Jenisszeibe. A hajó körül pontyok és kisebb harcsák úszkáltak a vízben. Feljebb a folyó medre szűkült ugyan, de a víz állása még mindig sekély volt.

A hajó orránál egy matróz rúddal méregette a vizet, a lassan haladó hajó előtt — s bekiáltotta a lemért mélységet az

éber kormányosnak. Volt rá eset, hogy méteres vízben haladt láposfenekű hajónk.

A hajó sokszor megállott és a matrózok csolnakra ülve mentek előre a vizen, a víz mélységét méregetve, nehogy zátonyra fussunk.

A harmadik nap estéjén lassan egy kis öbölbe kanyarodtunk, hol már mélyebb volt a víz és kikötöttünk Minucsinszkban.

Este volt.

A hajón maradtunk reggelig.

Reggel vezetőinkkel bementünk a városba, hogy útirányunkról rendeletet kapjunk.

A kikötő uccájában egy borbélyműhely réztányérja himbálózott egy ház oldalán, kampóra akasztva. Nehányan bementünk megborotválkozni. Elegánsan berendezett borbélyműhely volt. Mi magyarul beszélgetve mentünk be s meglepődtünk azon, hogy a szobájából kilépő borbélmester magyarul üdvözölt minket.

— Jónapot uraim! — Önök magyarok?

— Azok vagyunk — válaszoltuk.

— Hová valók?

Elmondtuk neki.

— Én nagybányai vagyok.

— Hivatásos borbély Ön? — kérdeztük.

— Nem — válaszolta.

Nem árulta el kilétét, de láttuk róla, hogy hivatalnok lehetett.

— Én is hadifogoly vagyok. Bérlem ezt az üzletet és segedeket tartok benne.

— Le akar itt telepedni? — kérdeztük.

— Egyelőre még nem tudom.

— Hogy kerülnek Önök ide uraim? — kérdezte tőlünk.

— Krasznojarszkból jövünk. Mezei munkára visznek Minucsinszk környékére, a gazdáknak csépelni segíteni.

— Ha visszajönnek, térjenek be hozzám.

Borotválkozás után elbúcsúztunk. Bebarangoltuk a várost. Jellegzetes orosz városka volt. Épületeiről ítélve, valamikor nagyon jó módú emberek lakhatták. A piacán egy hatalmas mérleg ötlött a szemembe. A mérleg tulajdonosa vásárok alkalmával pár kopekért méregette az eladott gabonát és húst. A vásárlók szívesen keresték fel a mérlegtulajdonost, hogy meggyőződhesse nek vásárolt áruik helyes súlyáról, nehogy becsapódjanak az eladók részéről.

A város végén egy tatár disznót vágott. A disznó már fel volt hasítva az udvaron. Károllyal betértünk az udvarra s a tatárt oroszúl megszólítottuk.

— Nem ad el a disznójából?

— Adok, de inkább cserélnék valami árút érte.

— Van karikacérnánk, fehérnemünk, gyufánk, — feleltünk.

— Cserélek a cérnáért és gyufáért — szólt a tatár látható örömmel az arcán.

Nagy szüksége volt ezekre az árukra, mert boltokban már nem lehetett semmit sem venni.

A szükségleteket a nép között nagyon hiányosan, a községi raktárakból osztották ki.

Egy karika erős krémszinű cérnáért és egy nagy csomag gyufáért egy sonkát és egy kiló szalonnát kaptunk.

A szibériai disznók ritkán kövérek, mert itt nem terem meg a kukorica s így moslékkal és hallal táplálják őket. Ritka az a disznó, amelyik nem halízú. Nem tartják zárt ólakban, hanem az udvaron naphosszat a trágya-dombokon és más tisztátalan helyeken tanyáznak, amiért soknak borsókás a húsa. A borsóka a foglyokat nem befolyásolta, mert vékony szeletekre vágva és erősen kisütve a borsókás hús veszélytelenül élvezhető.

A mindennapi káposztaleves után elsőrangú élvezet volt disznóhúst enni. Szalonnát már évek óta nem ettünk. A tatárnak az udvarán annyira csiklandozta szemünket a nyers szalonna, hogy egy farakásra ülve Károllyal, azonnal hozzáfogtunk az akkor leölt disznó nyers szalonnájához már is enni. Fehér kenyérrel nagyszerű csemege volt. Semmi bajunk sem lett tőle. Otthon a háború előtti években válogattunk a különféle módon készített izletes szalonnákban, míg itt jól esett a nyersszalonna is. Hiába, az éhség a legjobb szakács!

A velünk utazó fogoly-legénység is elszéledt a városban élelmiszert vásárolni. Rengeteg élelmiszert szedtek össze. Ugyanis, még Krasznnojarszkban a Jenisszei homokjából aranyport mostak ki, ezt összekalapálták, összeverték és karikagyűrűket készítettek belőle. Az 5—10 kopekes ezüstpénzből pedig karkötőt és óraláncot forrasztottak össze. Ezeket árulták, amikből bizony szép jövedelmekre tettek szert.

A tatártól a gyülekező helyünkre siettünk vissza. Kihirdették a parancsot: reggel tovább megyünk dél felé, majd rekvirált ko-

csikon és gyalog folytattuk útunkat. Egy faluban újabb parancsot fogunk kapni.

Csomagjainkkal lesiettünk a hajóállomásra. A hajónkhoz egy úszályhajót kötöttek, amelynek alján egy csomó deszka, hordó s cement volt összerakva. Közöttük vígan futkároztak a patkányok.

Az úszályhajó ócska, régi alkotmány volt. Repedésein beszivárgott a folyó vize.

Hatunkat az úszályhajóba rendelték, hogy menetközben az oda felszerelt szivattyúval állandóan pumpáljuk ki a vizet, nehogy az kárt tegyen a cementes zsákokban. A folyó a legtöbb helyen csak egy méter mély volt, de laposfenekü hajónk akadálytalanul haladt, alja sehol sem súrolta a folyó medrét. A vizet minden órában szivattyúztuk.

Este egy faluba értünk. Ez volt hajózási végállomásunk. Hajó csak eddig közlekedett a Jenisszein. Másnap néhány kocsit rekviráltak a faluban, azokon útaztunk tovább. Egyesek pedig tovább gyalogoltak.

Egész nap rázott a kocsi a rossz mezei úton.

Ezután egy más faluba érkeztünk. Innen is tovább irányítottak, mivel a cséplés itt már be volt fejezve. Egy hétig barangoltunk a vidéken, hol gyalog-mezitláb, hol kocsikra ülve. Spóroltunk a cipővel tél idejére, mivel csak egyetlen egy pár cipőnk volt s mert újhoz lehetetlen volt hozzá jutnunk.

Amint így vándoroltunk, sok községen mentünk keresztül, amelyeknek lakossága német, lengyel, eszt vagy litván volt. Az öregek törve valahogy még beszélték anyanyelvüket, de a gyermekek már csak oroszul tudtak.

Elmondották, hogy ezelőtt ötven esztendővel, mint önkéntes telepesek jöttek erre a vidékre, amely Szibériának a legtermékenyebb földje. Lakossága ellenben elég ritka. Őslakosságát a szojának, burjákok és szamojédek alkották. A parasztságnak sok földje volt és jó módban éltek. Élénk kereskedelmi összeköttetésük volt a kínaiakkal.

Egy heti ide-oda való kóborlás után, Kuraginó nevű faluba irányítottak, ahol a cséplést a gazdák még nem kezdték el. Ezen a vidéken nagyon jó, fekete színű termőföldek vannak. Ez Szibéria »Bánát«-ja. Az éghajlatnak megfelelően ellenben csak búza, rozs, dohány és dinnye terem meg. A kukorica nem érik be. Gyümölcsfa sehol sem látható, csak apró cserjék vagy nyírfák. A hegyeken

fenyőerdő, a lapályosabb helyeken és a dombokon vörös és fekete áfonyabokrok és fajminc.

Útközben összekóboroltuk az egész vidéket, anélkül, hogy munkát kaptunk volna valahol. Egy alkalommal kozák faluba értünk. Férfi lakosság alig volt benne, inkább nők és gyermekek. A nép ezen a vidéken a mongol fajra hasonlít. A kiálló arccsont az uralkodó jelleg a lakosok arcán. A falvakban csak szétszórtan laktak oroszok. A többség a »burják« volt.

Délután egy faluban kocsikat rekviráltak részünkre, hogy azokon mielőbb érhessük el Kuráginó falut. Négyen ültünk fel foglyok a könnyű kocsikra, amiket két tüzes, apró, zömöktestű, orosz ló röpített tovább.

A kocsik kirázták a lelket is belőlünk. Másnap reggelig így utaztunk.

Éjjel egy óra felé egy sűrű fenyőerdőbe értünk. Az erdő kijáratí szélén kocsink megállott. A hold bevilágította az egész vidéket. Etettünk. Leheveredve nyújtóztattuk a kocsizástól meggémberedett tagjainkat.

Majd vacsoráztunk. A kocsist is megkínáltuk. Keveset beszélt, folyton mahorkázott. Mi a legutolsó kocsin ültünk. Kocsisunknak — aki erős, mongol-tipusú, idevaló bennszülött volt — egy jó félóra múlva, mikor már a többiek jó előre hajtottak, megeredt a nyelve:

— Már régen figyelem Önöket, de nem tudom megállapítani, hogy miféle nemzethez tartozó emberek.

— Magyarok vagyunk — válaszoltuk.

— Akkor hadifoglyok Önök.

— Azok vagyunk.

— Régen vannak fogságban?

— 1914 óta.

— Nagy idő! Van-e családjuk?

— Legényemberek vagyunk.

— Hány évesek?

Azt is megmondtuk neki.

— Szibériában akarnak maradni? — kérdezte tovább.

— Dehogyan akarunk, csak nem mehetünk haza.

— Mondok Önöknek valamit. Lovaimmal két nap alatt elérhetjük Kínát. Ha szökni akarnak, én átsegítem Önöket a határon. Nézzenek az ostorom irányába. Az ott délen a Szoján hegység, ott van a határ. Látják ott azt a hegycsúcsot, melynek jobb oldala le van csapva?

Szemeinket megerősítve néztük a távolban kéklő csúcsot.

— Látjuk — válaszoltunk.

— Azon a hegyen a sűrűn lehajló fenyőágak alatt csempészút vezet át Kínába. Kocsival a hegyaljáig mennénk és azt egy ismerősömnél hagynám. Onnan gyalog mennénk tovább az első kínai faluig.

— És a határőrök? — kérdeztük keserű hangon.

— Az semmi. Ők nincsenek mindenütt, pláne éjjel. Különösen 1915-ben és 1916-ban többször vittem át foglyokat abba a kínai faluba.

— Garantálja további sorsunkat?

— Csak Kobdó-ig.

— És azután?

— Beljebb nem vagyok ismerős.

— Hogy jutnánk el Tiencsinbe, vagy Pekingbe? Hiszen az még ide nagyon messze van!

— Ahogy a többi fogoly eljutott.

— Kínában valószínűleg sok embert kell megfizetni, hogy hűséges kísérőnk legyen, de mivel pénzünk nincsen, nem vállalkozhatunk a szökésre.

A lovak megették a szénát és mi a kocsira ülve tovább vágtattunk.

Reggel egy keskeny folyó zárta el útunkat: a Tuba. A folyó túlsó partjáról már jött felénk a komp, amelyre még két kocsi várakozott társainkkal.

Átkelve a folyón, behajtottunk Kuráginóba, a községházára. Ott volt már az egész munkásosztag. Jobbra-balra heverésztek az udvaron és a községháza mellett az uccán levő falócákon. Nehányan eltávoztunk szétnézni a faluban, mert minden érdekelt, ami előttünk új volt.

Ez a kis község nagyon gazdag volt. A falu szélén, mint majdnem minden község szélén, csinos kis sétatér feküdt százados fáival. A sétatéren falócák. Azokon egy-egy csizmás legény harmonikázott, míg a leányok mellettük elandalogva hallgatták a melódiát. A községek ezen a vidéken telefonhálózattal vannak összekötve. A hír és póstaszolgálat nem hagy kívánni valót maga után.

Visszajöve egy ház előtt haladtunk el, amelynek ablakából valaki kikopogott az uccára. Felnéztünk az ablakra. Egy asszony ujjával intett nekünk, hogy térjünk be.

Belépve a kapun, megkerültük az udvart és benyitottunk a szobába.

- Maguk hadifoglyok? — kérdezte az asszony.
- Azok vagyunk — válaszoltuk.
- Régen?
- Már hat éve.
- Istenem! — álmélkodott az asszony — Családosak?
- Nőilenek vagyunk.
- Ez nagy szerencsénk — szólt vigasztalólag.

Közben az asztalra feltett egy nagy köcsög tejfelt, egy fehér kenyeret és a gőzölgő szamovárt. Poharakat is rakott elének.

— Egyenek! — szólt megszakítva a csendet — Tudom, ritkán esznek efféle ételt.

Megköszöntük. Megettünk egy fél kenyeret és egy fél köcsög tejfelt.

— Fogyasszák el az egészet, látom, le vannak fogyva. Ráférne magukra egy kis jobb koszt. Mit keresnek ebben a faluban?

- Csépelni jöttünk.
- Sokan? — kérdezte kíváncsian.
- Vagy százan.

Beszéd közben mindent elfogyasztottunk.

Megköszöntük a szíves vendéglátást s visszasiettünk a község házára.

Ilyen váratlan vendéglátásnak gyakran voltak kitéve a foglyok Szibériában, mert a lakosság javarésze jóindulatu és szánta a foglyokat.

Amint a község házáról elindultunk, a bíró néhány katona kíséretében elszállásolt minket a faluban. Engem Károllyal egy gazdánál helyezett el. A gazda huszonnyolc év körüli szakállas, magas ember volt, de így szakállasan negyven évesnek tűnt fel. Felesége vékony, kimerült vonású, hat gyermekes asszony.

A »szép« szobába vezettek be és szívesen fogadtak minket. Csomagjainkat elhelyezve, kiküldetésünk célját beszéltük el, majd saját helyzetünkről szólottunk.

A gyermekek szülei köré csoportosúlva figyelemmel hallgatták beszédünket.

Kíváncsian néztünk körül bent a lakásban s az udvaron is. Sok mindent láttunk, ami újdonság volt számunkra.

Az uccáról az udvarba hatalmas kapun keresztül lehet bemenni, amit faragott oszlopok tartanak. A székely kapukhoz hasonlított, azzal a különbséggel, hogy ezen nincs galambtakas. Az udvar szép tágas és tiszta volt. A lakás tömör épület, az itteni szokásoknak megfelelően tornác nélkül.

Legtöbb helyen az ember először a konyhába lép, amelyet a külvilágtól dupla ajtó választ el. A konyhában búboskemence. Innen ajtó vezet a kicsiny ablakú uccai, vagy amint ők nevezik, a »szép« szobába. Ez már rendesen van bútorozva. Házigazdánknál az asztalt házi varrottas terítő takarta. Az ágyban nem volt ágynemű, csak szalmazsák s felette egy deszkapolcra volt felrakva egy egész csomó párna, amelyeket csak este raknak az ágyba. Ezek húzatja himzéssel és csipkével volt díszítve. A polcról egy földig érő háziszőttes, sokszínű takaró csüngött le, ami az üres ágyat is elfedte.

A falon a tükör kissé megdőlve csüngött. Úgy a tükröt, mint a falakat rengeteg szép, kihímzett, különböző felírású törülköző díszítette. A fehér falra még rengeteg fénykép volt felakasztva s azok nagyrésze az elhalt hozzátartozók ravatalát örököltette meg.

A cárizmus ideje alatt, a cár képének minden házban meg kellett lennie.

Ha az ember egy orosz házba belép, először jobbra, a sarokban levő szentkép felé kell fordulnia és keresztet kell vetnie. Rövid fohász után köszönti csak a háziakat s ezután köszön vissza a gazda. Ebben a szobában cigarettázni nem szabad. Ha valaki mégis rágyújt, a gazda szelíden tiltakozik ez ellen.

Minden orosz házban, ahol irni-olvasni tudnak, Biblia van, amiből esténként a férj felolvas egy-egy részt a családnak. Amikor a Bibliát kinyitja, keresztet vet s minden oldal végeztével megcsókolja az oldal utolsó sorát és csak azután fordít tovább.

Az udvaron istálló nem igen volt, de ahol mégis található, ott csak a kimondott fajállatokat tartják. Nagy szeretettel nevelik a hatalmas, magas »orosz trapper« fajlovat. Majdnem minden gazda büszke a lovára. Ritka az a család, ahol legalább egy ló s a hozzá való kocsi ne volna található.

Clozet nincs, de fürdő — ha a maga primitív egyszerűségében is — minden háznál megvan a tűzhellyel, ahol vizet melegítenek és a tűzhely tetején a hagyományos gőzfejlesztő széles, lapos kővel.

Végiggondolva mindazt, amit a múltban és a jelenben a falusi házaknál láttunk, gondolatainkban újból összeszedtük és belementünk a szobánkba. Leültünk és elgondolkoztunk. Vajjon milyen munkára is fognak minket beosztani?

A hosszú fogság, a változhatatlanba való beletörődés és ez az élet, annyira megváltoztatott minket, hogy már nagyon

ritkán gondoltunk arra, hogy valaha számunkra is üt a szabaddulás órája.

Amint így eltűnődtünk, egy lovas jött be hozzánk a szobába: — Jöjjenek a községházára! — szólott hozzánk.

Elmentünk.

Pali barátom már ott volt a lakótársával.

A bíró közölte velünk, hogy a falutól nem messze, egy malom mellett — ahová egy katona fog minket elvezetni — a délután folyamán hetven darab disznót fognak levágni. A disznókat a falvakból összegyűjtött mészárosok vágják le, majd besózzák, bepácolják s tél elején a gyermek-étkezdek számára szállítják el a városokba. Nekünk segíteni kell a mészárosoknak.

— Mi nem vagyunk mészárosok — válaszoltuk. — Nem értünk a mészáros mesterséghez!

— Az nem tesz semmit, valamit majd csak tudnak segíteni. Elindultunk a katonával.

Egy óra múlva a malomhoz értünk. Mellette egy erős, sövénnel bekerített tágas rét volt, benne kút. A rét egyik sarka másfél méternyi magas deszkakerítéssel volt körülvéve, benne hetven darab süldő és közepes disznó várta végperceit. Öt mészáros a kerítésen kívül fente a késeket. A katona a mészárosokhoz vezetett.

— Elhoztam maguknak a segítséget — szólott s csak azután üdvözölte őket. Majd megfordult, mint aki jól végezte dolgát s visszament a faluba.

— Mit segítsünk Önöknek? — kérdeztem a mészárosokat — mi szabók vagyunk és nem mészárosok.

A mészárosok főnöke három nagy üres kádra mutatott.

— Töltsék meg a kádakat vízzel a kútból!

Ingujjra vetkőztünk és tele hordtuk vízzel az egyik kádat, azután leültünk, nehogy túlságosan megerőltessük magunkat. Ezt Károly proponálta és mint hasznosat elfogadtuk.

A mészárosok ezalatt minden előkészületet megtettek a disznók megöléséhez.

A deszkakerítésen át beugrottak az idegesen járkáló disznók közé. Mindenik mészáros kezében a hosszú, éles kés. A disznókat nem fogták le, hanem a disznók között járkálva, beleszúrkáltak késeikkel az előttiük futkosók mellébe, nyakába, ahogy érték, amire a disznók vagy elterültek a földön, vagy ijedtségben egymáson keresztül ugrálva rohantak össze-vissza a kerítésen belül. Amikor mindenik disznót megszúrták, végignézték a csatatéren. Ötven disznó vérzett el és feküdt mozdulatlanul a földön.

Egy tüdőszúrásos disznó kétségbeesésében és fájdalmában keresztül ugrott a deszkakerítésen, ordítva nyargalta körül a sövénnnyel bekerített rétet, miközben orrlukaiból hosszú sugárban lövelt ki a habos, piros vér. A mészárosok ezalatt megadták a kegyelemdöfést a kerítésen belül vergődő disznóknak, amelyek közül némelyik fájdalmában félméteres ugrásokat is tett ide-oda a földön. Néhány mészáros átugrott a kerítésen s a réten a rosszul sebzett disznó után szaladt, amely ekkor már alig vonszolta magát a sok vérveszteség következtében. A disznó elesett, de ahogy megpillantotta a közelgő mészárosokat, életösztönétől hajtva, újból felugrott és tovább imbolygott. Pár perc alatt ez is megkapta a kegyelemdöfést.

A disznókat a lábuknál fogva húzták felfelé a kádak közélébe. Egy félóra leforgása alatt a hetven darab disznó mozdulatlanul hevert. Ilyen disznóölést életemben nem láttam. Végeredményben állatkínzás volt az egész, mert a disznókat csak találmomra szúrták meg.

A leölt disznókat egyenként perzselték meg. Három mészáros perzselt, kettő meg boncolt.

Most következett a mi munkánk. A mészárosok olyan gyors tempóban dolgoztak, hogy nem győztük nekik a sok vizet hordani. Hol a perzselőknek, hol a boncolóknak kellett a sok víz. Már dőlt rólunk az izzadság.

Kifáradva leheveredtünk és néztük a mészárosok munkáját. Először a disznók fejét vágták le a fültő közelében. Azután egy tenyérnyi széles húskorongot hasítottak le a nyakból, de úgy, hogy a törzs mellett kis nyaki-rész is maradjon egy néhány ujjnyi szélességben.

A levágott húskorongot egy kosárba hajigálták. Hetven darab korong súlyra nézve kitett két disznót! Ezt ellopták. Így loptak a disznókból, hogy a hiányt ne lehessen észrevenni.

Mivel a disznókat csak ketté hasították és úgy szállították be a faluba a beszózó helyre, az átvételnél nem lehetett észrevenni, hogy a disznókból valami is hiányoznék.

A nehéz munkából hazatérve, házigazdánk vacsorával várt minket. Juh-pörköltet kaptunk. Az asztal közepén nagy tálban volt feltálalva az ízletesen elkészített étel. Mindenikünk előtt egy jó karaj friss fehér kenyér, mellette pedig szép virágos díszítésű, rövidnyelű fakanál volt, amely tartós japán lakkal volt sokszínűre kifestve.

A megterített asztalhoz csak a férj, mi és a fiúgyermekek ültünk le. A feleség a leánygyermekkel csak később jött oda, amikor a férfiak megvacsoráztak és felálltak az asztaltól. Szibériában ugyanis a parasztcsaládoknál ez az étkezési szokás a divatos.

Vacsora után beszédbe elegyedtünk a házigazdával, aki beszéd közben újságpapírt vett elő, abból kis tölcsért csinált, a tölcsér egyharmadát begörbítette, hegyes végén leszakította, az üresen maradt kétharmad részbe mahorkát töltött s a kemence parázsával rágyújtott.

— Van-e cigaretta papírjuk? — kérdezte.

— Mi is újságpapírba sodorva szívjuk a dohányt, mert cigaretta papírban most nagy hiány van.

— Önöknél a városban is? — kérdezte kíváncsian a gazda.

— Ott is — válaszoltunk.

— Tudják — szólt a gazda — itt falun már pénzért sem kapunk. Cukrot, cernát, cigarettapapírt már egy fél éve nem látunk. A háború és a forradalom minden iparcikket elnyelt és most sok időbe kerül, amíg az ipari és kereskedelmi élet újból megindul. Cigarettapapír hiányában a Bibliámat elszívtam már. Most pedig hulladék-papírba csavarom a dohányt.

Vacsora után egy katona keresett minket. Közölte, hogy reggel hét órakor a községházán kell gyülekezni, ahol szétosztanak az egyes gazdákhoz a cséplésnél segíteni. A szállásadó nőnek pedig kötelessége a foglyoknak mindennap ételt kivinni vagy a nyers élelmiszert, amit a réten fognak megfőzni.

Másnap reggel — megköszönve szívességüket — gazdánktól elbúcsúztunk. Elmentünk a községházára, ahol több csoportba osztottak be. A szántóföldekre kocsikon vittek ki.

Szibériában a szántóföldek nincsenek a városok vagy a falvak közvetlen közelében, mert a falvakat és városokat több vjorsztnyi széles legelő szegélyezi és csak azután következnek a szántóföldek. A falvak néha félnapi járóföldnyi távolságban fekszenek egymástól s emiatt itt az ilyen gazdálkodás felel meg.

Két órányi kocsikázás után, a kijelölt gazda földjére értünk. A learatott búza óriási csomókban volt összerakva. Az egész területen éjjel-nappal lovas katonaság cirkált, hogy ne lophassanak a kévékből. Nagy távolságokban más és más gazdánál szintén nagy halom kéve volt látható, házmagasságu osztógokban összehordva. Gőzcséplőgép nem volt a vidéken, hanem

egy kisebbfajta cséplőgép, amit a rúdhoz kötött lóval körbe forgattak. A foglyokat és a leányokat szalmahordáshoz osztották be. Hihetetlen nagy mennyiségben ontotta magából a kis gép a kicsepelt szalmát. Haton vasvillákkal alig győztük elhordani a kijelölt helyre.

Néhány nő ezalatt három üstben főzte a vacsorát. Leggyakrabban gulyást készítettek. Estére a foglyok majdnem összeestek a nagy fáradtságtól, amit az orosz nők lesajnáló megjegyzéssel kísérték, mert ők fel sem vették a napi fáradoalmakat. Minden héten egyszer, csak szombat délután mehettünk haza.

A réten egy kalibában aludt éjjel az egész cséplősereg, földre vetett szalmán, összezsúfolva, nők, férfiak vegyesen. Korom sötétség uralkodott, mert lámpa nem volt benne. Ha az egyik fekvő álmában megfordult, már is rádőlt a szomszédjára. Sokszor történt meg, hogy éjjel, ha valamelyik fogoly kiment, visszajövet a sötétben már nem találta meg a helyét, mert ezalatt a szomszédja fordult egyet álmában és önkéntelenül is elfoglalta. Csak hosszas tapogatódzás után feketett le, ha egyáltalán kapott üres helyet magának.

Egyszer velem is megtörtént, hogy amikor kintről visszajöttem a sötét kalibába, nem találtam a régi helyemre. Keresés közben sok lábat, derekat léptem le, egynéhánynak a kezét is, amiket természetesen hangos szitkozódások követtek. Nagynehezen egy kis üres helyet tapogatva ki, beékeltem magam egy férfi és egy nő közé.

Elaludtam.

Álmomból arra ébredtem fel, hogy valaki az arcomat símogatja. Megfogtam a kezét. Női kéz volt.

— Te vagy az Alexej? — kérdezte a nő suttogva.

— Nem éppen Alexej, hanem Alexander — súgtam nekivissza.

A nő végigtapogatta a ruhámat, nem nagyon vigyázva, talán abban a reményben, hátha a ruháról ráismer a mellette fekvő fogolyra. Csiklandós voltam, de el is akartam kerülni az ezután esetleg bekövetkező házassági vagy szerelmi perpatvart.

Emiatt romantikus helyemről felemelkedtem és a nyugodtan alvók fején, nyakán és lábán keresztül a sötétben elvitorláztam a már erősen szorongató és vágyakozó szomszédnőm mellől. Patkós cipőmmel egy fogolytársamnak is leléptem a kezét, amire az zamatos hangzású magyar káromkodásba tört ki.

Másnap este, a tapasztaltakon okulva, már nem a kalibában, hanem a kicsépelt szalmahalmazban aludtam. Alagutat vájtam a kazalban és pokrócomat abba téve, lefeküdtem.

Szombaton délután a cséplést befejeztük és kisebb csoportokba verődve, hazamentünk.

Háziasszonyunk már fürdőről is gondoskodott.

Az udvar melletti kis kertben dohányültetvény között volt egy kis szobácska. Ez volt a fürdő. Dohányt ugyanis Szibériában szabadon lehetett termesztetni. Minden gazda termelt a kertjében egy kis mennyiséget családja számára és egy keveset eladásra. Csak a gyufa volt monopolium. A skatulya hosszában egy szalaggal volt átkötve, amelyre rá volt írva, hogy állami jövedelmet képez.

A fürdőben két üst volt. Az egyikben már rottyogott a forró víz, a másikban pedig hideg víz volt. A földön össze-vissza öthet nagy pléhlavor hevert. Szibériai szokás szerint ünnep előestéjén a család minden tagjának fürdenie kellett és ha a háznál vendég volt éjszakai szálláson, a vendégnek is a családdal kellett tartania.

A fürdő ajtajának nem volt retesze. Károllyal magunk után behúztuk az ajtót és tudva, hogy háziasszonyunk látott, amikor bementünk a fürdőbe s nem számítva arra, hogy valaki megzavar minket, nyugodtan vetkőzni kezdtünk, majd a lavorokat véve elő, azokban meleg vizet langyossá elegyítve, hozzáfogtunk a fürdéshez. Egy megnedvestített és beszappanozott törülközővel csutakoltuk egymás hátát.

Ezalatt a gazda is bejött. Ő is hozzánk hasonló kosztümben kezdte meg a tisztálkodási eljárást.

Fürdésemm befejezéséül, mosdótálamba tiszta, langyos vizet tettem, az ajtófelé fordultam s a teli lavort magasra emeltem, hogy fejemre öntsem s így mintegy zuhannyal mossam le egész testemet. Amikor így »Ádám«-kosztümben álltam a lavorral a fejem fölött, kinyílik az átkozott fürdőajtó és velem szemben belép a háziasszony. Ő is fürödni jött.

Ijedtemben a lavort a fejemre ejtettem és kétségbeesve néztem az ablak felé, hogy talán kiugorva meneküljek rettenetes helyzetemből. Az ablak be volt zárva, de egy merész ugrással — amilyen ügyeset eddig életemben nem produkáltam — a sarokba szöktem és egy üres mosdótálat kapva fel a földről, magam elé tartottam lihegő kebellem. Szomorúan, lehorgasztott fejjel

vártam a történetűket, miközben szabad kezemmel a fejemet tapogattam, amely a vízzel telt mosdótól ütésétől nagyon sajtolt.

A fürdőben csend volt. Hirtelen eszembe jutott Károly. Óvatosan, lassan hátrafelé fordultam megnézni, hogy mit csinál Károly ebben a kellemetlen helyzetben. Ő a világ minden keserűségét kifejező arcával félkézzel izgatottan babrált a vízzel telt lavorjában, mert másik kezével egy üres lavort tartott, pajzsnak használva fel.

A férj ezalatt nyugodtan beszélt az asszonnyal és tovább szappanozta magát. Hátrább fordítottam fejemet és láttam, hogy az asszony velkőzik. Már csak pár kézmozdulat hiányzott attól, hogy a gombok kigombolása után testéről az utolsó ruhadarab is lehulljon.

Elég! Ezt már nem birom ki!

Még egy üres lavort kaptam fel a földről és azokkal jobbra-balra kalimpálva, megragadva ruháimat, kirohantam a fürdőből s be egyenesen a dohánylevelek közé. Egy néhányat le is gázoltam rohanásomban. Pár perc múlva Károly is kivágódott az ajtón, ruháit és az üres lavorokat hozta magával. Azonnal az öltözőkődéshez fogtunk..

— Életemben ilyen pechet nem ettem! — mondta Károly kipirult arccal.

— Gondolhatod, hogy én sem, — válaszoltam.

Hangtalanul felöltöztünk és bementünk a lakásba. Egy negyedóra múlva a gazda is jött.

— Miért siettek oly nagyon ki a fürdőből? — kérdezte. Összenéztünk Károssal, majd megszólaltunk.

— Helyet akartunk csinálni Önöknek — vágta ki magam. Közömbös dolgokról beszéltünk tovább.

Nemsokára a felesége is bejött felteríteni az asztalt. Amikor belépett, majd elsülyedtem szégyenemben. Szememet lekaptam róla s a plafonra bámmézkodva a szobasarkokat kezdtem nézegetni.

Vacsoráztunk. Sehol egy mosoly az ajkakon, minden természetes.

Vacsora után megkérdezték, hogy nem akarunk-e elmenni a falu házánál rendezett táncmulatságra? Ugyanis itt, a falvakon, csaknem minden szombat este — amikor az egyházi törvények megengedik — a fiatalság mulatságot rendez s rezesbanda és a harmónika hangja mellett szórakoznak nemzeti táncaikkal. Mikor

látták, hogy erre semmi kedvünk sincs, az asztal leszedése után, a késő esti órákig vidáman elbeszélgettünk. Figyelmünket az életükről mondtak ragadták meg különösképpen.

— A nő végzi a házi teendőket a leánygyerekekkel — mesélte a férj. A férj és a fiúgyermek a háziállatok körül forgódnak. A kerti és a mezei munkát is a nő végzi az összes gyermekekkel. A férfi csak segít és ellenőriz. Minden munka a nőé, kivéve a legnehezebbeket. A férfi az erdőn a fát levágja és hazaszállítja, de már apróra a nő hasítja fel.

— Ha maga egész nap a mezőn van — kértem most az asszonyt — mikor süt kenyeret és mikor főz?

— Munkába menetelem előtt — válaszolta mosollyal — korán reggel felkelek és mindennap friss kenyeret sütök a kemencében.

Elmondotta, hogy a kenyeret nem dagasztják, hanem egy fadézsába lisztet tesznek, langyos kovászos vízzel öntik le, az egészet hatalmas fakanállal sűrűre keverik és azután szaggatják apró darabokra, amikből kenyeret formálnak és ezt vetik be a kemencébe. A megmaradó kenyérdarabokat a kemencében kiszáritják. Ezt »suski«-nak nevezik. Ha több napra mennek el hazulról, akkor abból is visznek magukkal.

— Nyáron 8 óra előtt nem megyünk ki a mezőre. Addig az egész család jól befalatozik. A szamovár mindig készen van, amiből öt-hat tejes teát iszunk és hozzá tejeles kenyeret eszünk. Majd sült malac, juh, vagy borjú húst eszünk. Jól kell táplálkoznunk, mert estig, amíg hazajövünk, többet nem eszünk. Az esti vacsorát is korán reggel teszem oda. Ugyanis kenyérsülés után egy vasfazékba vizet, húst, murkot, borsot és sót teszek. A fazakat lefedve, beteszem a kemencébe az ottmaradt parázs közé. Mikor délután öt óra felé a munkából hazajövünk, akkorra magától megfőtt a hús a kemencében.

— Nyáron »kvasz«-t is készíték. Ez üdítő ital. Egy facseberbe gyengén sózott vizet teszek, belé egy kovászt, majd korpa lisztet öntök a cseberbe s az egészet összekeverem és felteszem a kemence tetejére. Három nap alatt elkészül a kvasz. Ezután a pincébe teszem a hűvösbe. Rá egy napra már élvezhető. Most is van a pincében. Felhozok egy üveggel, kóstolják meg maguk is!

Az asszony eltávozott és nemsokára egy nagy porcellán kannában sárgásszínű, kissé pezsgő folyadékot hozott. Minket is

megkínált. Annyira ízlett, hogy engedelmmükkel, minden alkalommal sokat ittunk a hűsítő italból.

Hat hétig csépeztünk. Minden héten más és más gazdánál.

A hatodik hét elteltével, szeptember végén, egy lovas jött ki hozzánk, aki közölte, hogy a foglyoknak abba kell hagyni a munkát. Siessenek vissza a községbe, mert rendelet érkezett, amelynek értelmében haza fogják őket szállítani.

E hír hallatára megtorpantunk. Minden szerszám úgy maradt kezünkben, ahogy abban a pillanatban volt. Mereven magunk elé néztünk s ajkunk önkéntelenül ismételte... »haza megyünk«. Vajjon igaz-e? Hét éven keresztül hányszor vígasztaltak ezzel, hogy nemsokára hazamegyünk, de sohasem teljesedett be. Kebünk hatalmasat lélegzett az elkövetkezendő szabadság, szabad élet örömeiben.

A küldönc tovább bizonyítgatta, hogy igenis, a hír igaz.

Magunkhoz térve vasvilláinkat, gereblyéinket eldobáltuk. Orosz munkatársainkat — férfiakat, nőket egyaránt — megöleltük és megcsókolva elbúcsúztunk. A községházára szaladtunk.

Itt már örömteljes, boldog fogolyarcok fogadtak minket. Sorba állítottak, számbavettek. Mindnyájan írást kaptunk az itteni munka-szakszervezet vezetőjének aláírásával arról, hogy itt dolgoztunk.

Sorba állva eszembe jutott 1914 augusztus hava. Akkor is örömtől és boldogságtól ragyogott arcunk, azzal a különbséggel, hogy akkor hazúlról mentünk az eszmény csatatere felé. Boldog, pirospozsgás, síma arccal, ifjúságtól duzzadó testtel és lélekkel és a most boldog, mosolygó arcon hatalmas, sötét barázda van szántva. Sápadt homlokunkon fodros már az egykori síma bőr, a szenvedéstől és nélkülözéstől mellünk beesett, testünk megrokkant és lelkünk elfásult. De most mégis, eddig ismeretlen boldogság töltött el minket, ajkunk egyebet sem tudott susogni, csak ezt a két szót, hogy »haza megyünk«... haza megyünk, amely életet, jövőt és reménységet jelentett. Ha kiálthattunk volna, akkor a keblek mélyéből felszakadó ordítás az egész világnak tudtúl adta volna az itt sorban álló néhány hadifogoly boldogságát, hogy: haza megyünk... haza megyünk...

Kétheti étel nélkül, néhány kiló darabokra vágott kétszersült kenyeret, halat és füstölt birkahúst kaptunk. Lakásunkon háziasszonyunk sietve három tehén tejét, egy »alfa szeparátor«-ba öntötte és vaját készíttette. Ez a gép a falukon majdnem minden

házban megtalálható. Minden esetre a haladás jele. Rövid idő alatt kilószámra gyártják vele a vajat.

A háziasszonynak elmeséltük boldogságunkat s egy néhány karika cérnát, gyufát, inget ajánlottunk fel azért, hogy nekünk vajat és kenyeret adjon az útra. Ilyenformán hat kiló vajat és három kenyeret kaptunk a gyufáért és a cérnáért.

Házigazdánktól — akinél nagyon jól éreztük magunkat — búcsút vettünk. Az egész család kikisért a kapuba. A kapualjban még egy utolsó búcsúzkodás és siettünk a községházára, ahol már vártak reánk a rekvirált kocsik, hogy Minucsinszkba vigyenek.

Háromnapi kocsizás után elértük Minucsinszket. Felkerestük a fogoly borbélymestert, akinél megborotválkoztunk és megnyíratkoztunk. Búcsúzkodás után megkérdeztük:

— Nem jön velünk hazafelé?

— Még nincs szándékomban hazamenni, talán később.

A borbélyműhelyből a városparancsnokhoz mentünk, aki Minucsinszktól-Krasznojarszkig szóló ingyen hajózási engedélyt állított ki részünkre.

A hajóállomáson két századnyi lovaskatonát láttunk, akik éppen beszállni készültek a hajóba. Leginkább idősebb emberek voltak. Érdeklődésünkre elmondták, hogy önkéntes csapatok és a Wrangel csapatoknak Oroszországból való kiszorítására sietnek. A hajót teljesen ellepték a katonák. Lovaikat is felvezették, úgy, hogy mi már nem tudtunk a hajón helyet találni s emiatt így a hajóhoz kötött úszályhajóra szálltunk fel.

Az úton két kellemetlen eset történt.

A megterhelt hajó a Tuba folyó betorkolásának környékén a sekély vízben zátonyra futott és ott megállott. A hosszú kötél utánakötött könnyű, üres úszályhajó a hajó után lefelé úszva a vizen, orrával beleütdött a zátonyra futott hajó hátsó részébe. Az összeütközés következtében a hajó lecsúszott a kis zátonyról, de a hajón és az úszályhajón az emberek és a lovak egymáshoz ütköztek s elesetek, sőt a fedélzetről egy néhányan a korláton keresztül a térdigérő vízbe estek. A hajó hátulsó része betört és az úszályhajó orra megrepedt. A hajón erre nagy zaj támadt, káromkodások, szitkozódások hangzottak és megakarták lincselni a kormányost.

A másik kellemetlen eset Krasznojarszk közelében történt. Hajónk egy falunál megállott, hogy a kazánok fűtésére fát ve-

gyen fel. Krasznajarszk felől egy hajó közeledett lassan fölfelé. Ez meg Minucsinszk felé tartott.

A fedélzeten német fogságból hazatérő orosz hadifoglyok kissé bepálinkázva énekeltek és kiabáltak. A mi hajónkról az egyik matróz a közeledő hajó fedélzetén egy barátját ismerte fel. Átkiabálva üdvözölték egymást.

Amikor a hajó a mienk mellett közvetlen közelségben ment el, a matróz a fedélzet korlátján átnyújtotta kezét egy barátságos kézszorításra fogságból hazatérő barátja felé. A barátja — hogy kezet foghasson a matrózzal — áthajolt a hajó korlátján, de mivel be volt pálinkázva, elvesztette egyensúlyát és a két hajó között a Jenisszeibe esett és elmerült. A hajó megállott.

A matrózok azonnal a gyorsan leoldott csolnakokba ültek s hosszú rúdakkal keresték mindenfelé az elmerült orosz. Nem találták meg. Tíz perc múlva mind a két hajó megindult végállomása felé. Az emberek a hajón nyugodtan diskuráltak tovább, mintha semmi sem történt volna.

Két napi utazás után megérkeztünk Krasznajarszkba. Hajónk a kikötő előtt még egy kissé leúszott, engedve a folyó árájának, majd nagy ívben felkanyarodott és kikötött.

A parton katonazenekar fogadta a forradalmi csatatérre induló katonákat. Este volt s este a civileknek nem volt szabad a hajóból kiszállaniok, csak a katonáknak. Mi azért mind megszöktünk, a kiszálló lovak kötőfékjeit fogva kezünkkel, azt a látszatot adva, mintha segítenénk a katonáknak a kiszállásban.

Kiszállás után varrodai lakásunkra siettünk. Társaink örömmel fogadtak, de meglepődve láttuk, hogy ez csak a viszontlátás fellobbanása volt.

— Fiuk! Indulunk hazafelé? — kérdeztük azért mégis reménykedve.

— Dehogyan indulunk, csak a legénységet szállítják haza. A tiszteknek még itt kell maradni. Tűszként fognak ezután kezelni bennünket.

Kuráginó faluból való elindulásunk óta mind a hazautazás gondolatával foglalkoztunk s így társaink felvilágosítását érhető levertséggel fogadtuk, annyira, hogy most már senkinek sem hittünk és semmiben sem reméltünk.

A varrodában 1920 őszéig dolgoztunk még, amikor egy rendelet értelmében a városban levő összes hadifoglyokat a táborba koncentrálták. Újból visszakerültünk a hadifogoly táborba.

A város különféle műhelyeiből hosszú kocsisorra felpakolva vonult fel a táborba a hadifogoly sereg. Egy egész karaván, nem értékes, hanem rongyos holmikkal. Különféle színű szalmazsákok virítottak végig az úton. A legénységet már hazaszállították s így a nagy, bekerített táborban elenyészett a városból és falvakból összetoborzott kis sereg.

Nem maradtunk itt sokáig. Egy újabb rendelet értelmében különféle munkára osztottak be. Engem harmincad magammal a a szomszéd falu határába vezényeltek ki, egy marharépával beültetett földből répát szedni és télire elraktározni.

Három napig szedtem a földből a répát. Nehéz volt a szokatlan munka, egész nap lehajolva dolgozni.

Egy újabb rendelettel hadifoglyokat toboroztak a répa földéről, innen egy órányira fekvő fenyő őserdőbe, ahol száz tehén részére hatalmas istállót kellett felállítani és az építő munkásoknak kellett segídeni.

Attól való félelmünkben, hogy répaszedés után újból visszavisznek a szomorú emlékü táborba, minden áron minél távolabb akartunk eltávozni a tábortól. Az istállóépítés éppen kapóra jött. Károllyal és Palival jelentkeztem. Szalmazsákjainkat hátunkra véve, tizedmagunkkal egy orosz vezető mellett új munkahelyünkre mentünk, ahol a hatalmas istálló fundamentuma már ki volt csáskányolva és föle jobbra négy földi barak fundamentuma is. Az egyik földi barak felpriccselve már teljesen készen állott.

A hó már szállingózott. Mivel láttuk, hogy itt hosszabb munkáról van szó, örömmel segítettük le egymás hátáról a sokat hurcolt, sok színnel foltozott, kopott szalmazsákokat és teáskannákat. Holmiinkat egy kis csermely partján csomóba raktuk s a munkafelügyelőnél jelentkezünk. Segédkezni az ácsokhoz osztott be.

Egész nap a havas és csúszós, leháncsolt nagy fenyőgerendákat emeltük és meggörnyedve vittük az istállóhoz, ahol kötéllel felhúzták s egymásra rakosgatták. A gerendák közé kenderkócot raktak, hogy a szél ne fújjon az istállóba.

Ezalatt egy másik csoport a földi barakokban dolgozott. Sok lengyel pedig az erdőből lovakkal a leháncsolt fenyőtörzseket szállította. A munka nehéz és veszélyes volt. Attól lehetett félni, hogy munka közben véletlenül megsérülünk és örökre nyomorékok maradunk, vagy a frissen hullott havon elcsúszunk s a nagy gerendát magunkra ejtve itt pusztulunk el.

Tavaszig hordottuk a gerendákat az istálló építéshez. Május közepén a munkavezetőtől kikéreződtünk az erdőre a fa hénát háncsolni, mert ezt nem találtuk olyan veszélyes foglalkozásnak. Elbocsátott. A lengyelek által ledöntött hatalmas fenyőóriásokról egész nyáron háncsoltuk a háncsot egy görbe késsel.

Nyár végén innen a Jenisszei partjára vezényeltek földmunkára, egy több holdnyi területű kertészet részére vízvezető árkok ásásához. A vizet egy duzzasztóból akarták időközönként bevezetni a csatornába és onnan öntözni a veteményest.

Ez már túlságosan nehéz munka volt egy hét. éve sínylődő, szervezetileg elgyengült hadifogoly részére. Élelmezésünk minden munkabeosztásunkon türhető volt ugyan, de reménytelen helyzetünk és a nehéz munka nyomot hagyott rajtunk. Lefogytunk és még jobban lerongyosodtunk.

A munkavezető egy-egy csoport részére mindennap kimérte, hogy milyen hosszú árkot kell ásnia. Ha ezt nem fejeztük be, elzárással fenyegetett. Mi, a pennás emberek egész nap csákányoltuk és hordtuk a földet.

Innen két vjorsztnyi távolságra a Jenisszei partján, egy elhagyott nyaraló mellett, hatalmas istálló épülete állott, amelyben vagy százhusz tehén volt. Tehénpásztorokra, éjjeliőrökre és takarmányozókra volt szükség. A nehéz földmunka után örömmel barátaimmal jelentkeztem tehénpásztornak és éjjeliőrnek.

Rövidnyelű hosszú ostorral hajtottuk ki reggel a teheneket egy közeli tisztásra legelészni s amikor estefelé hazatértünk, a takarmányozók már megtöltötték korpával és darabokra vágott marharépával a jászolt, amiből vígan lakmároztak a silány legelőkről hazatérő állatok.

Az istálló mellett néhány parasztház állott, azokban volt elszállásolva az istálló személyzete, a fejd nőkkel együtt.

Pár nap múlva oroszoknak adták át a tehénpásztorságot és engem egy társammal éjjeliőrnek osztottak be.

Nappal a szomszédos fenyőerdőből hosszú kampókkal tör-tük le a fákról az elszáradt gallyakat, azokat összegyűjtöttük és hazavittük. A sötétség beálltával, az istálló bejáratával szemben, a bejáratától vagy husz méternyire, nagy tüzet raktunk, ezen szalonnát pirítottunk s vídám tréfálgozás mellett töltöttük el az éjszákát. Pattogott a fenyőfaág és kellemes illattal töltötte be az istálló körüli levegőt.

Munkabeosztásunk csaknem hetenként változott. A hó — a

hadifoglyok réme — ismét megjelent. Éjjelenként már hideg volt, s nagy subákban álltuk körül az őrtüzet. — 1921 év októbere volt már.

Egy újabb rendelet értelmében mindnyájunkat a hadifogoly táborba vittek vissza.

Két nap múlva a táborból hatvanunkat a városi fogházba, a »tyurmá«-ba kísérték be. Az oroszok eme intézkedését nem tudtuk magunknak megmagyarázni. Apellálni próbáltunk. Hiábavaló volt minden. Szuronyos őrök között vitték a társaságot a börtönbe, míg a többi újra a műhelyekbe osztották be. Egyetlen barátom sem maradt velem.

Menet közben a varrodai nőkre is gyanakodni kezdtem, hátha azok juttattak be a dutyiba, valami ravaszul kieszelt trükkal.

Ma sem tudom az okát, hogy miért jutottam oda.

A hely, ahová betessékeltek, a fogda szélén volt külön bekerítve. A fogházőr szerint a legenyhébb fogda a mienk volt, de érdeklődésünkre Ő sem akarta megmondani, hogy miért kerültünk ide. Oroszok is voltak itt: nők és férfiak. Részünkre egy külön, piszkos és tetves szobát rezerváltak.

Délelőtti munkára osztottak be. Naponta háromszáz fej káposztát kellett apró darabokra összevagdosi egy lapátszerű alkotmánnyal.

Három hétig szívtam a fogházi levegőt és vágtam a káposztát. Károly barátom ahogy megtudta, hogy idekerültem, Palival többször meglátogatott. Rendszeren délelőtti jöttek s egy kis harapnivalót hoztak a számomra.

— Te Károly — mondtam egy alkalommal nem hallottatok arról, hogy miért kerültünk ide?

— Halvány sejtelmem sincsen, de annyit hallottam, hogy ez a legenyhébb fogda. Lehet, hogy valami tévedésből kifolyólag zártak el, vagy pedig a bebörtönözöttek részére a téli káposzta eltevéséhez akarnak titeket felhasználni.

— Most már azon törjétek a fejetekeket, Károly — szóltam hozzá — hogy kimáshassak innen, mert nem akarok rabok között élni.

Az idő már hidegre fordult és mind jobban és jobban havazott.

Három hét múlva kivittek a fogdából a városba egy középületet felszúrolni.

Amikor visszatértünk, a fogházőr tudatta, hogy az orosz

katonai táborot ki akarják meszelni s aki a foglyok közül erre a munkára vállalkozik, az jelentkezék.

Mindnyájan jelentkezünk.

A fogházparancsnok írásával, szalmazsákjainkkal elvonultunk a fogda területéről és mi, a »Hőfer jelentések« tisztjei, végan mentünk felfelé az orosz katonai táborba. Öröket nem osztottak be hozzánk kísérettel.

A táborban a parancsnoknál jelentkezünk.

A tábor egy részében már be volt fejezve a meszelés. Hadifoglyok meszelték nagy zsák köpenyegekbe burkolózva, fülíg meszesen. Engem egy orosz meszelési vállalkozóhoz osztottak be. Zsákruhákat kaptunk, meszelőket, dézsákat és egész nap mázoltuk a falakat. Ha egy szobával végeztünk, a nők utánunk azonnal felsúrolták a szobát.

A vállalkozó a foglyoknak elég jó fizetést adott. Mindennap gulyás rottyogott a hadifoglyok konyháján, ahol most már a hadifoglyok feleségei főztek.

Egy alkalommal munka után a lakásomon borotválkoztam. Egy orosz katona, aki meglátott, hogy magam borotválkozom, arra kért, hogy két csomag gyufáért borotváljam meg őt is. Ebben az időben nagy gyufa-hiány volt s így örömmel kaptam az ajánlaton. Különösen falukon érezték ennek a hiányát. Tíz csomag gyufáért másfélkiló vaját adtak a parasztok, mert gyufát csak a katonáknak adtak nagyobb mennyiségben, míg a polgári lakosság csak két skatulyát kapott havonként.

Borotválás közben elbeszélgettem a pelyhes szakállú ifjúval.

— A kaszárnyában nincsen borbélyunk — mondta — mindig szakállasan járunk. Van-e kedve a kaszárnyában borotválni? Igaz, mi is szegények vagyunk, de egy-két csomag gyufát, vagy mahorkát, esetleg cigarettapapírt adnánk egy borotválásért.

— Szívesen mennék, de csak délben egy és két óra között, este pedig hat órától nyolcig, ha kieszközölnék az ezredparancsnokunknál, hogy bemehessek a kaszárnyájukba.

— Ha visszamegyek, ajánlani fogom Önt borbélynak és beszélünk a parancsnokkal is.

Másnap délben hívtak a parancsnokságra.

— Maga borbély? — kérdezte főlem egy idősebb tiszt.

— Igen.

— Odahaza is borbély volt?

— Az — mondom — borbély segéd.

VII.

1921. Karácsonyáig borotváltunk és nyírtunk.

A parancsnokság ekkor tudatta velünk a sok év óta várva várt, sóvárgott hírt, hogy szabadok vagyunk és a köztársaság haza szállítat. Nyugalomra és türelemre hívta fel a fogoly tisztet, tudunkra adva, hogy naponta száz-százötvenes csoportokban szállítanak Moszkván keresztül haza s azt is közölte, hogy az egyes csoportokba beosztottak nevét az indulás előtti napon, az iroda oldalán kifüggesztett napiparancs fogja tudatni.

Egész éjjel nem tudtunk aludni. Néhálynak a lakásán összegyűltek és izgatottan tárgyalták, hogy vajjon kik lesznek azok a szerencsések, akiknek a nevük holnap a falragaszon megjelenik.

Reggel nyolc órakor már nyüzsgő hangyaboly volt az iroda udvara.

Végre tíz órakor kifüggesztették százötvennek a nevét, akik holnap délelőtt kilenc órakor indulnak. Mindnyájan odarohantunk, keresve nevünket. Alig hittem szemeimnek, amikor a magamét olvastam.

— Te Laci, ez tényleg az én nevem? — kérdeztem megilletődve az egyik bajtársamat.

— A tied Sándor! — szólt, majd némán bólintott »igen«-t, fénylő szemekkel, fájdalmas arccal és összeszorított fogakkal, mert ő neki még várni kellett.

E pillanatban keblemből csak ez a két szó szakadt fel hangosan kiállva... Köszönöm Istenem!... s Károly barátom nyakát átölelve, keblére hajtottam a fejem és sírtam. Lehulló könnyem keresztül fúrta magát a fehér havon, hogy a földdel, Szibériának földjével egyesüljön örökre. Hét év szenvedését, nélkülözését, fájdalmát, halálfélelmét, a hazatérés utáni sóvárgást és ifjúságomat temettem vele.

Százötvennek, megtörve bár, de örömtől sugárzott az arca. Pillanatok alatt a városban voltunk.

Amint így örömömben a városba igyekeztem, egy orosz fér-

fivel és nővel találkoztam, akik karonfogva sétáltak. Oda rohantam és hangosan mondtam... Haza megyek!... Ők meglepődve tekintettek rám, szemükből leolvastam ahogy egymásra néztek... Vajjon mit akar ez az öreg koldus tőlünk?... pedig akkor még csak harmincöt éves voltam.

*

A varrodába siettem. Ismerőseimtől elbúcsúztam, megköszöntem jóságukat és szívésségüket. Máriát is kerestem, de csak Szonját találtam meg, aki aztán elmondotta, hogy unokahúga megszökött egy hadifogollyal Vladivosztok felé.

Karácsony szombatja volt ez a nap. A csomagolással hamar végeztem s amikor szalmazsákomra tekintettem, elgondolkoztam, hogy vajjon milyen színű is volt eredetileg, mert Szibéria minden posztó, szövet és vászongyára képviselve volt rajta. Mennyit is cipeltem hátamon, sokszor mint egyetlen vagyonomat.

Majd egy zúgkereskedésbe mentem, gyertyát akartam vásárolni, mert ma Karácsony este van. »Nincs«, volt a kiszolgáló válasza. Erre egy pakk gyufát tettem a pultra, amire hosszas keresés után, két kis darab vékony stearin gyertyát kaptam.

A kereskedésből fölmentem a hadifoglyok temetőjébe. A városi temető mellett elhaladva, egy zöld fenyőágot törtem le és vittem magammal. Megérkeztem a drótsövénnyel körülkerített hatalmas nagy örök birodalomba, ahol 6000 bajtársam feküdt. Az ajtó nyitva volt, mintha mindig vendéget várna. Innen a hóban frissen letaposott ösvény vezetett észak felé. Öntudatlanul vezetőm lett és egyszer csak egy teljesen friss sírhant előtt megálltam. Minden csupa fehér volt, csak a kereszték álltak ki a hóból és ez az egy sírhant feketéllett. Ma Karácsony este lesz, — szóltam önmagamhoz, ma angyal kopog be a boldog békés házakba!

A fenyőgallyat és a meggyújtott két gyertyát a sírhant fagyos földjébe szúrtam. Sapkámat levettem, a sirhantra tettem s kezeim összekulcsoltam.

»Testvér, aki csak tegnap jöhetnél ide s ti bajtársaim, akik már régebben laktok itt, eljöitem mégegyszer hozzátok, talán utoljára, búcsúzni... Hazavisznek... hazamegyek... Édesanyám vár engem... pedig titeket is várnak otthon és nem fogják soha elhinni, hogy ti már haza érkeztelek,... mert mindig... mindig várni fognak«.

Szívem hangosabban dobogott, lelkemet mély fájdalom járta át, szemeimet könnyeim árja szorongatta, remegtem, reszkettem,

beszélni nem tudtam, közben észre sem vettem, hogy leszállt az este. Már csak a két gyertyácska fénye világított a foglyok temetőjében.

Egy kis rögöt zsebembe csúsztattam, majd egy gyertyát felvettem, hogy elolvassam bajtársam nevét. A név nem volt felírva, a nevet csak egy szám helyettesítette. Nem tudtam kiolvasni, mert szemem könnybe lábadt, de arra jól emlékszem, hogy négy számjegyből állott.

Elindultam. A temető ajtajából mégegyszer visszatekintettem. Még égtek a gyertyák. Kezemet búcsúzóul felemeltem... Isten veletek!... Nyugodjatok csendesen!...

Mindaz a sok keserűség, fájdalom, ami sok-sok ezer és ezer néma fakereszt látásán keblemben szorult, most itthon hangos zokogásba tört ki...

Ez volt az én utolsó Karácsony-estém Szibériában.

*

Az állomáson a mellékvágányon négy marhaszállító vagon állott, részünkre kijelölve a hazautazásra. Mindenik priccsel felszerelve, de kályha egyikben sem volt. Egy néhányan visszatértek a városba és ócska pléhkályhákat vásároltak. Ezeket állították fel a vagonokba, amiket zárható deszkaajtókkal láttunk el.

Künn reitenetes volt a hideg. Minusz 45 fokra sülyedt le a hőmérő. Melegedni a várótermekbe jártunk, ahol nagy fekete fali táblára krétával volt felírva, hogy mikor érkezik a vonat »kelet« és »nyugat« felől.

A mi vonatunknak — amelyhez hozzá fogják kapcsolni vagonjainkat — »kelet« felől másnap délben kellett volna beérkeznie az állomásra. Irkutzk környéken azonban nagy hófúvás volt, tehát késett s így négy napig várakoztunk az állomáson.

A negyedik nap éjjelén, mint megmentőnkre néztünk az állomásra befutó kivilágított vonatra.

A vonat megállott, majd hozzá kapcsolták vagonjainkat. Egy túlkölés és lomhán pöfögve elindult a krasznojarszki állomásról.

Amikor vonatunk elhagyta az állomást, a vagon nyitott ajtajában sokáig álltunk és néztük a kivilágított várost.

Ismeretlen érzés hatott át minket. Sajnáltuk Krasznojarszkot. A fehér halotti lepellel betakart hatalmas földterület kicsiny sarkában még fénycsóvák világították meg a levegőt, mintegy utoljára jelezve, hogy ott áll még az a város, ahol mint foglyok esztendőket töltöttünk.

Aztán ez is eltűnt.

A kocsi ajtaját becsuktuk, oroszosan mégegyszer teát ittunk, majd ledőlünk a hideg deszka priccsüinkre.

Omszkon túl feltértünk az észak-szibériai vasút-vonalra és teljes egy hónapi utazás után Tyumenen, Vjatkán, Jakaterinburgon keresztül Moszkvába érkezünk.

Utazásunk alatt csak négyszer kaptunk enni, akkor is káposzta löcsödéket.

A hosszú úton gyufa, ruhanemű és egyéb nélkülözhető tárgyait élelmiszerre való becserélésével élelmeztük magunkat.

Moszkvában a megérkezés napján vagonjainkban maradtunk.

Másnap megkaptuk további utasításunkat.

Az állomástól két órányira a város szélén levő leégett és félig-meddig helyreállított szeszgyárban szállásoltak el, ahol a munka szünetelt.

Hat hétig voltunk itt. Az élelmezés már rettenetes volt. Naponta egyszer kaplunk hideg káposzta-levest, de ebből is keveset. Reggel és este forró teavizet, kevés préselt teával.

Mivel a hosszú út alatt nélkülözhető holmiinkért élelmiszereket vásároltunk, a mikből Moszkvában már az első hét alatt teljesen kifogytunk, így pénz nélkül, éhezve néztünk a jövő elé. Féltünk, hogy a mikor már szinte otthon vagyunk s minden megpróbáltatás megkímélte életünket, most itt, az éhségtől fogunk elpusztulni. Utolsó ingemért körülbelül hetven darab krumplit vettem. A negyedik héten már ott tartottunk, hogy a krumplihéjakat kértük el egymástól és azt sütöttük, hogy valamivel legalább csillapítsuk éhségünket.

A helyzeten valahogy segíteni kellett s emiatt gyűlést tartottunk.

Elhatároztuk, hogy a Moszkvában levő konzulátusokat másnap egy bizottság fogja felkeresni és tőlük valami segílyt fog kérni fenntartásunk érdekében.

Másnap én is lementem a deputációval. Kísérőül szegődtem hozzájuk. A konzulátusnál a küldöttségtől elváltam és egy barátommal nekivágva az uccáknak a »Kreml«-t akartuk megtekinteni.

Hosszas útbaigazítás után egy erősen behavazott parkon haladtunk át. A park fölött egy bástya aljáról hosszú hid vezetett le az úttestre. A hid alján két fegyveres őr állott. Nem engedtek felmenni a hidra és így csak az uccáról láttuk az elég magas dombon fekvő és bástyáktól körülvett Kreml-ből kiemelkedő

rengeteg templomtornyot és a sok kupolás, többemeletes épületet. A legmagasabb tornya az »Ivan Velikij« volt.

Egy előttünk elhaladó idősebb orosz megkértünk, hogy meséljen valamit a Kreml-ről. Keveset mesélt, mert a nagy hidegben ő is fázott és így tovább sietett.

Elmondta, hogy a hiddal szemben az úton — amelyet most vastag lefagyott hóréteg takar — egy vaslap van beágyalva az úttestbe s Rettenetes Iván alatt ott végezték ki az embereket. Rettenetes Iván pedig a hid feletti bástyáról közömbösen nézte végig a kivégzéseket. A »Kreml« volt Oroszország, itt voltak a cári paloták, a szent-szinódus épülete, a híres gárda laktanyája és különböző kincstári épületek. Itt összegyűjtve őrizték a cárok és Oroszország kincseit.

A vaslapot nem láttuk a hó miatt s így az elbeszélésnek igaz voltát nem tudtuk ellenőrizni. Mi is haza siettünk, annyira át voltunk már fázva. Sajnos, a nagy hideg miatt a többi nevezetességet nem tudtam megtekinteni.

Útközben néhány tea-kimérésbe fordultunk be, hogy forró teával melegítsük fel magunkat, mert különben megfagytunk volna az úton.

A konzulátusokon járt foglyokat már otthon találtuk. A svéd konzulátustól ruhaneműket hoztak fel a foglyok részére. Nekem is jutott belőle egy nyári felöltő. Másnap már a piacon voltunk a kapott ruhaneműkkel, ahol azokat krumpliért cseréltük be. Így egy darabig a kinzó éhségtől meg voltunk mentve.

A szeszgyárban internáló tábor is volt. Sok orosz férfi és nő volt ide bezárva, kisebb-nagyobb politikai vétségért. Egy kis szobában egy olasz újságíró együtt volt internálva egy bukaresti tűzérkapitánnyal, akivel megismerkedtem. Megadta otthoni címét és arra kért, hogy ha haza érek, írjak Bukarestben lakó édesanyjának, hogy járjon közbe hazaszállíttatása ügyében.

Hazaérkezésemkor a megadott címre kétszer is írtam, az eredményt azonban nem tudom, mert levelem átvételét nem tudatták velem.

A hatodik hét elteltével a Magyarországon internált és velünk kicserélendő politikai foglyok már Rigába érkeztek. Ezért minket, mint túszoikat másnap reggel útnak indítottak Rigába.

Vonatunk Lettország felé indult. A határon a »vám« őrk átkutatták holmiinkat, a priccseket kidobálták és mi az üres vagonokban mentünk át.

Soha nem felejttem el azt az érzést, ami akkor fogott el, amikor Lettország területére léptünk. Most már valóság lett az álom, hogy szabadok vagyunk.

Az állomásokon barátságos arcok fogadtak.

De nem felejtettem el azt a látványt sem, ami a legelső kis lett állomáson szemünkbe tűnt. Az állomás tetején a magasba egy rúdra hatalmas sonka volt felhúzva. Kérdezősködésünkre azt mondták, hogy ezt a sonkát messziről látni lehet és ezzel boszszantani akarják a határon cirkáló orosz járőröket, akik mindég olyan éhesek, hogy majd felfordulnak éhségükben, itt pedig már az első állomáson sonka lóg.

Moszkvában egy kíséret kaptunk, aki Rigáig kísért el minket.

Hat nap alatt érkeztünk ide.

Az állomáson egy magyar államtitkár beszéddel fogadott, mellette kísérdül egy civilbe öltözött magyar főhadnagy volt. Kísérőnk a magyar kiküldötteknek adott át, akik az állomástól nem messze levő üresen álló gyárépületben szállásoltak el.

A kapunál két katona őrzött minket, különben teljesen szabadok voltunk.

Megérkezésünkkor ruháinkat, csomagjainkat azonnal fertőtlenítették és csak fürdés után mehettünk fel az emeletre, ahol egy priccsekkel felszerelt szobában helyezkedtünk el.

Az udvar sarkában egy kis ház szórakozó szobának volt berendezve. Néhány olvasni való könyv is akadt benne és mindennap friss rigai németnyelvű újságot olvashattunk. Akadt egy-egy »Brassói Lapok« is, amit kézről-kézre mohón olvasva adtunk át egymásnak. Egy-egy »Brassói Lapok« töredékére különben moszkvai táborunkban is akadtunk, de nem sokat olvashattunk belőle, mert mire hozzánk eljutott, már csak egy-egy foszlánya volt meg.

Rigában ellátásunk egyszerű de kielégítő volt. A foglyok iránti szimpátiát leginkább egy fiatal, de jól megtermett lett leány mutatta ki, aki sokat forgolódott közöttünk és sokszor bonbont osztott ki; virágvasárnap pedig mindnyájunknak egy-egy szentelt barkát hozott.

Az olvasó-teremben egyszer ez a leány a mi szórakoztatásunkra mulatságot is rendezett, több ismerősét hozva fel magával a mulatságra. Szívességből sok kellemes estét töltöttünk el. Mivel Rigába való érkezésünk utáni második napon indult el az előttünk ideszállított foglyokkal teli svájci vöröskeresztes vonat, nekünk e vonat visszaérkezését be kellett várni.

Hat hétig vártunk rá.

Vége Rigától is elbúcsúzva, egy heti utazás után Stettinen, Berlinen, Drezdán, Oderbergen, majd Kassán keresztül a román határon át Satu-Mareba érkeztünk.

A vöröskeresztes vonalról az első cseh határállomáson mintegy hatvanan szálltunk le. Ezután csehszlovák kocsikban utaztunk a román határ felé. Két napig utaztunk e vonaton, de élelmiszert sehol sem kaptunk.

Vége Húsvét első napján elértük a cseh határállomást. Itt egy egész napot vesztegeltünk s vonatunk a következő nap reggelén ment át a román határra. Mivel két napon keresztül nem volt ennivalónk, szorultságunkban a cseh határállomás községébe mentünk be, ahol oroszul beszélve, a ruténektől élelmiszert koldultunk össze.

E keserves utazás után 1922 Húsvét másodnapján értünk Satu-Mareba.

Valamikor régen — talán álom volt — mint csukaszürke hősök, boldog ifjúsággal, nótás ajakkal, virágdíszesen, virággal behintett úton, zenekar hangjai mellett, ezrek és ezrek szeretetteljes búcsúztatása közben mentünk el hazulról. S most mint rongyos koldusok érkeztünk vissza. Úgy jöttünk, mint suhanó árnyak, mint hazajáró lelkek, félénken, csendben, zajtalanul, mint a társadalom kitagadottjai, mint az örök fegyenc-telepek lakói. Most már nem jöttek hozzánk a feketébe öltözött notabilitások, még az állomáson ácsorgó közönség is félve hátrált meg tőlünk. Raboknak vagy leprásoknak néztek minket a szuronyos katonák sorfala között.

Kik ezek ? Honnan jönnek?... Vajjon hová viszik?... kérdezték egymást. S mi nem felelhettünk, hogy fogoly tisztak voltunk és Szibériából jövünk... De hiszen, talán, úgy sem hitték volna el...

Bizony százalmas külsőnk volt. Bakancsunkból egy-egy ujjunk kibujt, mert a kapcánk sem tudta eltakarni, talán azért, mert már égett a láztól, hogy ő is érinthesse a hazai földet. Ruházatunk, amely vattával volt bélelve, egy-egy folttól eltekintve rongyos volt. Sapkánk még mindig a mínusz 45 fokos Szibéria ajándéka, azzal a különbséggel, hogy hiányzott róla a jégcsap. Sápadt, ólomszínű arcunkat sok ránc kúszálta össze, talán azért, mert ahonnan jöttünk, ott ólombányák is voltak. Bozontos szemöldök, bajusz és szakáll vette körül beesett, de életet mutató

szemünket. Testünk meggörnyedve, kezünk ujjai megvastagodva, tenyerünk csaknem kikérgesedve, mind-mind ellenünk vádló okok voltak, hogy mi nem lehetünk mások, mint fegyenctelepek csákányoló, lapátoló lakói.

Az állomás mellett a határőr katonák a sétatér kioszkjába vittek, ahol »Quarantaine«-ben voltunk. Itt legelőször egy orvos keresett fel, aki egészségi állapotunk felől érdeklődött.

1922 húsvét harmadnapján, délután a satu-marei nőegylet kellemes meglepetésben részesített minket. Boldogok voltunk, hogy mégsem vagyunk a társadalom kitagadottjai. Hatalmas kosarakban húsvéti kalácsot, főtt sonkát, szalonnát, diós és mákos tésztát és két hordó sört hoztak be a megfigyelő táborba.

Mindnyájunkat jóleső érzés töltött el e gondviselő szeretet látára, amellyel el akarták feledtetni velünk, hogy mi, a nagy ármádia tisztjei éveken keresztül poshadt, bűdös káposztalevessel, dohos főtt kásával, nagyon ritkán borsókás disznóhússal és friss nyers szalonnával táplálkoztunk.

Ezt az igazi szeretetet megköszöntük, de azt a boldog érzést, amit ez a mi elfásult, letargiában levő lelkünkől kiváltott, ebben a rövid életben megköszönni és meghálálni a nőszövetségnek sohasem tudjuk. Önmagunknak s az életnek adtak vissza minket.

*

Satu-Mare-ről levelet írtunk haza, amelyben tudattuk, hogy megérkeztünk és ruhát és fehérneműt kértünk. Egyeseknek szülei már másod-harmadnap megérkeztek a kért ruhákkal.

Az én apám a negyedik nap jött meg s hozta magával a ruhámat. Én még halványan emlékeztem ruháimra, de ők már valószínűleg nem emlékeztek reám, hiszen hét évvel azelőtt vetettem la magamról őket.

Szegény apám is alig ismert rám, amikor az őrség melletti kis szobába bementem, ahol reám várt. Mikor beléptem, arcáról a meglepődés tükröződött vissza.

— Tata, én vagyok, Sándor !

Apám csak ezt mondotta: »Édes fiam«! Magához ölelt, megcsókolt és ismét fiává fogadott. Majd tovább folytatta:

— Meglepődésem nem csodálkozz fiam! Amíg téged itt vártalak, e nagyon rövid idő alatt, behunytam a szememet, hogy magam elé varázsoljalak. Viszont láttalak és te éppen abban a pillanatban nyitottál be. Egészen megváltóztál, csak a hangod maradt a régi.

Majd a különböző formalitások elintézése után átöltöztem, hogy ismét európai legyek. Sorstársaimtól érzékenyen elbúcsúztam. Délután apámmal hazamentünk.

Édesanyám a beérkező vonat füttyölését hallva, kikönyökölt az ablakba, hogy hamarább lássa hét és fél évi fogságból visszatérő fiát. Mélyen kihajolt az ablakból s így már messziről észrevelt minket az esti szürkületben. Mikor az ablak alá értem, hangosan felkiáltottam: »Csókolom a kezét, hazajöttem édesanyám«! Anyám csak ennyit felelt: »Sándor«! — és behúzódott az ablakból.

Amikor a szobába benyitottam, hozzám rohant, magához ölelt s össze-vissza csókolt. Sóhajtván így szólt:

— Fiam, egy örökkévalóság volt nekem ez a hét és fél esztendő!

S e hosszú-hosszú idő bánatos, aggódó várásának könnycseppjei jelentek meg a szemében, amelyeket a viszontlátás boldog öröme ragyogtatott meg.

Vacsora alatt nem győztünk eleget kérdezni egymástól és felelgetni a kérdésekre.

Vacsora után apám elgondolkozott, majd édesanyámmal együtt elénekelték az örök zsoltárt:

»Te benned bízunk eleitől fogva«...

... Én elmerengve hallgattam...

